

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський інститут управління
У формі Товариства з обмеженою відповідальністю

М.В. Кармінська-Белоброва, Є.М. Ігнатова

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У ПІДПРИЄМНИЦТВІ

Навчальний посібник

Харків 2014

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
(У формі Товариства з обмеженою відповідальністю)

М.В. Кармінська-Бєлоброва, Є.М. Ігнатова

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У ПІДПРИЄМНИЦТВІ

Навчальний посібник

Харків 2014

УДК 330.131.7(075.8)

ББК 65.050.214

К 48

Рецензенти:

Є.М. Воробйов, д-р екон. наук, професор Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна;

Л.А. Попова, к.е.н, професор Харківського університету харчування та торгівлі

Ухвалено та рекомендовано до друку методичною радою Харківського інституту управління (у формі ТОВ).

Протокол № 2 від 7. 12 . 2012 р.

К 48 М.В. Кармінська-Белоброва

Управління ризиками у підприємстві: навчальний посібник / укладач Кармінська-Белоброва, Є.М. Ігнатова, М.В. – Харків: «Слово», 2014 – 169 с.

Містить теоретичний матеріал з основних тем курсу «Управління ризиками у підприємстві», призначено для закріплення та поглиблення теоретичних знань з управління ризиками, практикум – для опанування практикою управління ризиками та прийняття відповідних рішень у сфері ризик-менеджменту.

Призначено для викладачів, студентів, аспірантів вищих навчальних закладів та спеціалістів у сфері менеджменту, ризик-менеджменту, фінансового менеджменту, економіки.

ISBN 978-617-7035-01-4

© М.В.Кармінська-Белоброва, 2014

© Є.М. Ігнатова

© Харківський інститут управління, 2014

ЗМІСТ

Вступ

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ, ЗМІСТ І ВИДИ РИЗИКУ

1.1. Сутність і зміст ризику.....

1.2. Класифікаційна система ризиків. Групи, категорії, види, підвиди і різновиди ризиків.....

ТЕМА 2. РИЗИК В ІНВЕСТУВАННІ КАПІТАЛУ.....

2.1. Ризик – обов’язковий елемент будь-якої економіки.....

2.2. Венчурний капітал.....

ТЕМА 3. СУТЬ І ЗМІСТ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ.....

3.1. Підприємницький ризик.....

3.2. Втрати в підприємництві.....

3.3. Способи, засоби оцінки ступеню ризику

ТЕМА 4. ОЦІНКА ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ.....

4.1. Критерії кількісної оцінки ризику.....

4.2. Методи оцінки підприємницького ризику.....

4.3. Об’єктивний і суб’єктивний методи визначення імовірності небажаних подій.....

ТЕМА 5. СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМ РИЗИКОМ

5.1. Сутність ризик – менеджменту.....

5.2. Організація ризик – менеджменту.....

5.3. Стратегія ризик – менеджменту.....

5.4. Прийоми ризик – менеджменту.....

ТЕМА 6. СТРАХУВАННЯ – ОСНОВНИЙ ПРИЙОМ

РИЗИК – МЕНЕДЖМЕНТУ

6.1. Сутність і види страхування.....

6.2. Організаційна структура страхування.....

6.3. Системи страхової відповідальності і їх застосування.....

6.4. Актуарні розрахунки. Їх сутність і задачі.....

6.5. Особисте і майнове страхування.....	
6.6. Страхування відповідальності.....	
6.7. Перестраховання.....	
ТЕМА 7. АНАЛІЗ РИЗИКУ.....	
7.1 Рівняння беззбитковості: Виторг = Витрати й основні параметри моделі беззбитковості.....	
7.2 Марж безпеки або запас фінансової міцності підприємства.....	
Методичні вказівки до практичних (семінарських) занять.....	
Глосарій.....	
Рекомендована література.....	

ВСТУП

Розбудова ринкової економіки, кардинальне поліпшення рівня професійної підготовки управлінських кадрів підприємства, одержання нових знань і придбання практичних навичок ділового підприємництва. В даний час виникають великі проблеми в аналізі інноваційних проектів, зв'язані з принциповою новизною продукту, невідомістю ринку, спеціальною підготовкою персоналу, а також зі значними підприємницькими, фінансовими, технічними, технологічними і комерційними ризиками. Під час інвестування капіталу завжди присутній ризик. Ризик є обов'язковим елементом ринкової економіки.

Сучасному фахівцю необхідні знання з проблем керування усіма видами ризиків, аналізу ризику і його мінімізації. Навчальний посібник з дисципліни “Управління ризиками у підприємстві” призначений для рішення цієї задачі.

У данному навчальному посібнику викладено курс “Управління ризиками у підприємстві” відповідно до робочої програми.

Матеріал розділено на 7 тем згідно з програмою.

Мета навчального посібника “Управління ризиками у підприємстві” - надання необхідних знань з проблем управління усіма видами ризиків, аналізу ризику та його мінімізації.

Основне завдання дисципліни - вивчення навчальної програми з дисципліни “Управління ризиками у підприємстві” повинно забезпечити студентам комплекс знань та умінь з комплексного управління ризиками на підприємстві з сучасними аспектами проблем його зниження.

Навчальний посібник призначений для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів усіх форм навчання.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ І ВИДИ РИЗИКУ

Ключові терміни: ризик, класифікація ризиків, ризикова ситуація, чисті ризики, спекулятивні ризики.

Ключові питання розділу:

1.1. Сутність і зміст ризику.

1.2 Класифікаційна система ризиків. Групи, категорії, види, підвиди і різновиди ризиків.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- *знати й розуміти:* сутність і зміст ризику, поняття ризикова ситуація;

- *уміти:* визначати кваліфікаційну систему ризиків, розрізняти групи, категорії види, підвиди і різновиди ризиків;

1.1. Сутність і зміст ризику

В умовах ринкової економіки ризик є ключовим елементом підприємництва. В умовах політичної й економічної нестабільності ступінь ризику значно зростає, у сучасних умовах розвитку економіки України проблема посилення ризиків дуже актуальна, особливо в умовах циклічного розвитку економіки.

В економічній літературі спостерігається неоднозначність у трактуванні рис, властивостей і елементів ризику, у розумінні його змісту, співвідношення

об'єктивних і суб'єктивних сторін. Розноманітність думок про сутність ризику пояснюється, зокрема, багатоаспектністю цього явища, практично повним його ігноруванням в існуючому господарському законодавстві, недостатнім використанням у реальній економічній практиці й управлінській діяльності. Крім того, ризик – це складне явище, що має безліч неспівпадаючих, а іноді протилежних реальних основ.

Під ризиком розуміється можлива небезпека втрат, що впливає зі специфіки тих або інших явищ природи і видів діяльності людського суспільства.

Ризик історична й економічна категорія. Як історична категорія, ризик являє собою усвідомлену людиною можливу небезпеку. Вона свідчить про те, що ризик історично зв'язаний із усім ходом суспільного розвитку.

Ризик – імовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричиняють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком.

Економічний ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія подолання конфліктності й невизначеності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату з урахуванням контрольованих і неконтрольованих факторів.

В міру розвитку цивілізації, з'являються товарно-грошові відносини, і ризик стає економічною категорією. Як економічна категорія ризик являє собою подію, що може відбутися або не відбутися. Ризиком можна керувати і вживати заходи до зниження ступеня ризику.

Як показує аналіз, у літературі значно поширен думка про ризик як про можливість небезпеки чи невдачі. Аналогічне положення склалося і в економічній літературі. У книзі “Фінансовий менеджмент” дається таке визначення.

Ризик – це імовірність виникнення збитків чи недоодержання доходів порівняно з прогнозованим варіантом. [“Фінансовий менеджмент”]

У книзі “Ризик у сучасному бізнесі” відзначається:

Під *ризиком* прийнято розуміти імовірність (погрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи появу додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності.[“Ризик у сучасному бізнесі”]

Найбільш актуальне визначення ризику наведено в книзі “Ризик і його роль у суспільному житті”: *ризик* — це діяльність, пов’язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого існує можливість кількісно і якісно оцінити імовірність досягнення передбаченого результату, невдачі і відхилення від мети.

Таким чином, категорію “ризик” можна визначити як небезпеку втрати ресурсів чи недоодержання доходів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів.

Для найбільш повної характеристики визначення “ризик” доцільно виявити поняття “ризикова ситуація”, оскільки воно безпосередньо поєднане зі змістом терміна “ризик”.

Поняття ризикової ситуації можна визначити як поєднання, сукупність різних обставин і умов, що створюють певну обстановку для того чи іншого виду діяльності. Іншими словами саме сукупність умов і обставин створюють ризикову ситуацію і виступають причинами ризику.

Ризикова ситуація пов’язана зі статичними процесами; її супроводжують три одночасних умови:

- наявність невизначеності;
- необхідність вибору альтернативи (при цьому варто мати на увазі, що відмова від вибору також є різновидом вибору);
- можливість оцінити ймовірність здійснення вибраних альтернатив.

Слід зазначити, що ризикова ситуація якісно відрізняється від ситуації невизначеності. Ситуація невизначеності характеризується тим, що ймовірність досягнення результатів подій чи рішень стосовно цих подій у принципі не має одностайної альтернативи.

Отже, ризикову ситуацію можна схарактеризувати як різновид невизначеності, коли настання подій імовірне і може бути визначене, тобто в цьому випадку об'єктивно існує можливість оцінити ймовірність подій, що приблизно виникають внаслідок сумісної діяльності партнерів по виробництву, дій конкурентів чи супротивника, впливу природного середовища на розвиток економіки, впровадження науково-технічних досягнень тощо.

Створення ризикової ситуації обумовлено наступними *чинниками*:

- непередбачені зміни у внутрішніх і зовнішніх умовах діяльності;
- наявність альтернативних рішень;
- імовірність виникнення збитків;
- імовірність одержання додаткового прибутку.

Для того щоб зняти ризикову ситуацію, суб'єкт робить вибір і прагне реалізувати його. Цей процес знаходить своє вираження в понятті “ризик”, що існує як на стадії вибору рішення (плану дій), так і на стадії його реалізації. І в тому і в іншому випадку ризик представляється моделлю зняття суб'єктом невизначеності, способом практичного вирішення протиріччя при неясному (альтернативному) розвитку протилежних тенденцій при конкретних обставинах.

1.2. Класифікаційна система ризиків. Групи, категорії, види, підвиди і різновиди ризиків

Під класифікацією ризику розуміють розподіл ризику на групи за визначеними ознаками для досягнення поставлених цілей.

Класифікаційна система ризиків включає групи, категорії, види, підвиди і різновиди ризиків. У залежності від можливого результату, ризики поділяють на дві великі групи – чисті і спекулятивні.

Чисті ризики означають можливість одержання негативного або нульового результату.

Спекулятивні ризики виражаються в можливості одержання як позитивного, так і негативного результату.

У залежності від основної причини виникнення ризиків (базисний або природний ризик), вони поділяються на наступні категорії: природні, екологічні, політичні, транспортні, комерційні.

До природніх відносяться ризики, зв'язані з проявом стихійних сил природи.

Екологічні ризики – це ризики, зв'язані з забрудненням навколишнього середовища.

Політичні ризики зв'язані з політичною ситуацією в країні і діяльністю держави.

Транспортні ризики зв'язані з перевезеннями вантажів різними видами транспорту.

Комерційні ризики являють собою небезпеку втрат у процесі фінансово-господарської діяльності.

За структурною ознакою комерційні ризики поділяються на майнові, виробничі, торговельні і фінансові.

Майнові ризики зв'язані з імовірністю втрат майна підприємця через крадіжку, диверсії, недбалості, перенапруги технічної і технологічної систем.

Виробничі ризики зв'язані зі збитком і зупинкою виробництва унаслідок впливу різних факторів.

Торгівельні ризики зв'язані зі збитком через затримку платежу в період транспортування товару.

Фінансові ризики поділяються на два види – ризики, зв'язані з купівельною спроможністю грошей, і, зв'язані з вкладенням капіталу (інвестиційні).

До ризиків, зв'язаних з купівельною спроможністю грошей, відносяться наступні різновиди ризиків: інфляційні і дефляційні, валютні, ризики ліквідності.

Інфляційний ризик – це ризик того, що при зростанні інфляції одержувані грошові доходи знецінюються з погляду реальної купівельної спроможності швидше, ніж вони зростають.

Дефляційний – це ризик того, що при дефляції відбувається падіння рівня цін, погіршення економічних умов підприємництва і зниження доходів.

Валютні ризики – являють собою небезпека валютних втрат, зв'язаних зі зміною курсу однієї іноземної валюти стосовно іншої.

Ризики ліквідності – зв'язані з можливістю втрат при реалізації цінних паперів або інших товарів через зміну оцінки їхньої якості і споживчої вартості.

Інвестиційні містять у собі наступні підвиди ризиків – ризики втраченої вигоди, зниження прибутковості, прямих фінансових втрат.

Ризик втраченої вигоди – це ризик настання непрямого (побічного) фінансового збитку (неотриманий прибуток) у результаті нездійснення якого-небудь заходу (страхування, інвестування, хеджування).

Ризик зниження прибутковості – може виникнути в результаті зменшення розміру відсотків і дивідендів з портфельних інвестиціях, внесків і кредитів. Ризик зниження прибутковості включає наступні різновиди: процентні і кредитні ризики.

До *процентних ризиків* відноситься небезпека втрат комерційними банками, кредитними установами, в результаті перевищення процентних ставок, виплачуваних ними по депозитах, над ставками по наданих кредитах. До процентних ризиків відносяться також ризики втрат, що можуть понести інвестори в зв'язку зі зміною дивідендів по акціях, процентних ставок на ринку по облігаціях, сертифікатам і іншим цінним паперам.

Кредитний ризик – це небезпека несплати позичальником основного боргу і відсотків, що приєднуються кредиторів. Кредитний ризик може бути також різновидом ризиків прямих фінансових втрат, що включають наступні різновиди: біржовий, ризик банкрутства і селективний ризик.

Біржові ризики являють собою небезпеку втрат від біржових угод.

Селективні ризики (вибір) – це ризик неправильного вибору видів вкладення капіталу, виду цінних паперів для інвестування в порівнянні з іншими видами цінних паперів при формуванні інвестиційного портфеля.

Ризик банкрутства – це небезпека в результаті неправильного вибору вкладення капіталу, повної втрати підприємцем власного капіталу і нездатності його розраховуватися по узятим на себе зобов'язанням.

Класифікація ризику здійснюється в такий спосіб, залежно від обраної ознаки:

1) *За масштабами і розмірами:*

- глобальний;
- локальний.

2) *За аспектами:*

- психологічний;

- соціальний;
- юридичний;
- політичний;
- медико-біологічний;
- комбінований.

3) *За ступенем об'єктивності й суб'єктивності рішень:*

- з об'єктивною ймовірністю;
- з суб'єктивною ймовірністю;
- з об'єктивно-суб'єктивною ймовірністю.

4) *За ступенем ризикованості рішень:*

- мінімальний;
- припустимий;
- критичний;
- катастрофічний.

5) *За типами ризику:*

- динамічний – ризик непередбачених змін вартості основного капіталу внаслідок прийняття управлінських рішень, непередбачених обставин (можливі не тільки збитки, а й одержання прибутку);
- статичний – ризик втрати реальних активів внаслідок нанесення збитків власності або втрати доходу у зв'язку з недієздатністю організації (тільки збитки).

6) *Щодо часу прийняття ризикових рішень:*

- своєчасний;
- запізнілий;
- випереджальний.

7) *За кількістю осіб, які приймають рішення:*

- індивідуальний;
- колективний.

8) Щодо ситуації:

- стохастичний (в умовах невизначеності);
- конкуруючий (в умовах конфлікту).

9) *Відносно діяльності економічних суб'єктів:*

- виробничий — ризик, пов'язаний з можливістю невиконання фірмою своїх зобов'язань за договором або контрактом з іншим суб'єктом господарської діяльності внаслідок здійснення виробничої господарської діяльності;
- фінансовий (кредитний) — ризик невиконання фірмою своїх фінансових зобов'язань перед інвестором внаслідок використання кредиту для фінансування своєї діяльності;
- інвестиційний (портфельний) — ризик пов'язаний з можливим знецінюванням інвестиційно-фінансового портфеля, що складається як із власних цінних паперів, так і придбаних;
- ринковий — ризик пов'язаний з можливим коливанням ринкових процентних ставок, як власних національних грошових одиниць, так і закордонних.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення поняттю ризик?
2. Що таке економічний ризик?
3. Якими чинниками обумовлено створення ризикової ситуації?
4. На яку дві групи поділяють ризики?
5. Що таке чисті ризики?
6. Що таке спекулятивні ризики?
7. Які ризики відносять до категорії «природні ризики»?
8. На які види поділяють фінансові ризики?
9. Як класифікують ризики залежно від ознаки?

Література:

1. Борисова Г.М. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві / Г.М. Борисова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №7. – С.116-121
2. Вишняков Я. Д. Общая теория рисков : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. "Менеджмент организаций" / Я. Д. Вишняков, Н. Н. Радаев. – М. : Академия, 2007. – 363 с.
3. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. – К.: КНЕУ, 2004. – 245 с.
4. Ілляшенко С.М. Економічний ризик. Видання 2-ге, доп. і перероб., Київ, 2004. – 217с.

РОЗДІЛ 2

РИЗИК В ІНВЕСТУВАННІ КАПІТАЛУ

Ключові терміни: інвестиційний ризик, венчурний капітал, ступінь ризику, рентабельність капіталу, рентабельність виробленого і реалізованого товару.

Ключові питання розділу:

- 2.1. Ризик – обов’язковий елемент будь-якої економіки
- 2.2. Венчурний капітал

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- *знати й розуміти: поняття інвестиційний ризик, венчурний капітал або ризикові інвестиції, ступень ризику при венчурному капіталі;*
- *уміти: розраховувати рентабельність виробленого і реалізованого товару;*

2.1. Ризик – обов’язковий елемент будь-якої економіки

До числа фундаментальних понять ринкової економіки відносяться інвестиції – витрати на виробництво і нагромадження грошових засобів виробництва і збільшення матеріальних запасів. Інвестиції прийнято ділити на: портфельні (фінансові) – вкладення в акції, облігації, інші цінні папери, активи інших підприємств і реальні – вкладення в створення, реконструкцію і технічне переозброєння діючих підприємств. У цьому випадку підприємство – інвестор, вкладаючи кошти, збільшує свій виробничий капітал – основні

виробничі фонди і необхідні для їх функціонування оборотні кошти. При здійсненні портфельних інвестицій інвестор збільшує свій фінансовий капітал, отримуючи дивіденди – доход на цінні папери.

Зазвичай розрізняють фінансові інвестиції, що полягають в придбанні цінних паперів об'єктів тезаврації, і реальні інвестиції в виробничі і невиробничі об'єкти. Можна також сказати, що реальні інвестиції – це фінансування капітального будівництва та капітальних вкладень, спрямованих на створення основних виробничих фондів.

Інвестиції – один з найбільш важливих і дефіцитних ресурсів будь-якої національної економіки, використання якого дозволяє удосконалювати виробництво покращувати випуск і якість товарів, збільшувати кількість діючих робочих місць, підвищувати зайнятість населення, що в сприяє підвищенню рівня життя населення.

Індивідуальний інвестор має широкий вибір інструментів за ступенем ризику, починаючи від цінних державних паперів, з якими пов'язаний найменший ризик, і закінчуючи товарами з дуже високим ризиком. У кожного типу розміщення капіталу є базові характеристики ризику, проте в кожному конкретному випадку ризик визначається конкретними особливостями даного інструменту. Наприклад, хоча прийнято вважати, що інвестиції в акції зв'язані з більш високим ризиком, ніж інвестиції в облігації, можна без особливих зусиль знайти облігації з дуже високим ризиком – більшим, ніж ризик вкладення в акції солідних компаній. Звичайно, ризик в дуже великій мірі залежить від чесності посередника або продавця конкретних фінансових інструментів. Інвестиції з низьким ризиком вважаються безпечним засобом отримання певного доходу, інвестиції з високим ризиком, навпаки, вважаються спекулятивними. Термінами інвестування і спекуляція позначаються два різних підходи до інвестування. Тобто, під інвестуванням розуміється процес покупки цінних паперів та інших активів, про які можна з

упевненістю сказати, що їх вартість залишиться стабільною і на них можна буде отримати не тільки позитивну величину доходу, але навіть передбачуваний дохід, спекуляція полягає у здійсненні операцій з такими ж активами, але в ситуаціях, коли їх майбутня вартість і рівень очікуваного доходу вельми надійні. Звичайно, при більш високому ступені ризику від спекуляції очікується і більш високий дохід.

Головні учасники інвестиційного процесу – держава, корпорації, приватні підприємства та особи, причому кожен з них може брати участь в інвестиційному процесі як на стороні попиту, так і на стороні пропозиції. Вибір варіанта вкладення грошей дуже важливий, оскільки саме в цей момент визначається хід подальших дій інвестора і від нього значною мірою залежить успіх у досягненні цілей. Кращим варіантом може виявитися не обов'язково той, який просто забезпечує максимальну прибутковість: істотну роль можуть грати і інші параметри, такі, як ризик і умови оподаткування. Наприклад, інвестор, який прагне отримати максимальні річні дивіденди, купить звичайну акцію компанії з найвищим очікуваним прибутком. Якщо фірма, що випустила цю акцію, збанкрутує, то акціонер втратить всі вкладені гроші. Щоб успішно керувати інвестиціями, вкрай важливо уважно вибирати фінансові інструменти, щоб вони відповідали поставленим цілям і характеризувалися прийнятними рівнями прибутковості, ризику і ціни.

У будь-якому інвестуванні капіталу завжди присутній ризик. Місце ризику в інвестуванні капіталу визначається самим існуванням і розвитком господарського процесу. Ризик є обов'язковим елементом будь-якої економіки. Поява ризику, як невід'ємної частини економічного процесу – об'єктивний економічний закон. Існування даного закону обумовлено елементом обмеженості будь-якого явища. Кожне явище має свій кінець.

Обмеженість матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних і ін. ресурсів викликає їхній дефіцит і сприяє появі ризику як елемента господарського процесу.

Власники підприємств і громадяни, що здійснюють вкладення капіталу, неоднозначно відносяться до прийняття ризику.

Стосовно ступеня ризику власники підприємств і громадяни підрозділяються на підприємців, інвесторів, спекулянтів, гравців.

Підприємець – це той, хто вкладає свій власний капітал при визначеному ризику.

Інвестор – це той, хто при вкладенні капіталу, здебільшого чужого, думає насамперед про мінімізацію ризику. Він посередник у фінансуванні капіталовкладень.

Спекулянт – готовий йти на визначений, заздалегідь розрахований ризик.

Гравець – готовий йти на будь-який ризик (ва-банк).

Ризик властивий будь-яким видам вкладення капіталу. Однак можна виділити капітал, вкладення якого прямо означає “ йти на ризик ”. Це венчурний капітал.

Інвестиційна діяльність у всіх її формах і видах пов’язана з ризиком, ступінь якого посилюється з розвитком ринкових відносин в сучасній економіці з періодичними кризами. У сучасних умовах ступінь ризику зростає в міру наростання невизначеності, а також у зв’язку з швидкою мінливістю економічної ситуації в країні в цілому і на інвестиційному ринку зокрема. Ризик збільшується і з ростом пропозиції для інвестування приватизованих об’єктів, з появою нових елементів і фінансових інструментів для інвестування і т. п. Інвестиційні ризики мають складну структуру, оскільки кожна їх складова не є однорідною. У той же час і кредитні, і підприємницькі, і страхові ризики не є специфічними тільки для інвестиційної діяльності.

Здійснення інвестиційного проекту проходить дві стадії: на першій кошти інвестуються в різні активи, в будівництво об'єктів або закупівлю оборотних фондів, а на другій вкладені кошти повертаються і проект починає приносити прибуток.

На першій стадії реалізації виникають ризики, пов'язані з можливою незавершенністю проектувальної або будівельно-монтажної частини проекту, а також з виявленням дефектів після прийняття об'єкта в експлуатацію. Серед них виділяють технічні ризики, які включають в себе будівельно-монтажні та експлуатаційні ризики.

На другій стадії інвестиційного проекту повинна бути забезпечена його окупність. Ця стадія пов'язана із звичайною торговельною або виробничою діяльністю і схильна комплексу несприятливих впливів які носять назву підприємницьких ризиків. Підприємницькі ризики не є специфічними тільки для інвестиційної діяльності, а притаманні будь-яким видам бізнесу.

Під інвестиційними ризиками розуміється можливість недоотримання запланованого прибутку в ході реалізації інвестиційних проектів. Об'єктом ризику в даному випадку виступають майнові інтереси особи – інвестора, що вкладає в проект в тій чи іншій формі свої кошти.

Для того щоб оцінити ризикованість вкладень у різні активи, необхідно в загальних рисах розуміти основні принципи розробки та управління інвестиційними проектами.

Суть інвестування полягає у вкладенні власного або позикового капіталу в певні види активів, які повинні забезпечувати в майбутньому одержання прибутку. Інвестиції можуть бути довгостроковими і короткостроковими.

Форми і зміст інвестиційних проектів можуть бути різноманітними: від плану виробництва нової продукції до оцінки доцільності нової емісії акцій діючого підприємства. Однак завжди присутній часовий лаг (затримка) між

моментом початку інвестування і моментом, коли проект почне приносити прибуток.

2.2. Венчурний капітал

Венчурний капітал або ризикові інвестиції - це інвестиції у високо інноваційні проекти, що пов'язані, як з високим очікуваним прибутком, так і з високим ступенем ризику.

Венчурний капітал інвестується в не зв'язані між собою проекти в розрахунку на досить швидку окупність вкладених коштів. Вкладення капіталу здійснюється шляхом придбання частини акцій підприємства – клієнта або наданням йому позичок (у т.ч. із правом конверсії цих позичок в акції). Ризикове вкладення капіталу обумовлене необхідністю фінансування дрібних інноваційних фірм в області нових технологій.

Венчурний капітал об'єднує у собі різні види капіталу: позичкового, акціонерного, підприємницького. Він виступає посередником у засновництві стартових наукомістких фірм, так званих венчурів.

За кордоном звичайно створюються незалежні компанії ризикового капіталу, що залучають кошти інших інвесторів і створюють фонд венчурного капіталу. Цей фонд має форму партнерства, у якому фірма – організатор фонду виступає як головний партнер, вносить звичайно 1% капіталу, але несе повну відповідальність за керування фондом.

Зібравши цільову суму, фірма венчурного капіталу закриває підписку на акції фонду, переходячи до інвестування капіталу фонду. Звичайно фірми керують декількома венчурними фондами, що знаходяться на різних стадіях розвитку (акумуляція коштів, її інвестування у високоприбуткові інноваційні проекти, розвиток цих проектів). Це служить як засобом акумуляції

фінансових ресурсів, так і реалізації основного принципу ризикового інвестування – дозвіл і розподіл ризику.

Спеціалізуючись на фінансуванні проектів з високим ступенем невизначеності результату, фірми венчурного капіталу надають інвестиції не у формі позички, а в обмін на велику частину акціонерного капіталу, створюваного венчуром. Цим визначена й основна форма доходу на венчурний капітал – засновницький прибуток, реалізований засновниками стартових компаній і їхніх фондів, що фінансуються партнерами, лише через 5 років, коли акції венчура почнуть котируватися на фондовому ринку. Середній строк існування венчурного фонду (10 років), після досягнення цього віку, як правило фонд припиняє існування. Акції компаній, що вийшли на фондовий ринок, розподіляються між партнерами.

При перспективних вкладеннях капіталу оцінюється величина капіталу зі ступенем ризику.

Ступінь ризику при венчурному капіталі виражається критеріями – капиталовітдачей і рентабельністю капіталу. Капіталовітдача, або швидкість обороту капіталу, визначається відношенням розміру виручки до вкладеного капіталу і виражається числом оборотів:

$$K_o = \frac{T}{K},$$

де **K o** – капиталовітдача, або швидкість обороту капіталу;

T – виторг, одержуваний від використання вкладеного капіталу за визначений період (звичайно за рік), грн;

K – сума вкладеного капіталу, грн.

Рентабельність капіталу, або норма прибутку на вкладений капітал, визначається процентним відношенням прибутку до капіталу:

$$P_K = \frac{\Pi}{K} \cdot 100,$$

де P_K – рентабельність капіталу, %;

Π – сума прибутку отримана від використання вкладеного капіталу за рік, грн.

K – сума вкладеного капіталу, грн.

Норма прибутку на вкладений капітал є інтегральним показником ефективності використання капіталу, що являє собою добуток двох показників – капиталовіддачі і рентабельності виробленого і реалізованого товару.

Рентабельність виробленого і реалізованого товару вимірюється процентним відношенням прибутку до розміру виторгу:

$$P_T = \frac{\Pi}{T} \cdot 100$$

де P_T – рентабельність виробленого і реалізованого товару;

Π – прибуток, отриманий від виробництва і реалізації товару (тобто використання вкладеного капіталу) за визначений період, грн;

T – виторг від реалізації виробленого товару (тобто надходження від використання вкладеного капіталу) за визначений період, грн.

Зв'язок між показниками виражається в такий спосіб:

$$\frac{\Pi}{K} = \frac{T}{K} \times \frac{\Pi}{T} \quad \text{або} \quad P_K = K_0 \cdot P_T .$$

Контрольні питання:

1. Що таке інвестиційний ризик?
2. Дайте характеристику венчурному капіталу?
3. Що таке ступінь ризику при венчурному капіталі і як вона виражається?
4. Як визначається рентабельність капіталу?
5. Як вимірюється рентабельність виробленого і реалізованого товару?

Література:

1. Машина Н.І. Економічний ризик та методи його вимірювання : [навч. посібник] / Н.І. Машина. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188с.
2. Перерва П. Г. Економіка та управління інноваційною діяльністю : навч. посіб. / П. Г. Перерва, М. І. Погорелов, І. М. Посохов, С. А. Мехович. – Харків : НТУ «ХП», 2011. – 628 с.
3. Матвійчук А. В. Економічні ризики в інвестиційній діяльності: Монографія. – Вінниця, 2002. – С. 36.
4. Нерсисян Т. Управление рисками в системе управления предприятием / Т. Нерсисян // Управление риском, издательство ООО "Анкил", 2007. – № 2. – С. 19-23.

РОЗДІЛ 3

СУТЬ І ЗМІСТ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ

Ключові терміни: види підприємницького ризику, оцінка ризику, ступень ризику, випадковість, імовірність, дисперсія можливого результату

Ключові питання розділу:

- 3.1. Підприємницький ризик
- 3.2. Втрати в підприємстві
- 3.3. Способи оцінки ступеню ризику

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- *знати й розуміти:* види підприємницького ризику, сутність витрат в підприємницькій діяльності;
- *уміти:* розраховувати витрати в комерційному, фінансовому підприємстві, аналізувати ризики;

3.1. Підприємницький ризик

Здійснення підприємництва в його будь-якому виді зв'язано з ризиком, що прийнято називати господарським, або підприємницьким.

З'ясуємо джерела і причини такого ризику і форми його прояву для того, щоб далі визначити методи оцінки ризику і способи нею запобігання.

У зв'язку з розвитком ринкових відносин підприємницьку діяльність у нашій країні варто здійснювати в умовах наростаючої невизначеності ситуації і мінливості економічного середовища. Тобто, виникає неясність і непевність в одержанні очікуваного кінцевого результату, а отже, зростає ризик, тобто

небезпека невдачі, непередбачених втрат. Особливо це притаманно початковим стадіям освоєння підприємництва.

В умовах командно-адміністративної економіки економічна обстановка формувалась “зверху” у наказовому порядку у виді набору правил і норм. Плани, програми, постанови, інструкції, державні ціни, фонди, ліміти, тарифи формували ту економічну систему координат і господарське середовище, у якій змушені були діяти підприємства і люди.

Ринок є, насамперед, економічна воля. Над підприємцем можуть панувати тільки закон і встановлювані їм обмеження. Державне регулювання в умовах ринку зводиться до встановлення норм здійснення підприємницької діяльності і до контролю шляхом створення ефективної податкової системи. Все інше визначається волею виробником і споживачем, залежить від кон’юнктури ринку.

Волю одного підприємця супроводжує одночасно воля інших підприємців, що вільні купувати або не купувати його продукцію, пропонувати за неї свої ціни, продавати йому за визначеними цінами, диктувати свої умови угод.

Задача справжнього підприємця – господарника нового типу – складається не в тім, щоб шукати справу з результатом, що свідомо передбачається, тобто справу без ризику. Треба не цуратися неминучого ризику, а вміти почувати ризик, оцінювати його ступінь і не переходити за припустимі межі.

Зі сказаного випливає перше правило поведінки підприємця: не уникати ризику, а передбачати його, прагнучи знизити його до допустимого рівня більш низького рівня.

В економічній науці і практиці господарювання, власне кажучи, загальновизнані теоретичні положення про господарський ризик недостатньо досліджені. Вкрай слабо розроблені методи оцінки ризику стосовно до тих

або інших виробничих ситуацій і видів діяльності, недостатньо досліджені та поширені практичні рекомендації про шляхи і засоби зменшення і запобігання ризику.

Теорія підприємницького ризику лише частково склалася й у країнах з розвинутою ринковою економікою. Але там мається величезний досвід ризикового підприємництва, супроводжуваний наочно видимими прикладами процвітання і краху, підйому і банкрутства в залежності від вмілого і недотепного поводження, а частково, і успіху в реальній обстановці ризику. У ринковому середовищі саме життя, процеси виробництва, розподілу, обміну, споживання продукції навчають правилам поведінки при наявності невизначеності і ризику, заохочують за їхнє знання і суворо карають за незнання.

Існують окремі види підприємницької діяльності, у яких ризик піддається розрахунку, оцінці і де методи визначення ступеня ризику відпрацьовані теоретично і практично. Це, насамперед, страхування майна здоров'я і життя, а також лотерейна й ігорна справи.

Застосовувані стосовно таких видів діяльності методи оцінки ризику звичайно не вдається використовувати в інших областях і сферах підприємництва. Страхівка будинку, автомобіля звичайно не враховує способів використання страхуємого об'єкта.

При оцінці ж підприємницького ризику цікавить не доля всього об'єкта, а міра небезпеки і ступінь потенційного збитку в умовах конкретної угоди і видів діяльності, що її супроводжують. Страхуючи підприємство або будинок від пожежі, страхове агентство аналізує тільки небезпеку загоряння об'єкта і міру, майнової втрати, що необхідно буде компенсувати. Відповідно до цього встановлюються і страхові платежі. Підприємець же змушений вивчати ризик, що виникає при виробництві, закупівлі, продажі продукції і інших видах

діяльності підприємства. Адже його цікавить не компенсація ризику, а запобігання збитку.

Не можна сказати, що в нашій економіці підприємцям взагалі не приходилося ризикувати. Звичайно, приходилося. Керівники всіх рівнів знають, що таке виробничий, збутовий, постачальницький ризик у ринковій економіці.

У директивній економіці приходилося мати справу з ризиком невиконання державного плану, порушень договірних зобов'язань, недопоставок продукції, обумовлених найчастіше недотриманням правил і норм господарської діяльності. У ринковій економіці першочерговими найбільш важливими елементами ризику є відносна непередбачуваність кон'юнктури ринку, попиту цін і поведінки споживача.

Отже, наші звичні знання і навички поведінки стосовно до форм господарського ризику, характерні для централізовано керованої економіки, явно недостатні, щоб ефективно управляти ризиками в умовах економіки ринкового типу. До того ж приходиться мати справу з “накладенням” факторів ринкового і неринкового типу.

Це і визначило суть подальшого викладення матеріалу, його концентрацію на основах методики оцінки господарського ризику, головним чином, виробничого підприємництва, окремі положення якої відносяться до будь-якого підприємницького ризику поза залежністю від того, хто є суб'єктом підприємницької діяльності.

Під підприємницьким розуміється ризик, що виникає при будь-яких видах діяльності, зв'язаних з виробництвом продукції, товарів, послуг, їх реалізацією, товарно-грошовими і фінансовими операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проектів.

У розглянутих видах діяльності приходиться мати справу з використанням і звертанням матеріальних, трудових, фінансових,

інформаційних (інтелектуальних) ресурсів, тобто ризик зв'язаний з погрозою повної або часткової втрати цих ресурсів.

У підсумку підприємницький ризик характеризується як небезпека потенційно можливої ймовірної втрати ресурсів або недоодержання доходів у порівнянні з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів у даному виді підприємницької діяльності.

Ризик є погроза того, що підприємець понесе втрати у виді додаткових понад запланованих витрат, або одержить доходи нижче тих, на які він розраховував.

При встановленні розміру підприємницького ризику треба розрізняти поняття “витрати”, “збитки”, “втрати”. Будь-яка підприємницька діяльність неминує зв'язана з витратами, тоді як збитки мають місце при несприятливому збігу обставин, прорахунках і передбачають додаткові витрати.

Якщо ризик – це небезпека втрати ресурсів або доходу, то існує ще кількісна міра, обумовлена абсолютним або відносним рівнем втрат.

В абсолютному вираженні ризик може визначатися величиною можливих втрат і матеріально-речовинному (фізичному) або вартісному (грошовому) вираженні, якщо тільки збиток піддається такому вимірові.

У відносному вираженні ризик визначається як величина можливих втрат, що віднесена до деякої бази, у виді якої найбільш зручно приймати або майновий стан підприємця, або загальні витрати ресурсів на даний вид підприємницької діяльності, або очікуваний дохід (прибуток) від підприємництва.

Відносно до підприємства, як базу визначення відносної величини ризику доцільно брати вартість основних фондів і оборотних коштів підприємства або намічених сумарних витрат на даний вид підприємницької

діяльності, маючи у виді як поточні витрати, так і капіталовкладення, або розрахунковий дохід (прибуток).

Визначення ризику особливо важливо при прийнятті інвестиційних рішень. Критерії вибору інвестиційних проектів в умовах ризику і невизначеності залежать багато в чому від ступеня ризику. Рішення визначається індивідуальною схильністю керівника до ризику, а також конкретною ситуацією, у якій знаходиться фірма. Проект розглядається у взаємозв'язку з іншими варіантами і з уже налагодженими видами діяльності фірми. З метою зниження ризику доцільно вибирати виробництво таких товарів (послуг), попит на які змінюється в протилежних напрямках, тобто при збільшенні попиту на один товар попит на інший товар зменшується, і навпаки.

При оцінці ефективності будь-яких інвестицій розглядаються дві сторони – прибутковість і ступінь ризику. Зв'язок між прибутковістю і ризиком є ключовим положенням економічного аналізу. Будь-яке інвестування засобів у тому або іншому ступені містить елемент ризику. Цей ризик можна охарактеризувати як ризик повної або часткової утрати вкладених коштів або ризик недоодержання очікуваних доходів. Якщо інвестор йде на більш серйозний ризик, виходить, він очікує від даної інвестиції і більш високий дохід. Розрахунок на одержання підвищеного доходу є спонукальним мотивом для інвестицій. Ризик же є кількісним вираженням того, що очікуваний дохід не буде отриманий. Суть інвестицій, таким чином, полягає у відчуженні визначеної дійсної вартості в обмін на невизначену майбутню вартість.

Об'єктивно обумовлені характером і масштабом підприємницьких дій, випадкові, непередбачені, але потенційно можливі втрати, виникають унаслідок відхилення реального ходу підприємництва від задуманого сценарію.

Щоб оцінити імовірність тих або інших втрат, обумовлених розвитком подій за непередбаченим варіантом, варто, насамперед, знати усі види втрат, зв'язаних з підприємництвом, і вміти заздалегідь їх передбачати або виміряти як ймовірні прогностні величини. При цьому існує природне бажання оцінити кожний з видів втрат у кількісному вимірі і вміти звести їх воедино, але це не завжди вдається зробити.

Говорячи про розрахунок ймовірних втрат у процесі їхнього прогнозування, треба мати на увазі одну важливу обставину. Випадковий розвиток подій, що впливає на хід і результати підприємництва, призводить не тільки до втрат у виді підвищених витрат ресурсів і зниження кінцевого результату. Випадкова подія може викликати збільшення витрат одного виду ресурсів і зниження витрат іншого виду, поряд з підвищеними витратами одних ресурсів може спостерігатися економія інших.

Так що, якщо випадкова подія впливає на кінцеві результати підприємництва, має несприятливі і сприятливі наслідки, при оцінці ризику треба в однаковій мірі них враховувати. При визначенні можливих сумарних втрат варто віднімати з розрахункових втрат супровідний їх вигаш.

Втрати, що можуть бути у підприємницькій діяльності, доцільно розділяти на:

- матеріальні,
- трудові,
- фінансові,
- втрати часу,
- спеціальні види втрат.

Матеріальні втрати виявляються у виді не передбачених підприємницьким проектом додаткових витрат або прямих втрат устаткування, майна, продукції, сировини, енергії. Стосовно кожного окремого з перерахованих видів втрат застосовуються свої одиниці виміру.

Найбільше природно вимірювати матеріальні втрати в тих же одиницях ваги, обсягу, площі.

Однак звести воєдино втрати, вимірювані в різних одиницях, і виразити їх однією величиною не зовсім можливо. Не можна складати кілограми і метри. Тому, практично неминуче вирахування втрат у вартісному вираженні, у грошових одиницях. Для цього втрати у фізичному вимірі переводяться у вартісний вимір шляхом множення ціни на одиницю відповідного матеріального ресурсу.

Для досить значної кількості матеріальних ресурсів, вартість яких заздалегідь відома, втрати можна оцінювати в грошовому вираженні.

Маючи оцінку ймовірних втрат по кожному з окремих видів матеріальних ресурсів у вартісному вираженні, можна звести їх воєдино, дотримуючись при цьому правила дій з випадковими величинами і їх імовірностями.

Трудові втрати представляють втрати робочого часу, внаслідок випадкових, непередбачених обставин. У безпосередньому вимірі трудові втрати виражаються в людино-годинах, людино-днях.

Переклад трудових втрат у вартісне, грошове вираження здійснюється шляхом множення трудогодин на вартість (ціну) однієї години.

Фінансові втрати – це прямий грошовий збиток, зв'язаний з непередбаченими платежами, виплатою штрафів, сплатою додаткових податків, втратою коштів і цінних паперів. Крім того, фінансові втрати можуть бути при недоодержанні грошей з передбачених джерел, при не поверненні боргів, несплаті покупцем поставленої йому продукції, зменшенні виторгу внаслідок зниження цін на реалізовані продукцію і послуги.

Особливі види грошового збитку зв'язані з інфляцією, зміною валютного курсу гривні, додатковим до узаконеного вилучення коштів підприємств у державний (республіканський, місцевий) бюджет.

Тимчасові фінансові втрати, обумовлені заморожуванням рахунків, несвоєчасною видачею коштів, відстрочкою виплати боргів.

Втрати часу існують тоді, коли процес підприємницької діяльності розвивається повільніше, ніж було намічено. Пряма оцінка таких втрат здійснюється в годинник, днях, тижнях, місяцях. Щоб перевести оцінку втрат часу у вартісний вимір, необхідно встановити, до яких втрат доходу, прибутку від підприємництва здатні приводити випадкові втрати часу.

Спеціальні види втрат виявляються у виді нанесення збитку здоров'ю і життю людей, навколишньому середовищу, репутації підприємця, а також внаслідок інших несприятливих соціальних і морально-психологічних наслідків. Найчастіше спеціальні види втрат вкрай важко визначити в кількісному, тим більше у вартісному вираженні.

Загальновідано, що для кожного виду втрат вихідну оцінку можливості їхнього виникнення і величини варто робити за визначений час, що охоплює місяць, рік, термін здійснення підприємництва.

При проведенні комплексного аналізу ймовірних втрат для оцінки ризику важливо не тільки встановити всі джерела ризику, але і виявити, які джерела преважають.

Аналізуючи перераховані вище види втрат, необхідно розділити ймовірні втрати на визначальні і побічні, виходячи із самої загальної оцінки їхньої величини.

При визначенні підприємницького ризику побічні втрати можуть бути включені в кількісну оцінку рівня ризику. Якщо в числі розглянутих втрат виділяється їх один вид, що по величині, або по імовірності виникнення свідомо придушує інші, то при кількісній оцінці рівня ризику в розрахунок можна приймати тільки цей вид втрат.

У принципі треба враховувати тільки випадкові втрати, що не піддаються прямому розрахунку, безпосередньому прогнозуванню і тому не

враховані в підприємницькому проекті. Якщо втрати можна заздалегідь передбачати, то вони повинні розглядатися не як втрати, а як неминучі витрати і включатися в розрахункову калькуляцію.

Якщо передбачається рух цін, податків, їхня зміна в ході здійснення господарської діяльності підприємець зобов'язаний врахувати в бізнес-плані. Тільки в силу недосконалості використовуваних методів розрахунку підприємницької діяльності або недостатньо глибокого пророблення підприємцем бізнес-плану систематичні помилки можуть розглядатися як втрати в тому змісті, що вони здатні змінити очікуваний результат у гіршу сторону.

Отже, перш ніж оцінювати ризик, обумовлений дією суцільно випадкових факторів, вкрай бажано відокремити систематичну складову втрати від випадкової. Це необхідно і з позицій математичної коректності, тому що процедури дій з випадковими величинами істотно відрізняються від процедур дій з детермінованими величинами.

Досить специфічні можливі втрати, викликані недосконалістю методології і некомпетентністю осіб, що формують бізнес-план і здійснюють розрахунок прибутку і доходу. Якщо в результаті дії цих факторів величини очікуваних значень прибутку і доходу від підприємницького проекту будуть завищені, а реально отримані результати виявляться нижче, то різниця сприймається як втрати.

У дійсності, якби номінальні значення прибутку (доходу) були визначені коректно, то загроза таких умовних утрат могла б і не враховуватися. Але коли завищення розрахункового прибутку відбулося, те його “недобір” свідомо буде вважатися збитком, і ризик подібних втрат існує.

Особливе місце займають втрати підприємця, обумовлені несумлінністю або нечесністю компаньйонів. Ризик виявитися обманутим в угоді або зштовхнутися з неплатоспроможністю боржника, на жаль, досить реальний.

Тепер розглянемо більш тривіальні ситуації погрози втрат і ризику стосовно до зазначених видів підприємництва. Підкреслимо знову: цілком уникнути ризику практично неможливо, але, знаючи джерела втрат, підприємець здатний знизити їх погрозу, зменшуючи дію несприятливого фактора.

3.2. Втрати у підприємстві

3.2.1. Втрати у виробничому підприємстві

1. Зниження намічених обсягів виробництва і реалізації продукції внаслідок зменшення продуктивності праці, простою устаткування або неповного використання виробничих потужностей, втрат робочого часу, відсутності необхідної кількості вихідних матеріалів, підвищеного відсотка браку веде до недоодержання запланованого виторгу. Ймовірні втрати ΔD у цьому випадку у вартісному вираженні визначаються по формулі:

$$\Delta D = \Delta O \cdot C,$$

де ΔD – ймовірні втрати у вартісному вираженні;

ΔO – ймовірне сумарне зменшення обсягу випуску продукції;

C – ціна реалізації одиниця об'єму продукції.

2. Зниження цін, за якими намічається реалізувати продукцію, у зв'язку з недостатньою якістю, несприятливою зміною ринкової кон'юнктури, падінням попиту, ціновою інфляцією приводить до ймовірних утрат, згідно формулі

$$\Delta D = \Delta C \cdot O,$$

де ΔD – ймовірні втрати у вартісному вираженні;

ΔC – ймовірне зменшення ціни одиниці об'єму продукції;

O – загальний обсяг наміченої до випуску і реалізації продукції.

3. Підвищені матеріальні витрати, обумовлені перевитратою матеріалів, сировини, палива, енергії, ведуть до втрат, обумовлених залежністю:

$$\Delta D = \Delta M_1 \cdot C_1 + \Delta M_2 \cdot C_2 + \dots ,$$

де ΔD – ймовірні втрати у вартісному вираженні;

ΔM – ймовірна перевитрата матеріального ресурсу;

C – ціна одиниці ресурсу.

4. Інші підвищені витрати, що можуть бути унаслідок високих транспортних витрат, торговельних витрат, накладних і інших побічних витрат.

5. Перевитрата наміченої величини фонду оплати праці внаслідок перевищення розрахункової чисельності або унаслідок виплати більш високого, чим заплановано, рівня заробітної плати окремим працівникам.

6. Сплата підвищених відрахувань і податків, якщо в процесі реалізації бізнес-плану ставки відрахувань і податків зміняться в несприятливу для підприємця сторону.

7. Не слід упускати з виду і можливості втрат у виді штрафів, природного збитку, а також зумовлених стихійними лихами, хоча врахувати такі втрати розрахунковим образом не представляється можливим.

3.2.2. Втрати в комерційному підприємстві

1. Несприятлива зміна (підвищення) закупівельної ціни товару в процесі здійснення підприємницького проекту призводить до ймовірних втрат (ΔD), згідно формулі:

$$\Delta D = \Delta OZ \cdot Ц,$$

де ΔD – ймовірні втрати у вартісному вираженні;

ΔOZ – обсяг закупівель товару у фізичному вимірі;

$Ц$ – ймовірне підвищення закупівельної ціни.

2. Непередбачене зниження обсягу закупівлі в порівнянні з наміченим викликає зменшення обсягу реалізації, тобто масштабу всієї операції. Втрата прибутку (доходу) обчислюється як добуток зниження обсягу закупівлі на величину прибутку (доходу), що приходиться на одиницю об'єму реалізації товару.

3. Втрати товару в процесі транспортування, збереження або втрати якості, споживчої цінності товару, що приводять до зниження його вартості. Рівень такого збитку встановлюється як добуток кількості загубленого товару на закупівельну ціну або добуток зіпсованої кількості товару на зниження відпускної ціни.

4. Збільшення витрат транспортування, збереження в порівнянні з наміченими приводить до адекватного зниження доходу, прибутку. Серед можливих причин підвищення витрат можуть бути непередбачені мита, відрахування, штрафи, додаткові витрати.

5. Зниження ціни, по якій реалізується товар, у порівнянні з проектною викликає втрати в розмірі обсягу реалізації, помноженого на зменшення ціни.

6. Зниження обсягу реалізації, обумовлене непередбаченим падінням попиту або потреби в товарі, витиснення його конкуруючими товарами,

обмеження на продаж, здатно викликати втрати доходу і прибутку, вимірювані добуток об'єму непроданої продукції на відпускну ціну.

3.2.3. Втрати у фінансовому підприємстві

У комерційному підприємстві товаром є гроші, цінні папери, валюта. Отже, втрати, у цілому характерні для комерційного підприємства, властиві і фінансовому підприємству.

При оцінці фінансового ризику необхідно враховувати такі специфічні фактори, як неплатоспроможність одного з агентів фінансової угоди, зміну курсу грошей, валюти, цінних паперів, обмеження на валютно-грошові операції, можливі вилучення визначеної частини фінансових ресурсів у процесі здійснення підприємницької діяльності, кредитні і валютні ризики банку.

3.3. Способи оцінки ступеню ризику

Багато фінансових операцій зв'язані з істотним ризиком. Вони вимагають оцінити ступінь ризику і визначити його величину.

Ступінь ризику – це імовірність настання випадкових втрат, а також розмір можливих від збитків них.

Ризик підприємця кількісно характеризується суб'єктивною оцінкою ймовірної величини максимального і мінімального доходу (збитку) від даного вкладення капіталу. При цьому, чим більше діапазон між максимальним і мінімальним доходом (збитком) при рівній імовірності їхнього одержання, тим вище ступінь ризику. Приймати на себе ризик підприємця змушує невизначеність господарської ситуації, що багато в чому визначається фактором випадковості.

Випадковість – це те, що в схожих умовах відбувається неоднаково, і тому її заздалегідь не можна передбачати і прогнозувати. Однак у світі випадків існують визначені закономірності (теорія імовірності); випадкові події стають предметом теорії імовірності тільки тоді, коли з ними зв'язуються визначені числові характеристики – їхня імовірність. Випадкові події в процесі їхнього спостереження повторюються з визначеною частотою, що являє собою відношення виникнення випадкової події до загального числа спостережень.

Частота має статистичну стійкість таким чином, що при багаторазовому спостереженні її значення мало змінюється.

Міра об'єктивної можливості випадкової події “ А ” називається його імовірністю. Саме біля числа цієї імовірності групуються частоти події “ А ”.

Імовірність будь-якої події коливається від 0 до 1,0. Якщо імовірність дорівнює 0, то подія вважається неможливою. Якщо ж імовірність дорівнює 1,0 то подія є достовірною.

Імовірність дозволяє прогнозувати випадкові події, вона дає їм кількісну і якісну характеристику. При цьому рівень невизначеності і ступінь ризику зменшуються.

В економіці на будь-яку дію завжди існує протидія. Підприємець у процесі своїх дій повинний вибрати таку стратегію, що дозволить йому зменшити ступінь протидії, що знизить і ступінь ризику.

Усі підприємці у будь-якій сфері економічної діяльності зацікавлені в уникненні значних збитків. За умов нестабільної та швидко змінюваної ситуації суб'єкти економічної діяльності змушені враховувати всі можливі наслідки дій своїх конкурентів, а також інших змін у ринковій ситуації.

Аналізу ризиків існують: якісні та кількісні (рис. 1).

Якісний метод – проводиться за наступними етапами:

1) порівняння очікуваних позитивних результатів від вибору

конкретного напрямку виду діяльності з можливими наслідками цього;

2) проведення комплексного аналізу, впливу рішень, що приймаються безпосередньо підприємцем, на проведення інших заходів;

3) управління ризиком.

Сьогодні найбільш поширеними є такі методи аналізу ризику: статистичний, експертних оцінок, аналітичний, оцінки фінансової стійкості та платоспроможності.

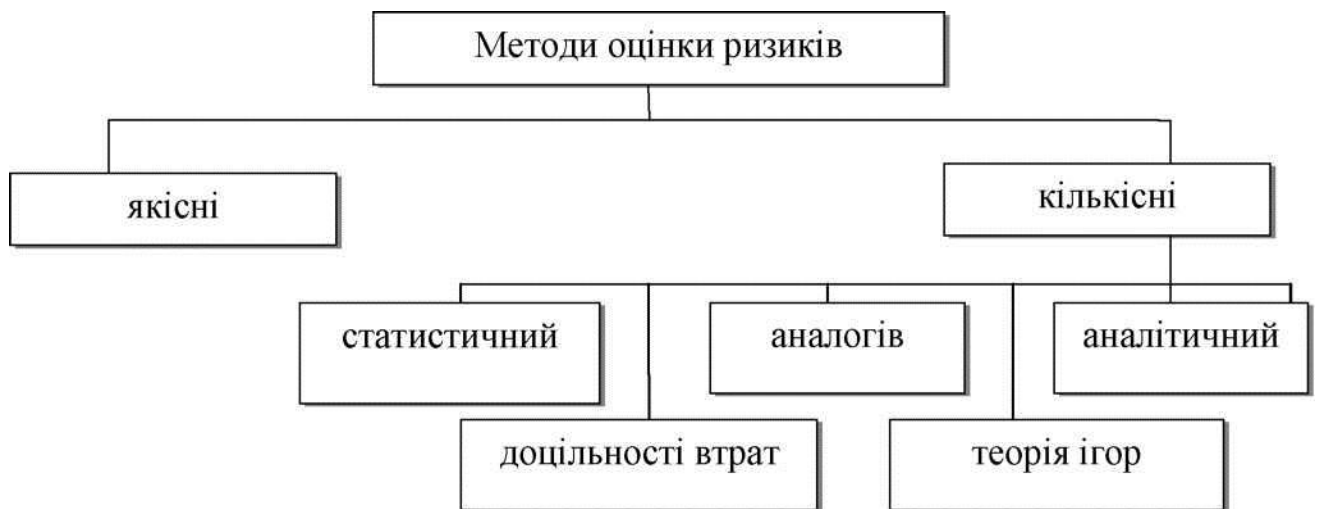

Рис. 1. – Класифікація методів оцінки економічного ризику

При оцінці ступеня ризику одним з провідних є *статистичний метод*. За наявності на фірмі необхідної інформації розрахувати ступень ризику можна за допомогою формул, які вже давно успішно застосовувалися в теорії імовірності і статистиці.

Статистичний метод реалізується шляхом обробки суджень, думок досвідчених фахівців певних питань діяльності підприємства, передбачає проведення експертизи, обробки та використання її результатів при визначенні імовірності настання ризику (рис. 2).

Статистичний метод полягає у вивченні статистики втрат та прибутків, які мали місце на певному чи аналогічному підприємстві, з метою визначення

вірогідності події, встановлення величини ризику. Вірогідність означає можливість отримання певного результату. Наприклад, вірогідність успішного просування нового товару на ринку протягом року складає $3/4$, а невдача – $1/4$. Величина, або ступінь, ризику визначається за двома показниками: середнім очікуваним значенням та коливанням (змінною) можливого результату.

Математичний апарат для вибору стратегії в конфліктних ситуаціях дає теорія ігор – наука про ризик, що дозволяє вирішувати багато економічних проблем, зв'язані з вибором, визначенням найкращого положення.

Рис. 2. - Блок-схема аналізу ризику згідно статистичного метода

Ризик має математично виражену ймовірність настання втрати, що спирається на статистичні дані і може бути розрахована з досить високим ступенем точності.

Ймовірність означає можливість одержання визначеного результату. Стосовно до економічних задач методи теорії ймовірності зводяться до визначення значень ймовірності настання подій і до вибору з можливих подій самої кращої події, виходячи з найбільшої величини математичного очікування.

Інакше кажучи, математичне очікування деякої події дорівнює абсолютній величині цієї події помноженій на ймовірність її настання.

Ймовірність настання події може бути визначена об'єктивним або суб'єктивним методом.

Об'єктивний метод визначення ймовірності заснований на обчисленні частоти, з якою відбувається дана подія.

Суб'єктивний метод визначення ймовірності заснований на використанні суб'єктивних критеріїв, що базуються на різних припущеннях (особистий досвід оцінюючого, оцінка експерта, думка фінансового консультанта).

При цьому важливе місце займає шляхом експертної оцінки, тобто проведення експертизи, обробка і використання його результатів при обґрунтуванні значення ймовірності.

Величина ризику (ступеня ризику) вимірюється двома критеріями: середнім очікуваним значенням і колеблемістю (мінливістю) можливого результату.

Середньо очікуване значення – це те значення величини події, що зв'язано з невизначеною ситуацією; воно є середньозваженим для всіх можливих результатів, де ймовірність кожного результату використовується як частота або вага відповідного значення, вона вимірює результат, що ми очікуємо в середньому.

Середня величина являє собою узагальнену кількісну характеристику та не дозволяє прийняти рішення на користь певного варіанту вкладення капіталу. Для остаточного рішення необхідно оцінити коливання показників, тобто визначити коливання можливого результату. Він являє собою ступінь відхилення очікуваного значення від середньої величини. Для його визначення звичайно розраховують дисперсію або середньоквадратичне відхилення.

Дисперсія можливого результату – це ступінь відхилення очікуваного значення від середньої величини.

Для цього на практиці звичайно застосовують два близько зв'язаних критерії: дисперсія і середньо квадратичне відхилення.

Дисперсія являє собою середнє зважене з квадратів відхилень дійсних результатів від середніх очікуваних:

$$O^2 = \frac{\sum (x - \bar{x})^2 n}{\sum n};$$

де, O^2 – дисперсія;

x – очікуване значення для кожного випадку спостереження;

\bar{x} – середньо очікуване значення;

n – число випадків спостереження (частота)

Середнє квадратичне відхилення:

$$O = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2 n}{\sum n}};$$

При рівних частотах має місце окремий випадок:

$$O^2 = \frac{\Sigma(x - \bar{x})^2}{n}; \quad O = \sqrt{\frac{\Sigma(x - \bar{x})^2}{n}};$$

Середнє квадратичне відхилення вказується в тих же одиницях, у яких вимірюється ознака, що варіює.

Дисперсія n середнє квадратичне відхилення є мірами абсолютної варіації.

Для аналізу звичайно використовують коефіцієнт варіації – відношення середнього квадратичного відхилення до середнього арифметичного і показує ступінь відхилення отриманих значень:

$$V = \frac{+O}{\bar{x}} \cdot 100\%;$$

V – коефіцієнт варіації (відношення середнього квадратичного відхилення до середнього арифметичного);

O – середнє квадратичне відхилення.

\bar{x} – середньо очікуване значення.

Коефіцієнт варіації – відносна величина. Тому на його розмір не впливає абсолютні значення досліджуваного показника. З його допомогою можна порівнювати навіть мінливість ознак, виражених у різних одиницях виміру.

Він змінюється від 0 до 100 %.

Чим більше коефіцієнт, тим сильніше варіація; чим нижче коефіцієнт, тим менше розмір відносного ризику.

Установлено наступну якісну оцінку різних значень коефіцієнта варіації:

до 10 % – слабка варіація;

10 – 25 % – помірна варіація;

понад 25 % – висока варіація.

Існує також трохи спрощений метод визначення ступеня ризику.

Кількісно ризик інвестора характеризується оцінкою ймовірної величини максимального і мінімального доходів. При цьому чим більше діапазон між цими величинами при рівній їх імовірності, тим вище ступінь ризику. Тоді для розрахунку дисперсії середнього квадратичного відхилення і коефіцієнта варіації використовують наступні формули:

$$O^2 = P_{\max}(x_{\max} - x)^2 + P_{\min}(x - x_{\min})^2;$$

$$O = \sqrt{O^2} ;$$

$$V = \frac{\pm O}{\alpha} \cdot 100 ;$$

де, O^2 – дисперсія;

P_{\max} – імовірність одержання максимального доходу (прибутку, рентабельності);

x_{\max} – максимальна величина доходу (прибутку, рентабельності);

x_{\min} – мінімальна величина доходу (прибутку, рентабельності);

O – середнє квадратичне відхилення.

Контрольні питання:

1. Що таке підприємницький ризик?
2. Як розраховуються втрати у виробничому підприємстві?

3. Як розраховуються втрати в комерційному підприємстві?
4. Як розраховуються втрати у фінансовому підприємстві?
5. Які є засоби оцінки ризику?
6. Що таке ступень ризику?
7. Дайте визначення поняттю випадковість?
8. Що таке імовірність?
9. Що таке дисперсія можливого результату?

Література:

1. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. – К.: „Демур”, 2008.
2. Внукова Н. М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики: [монографія] / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 182 с.
3. Економічна безпека підприємств, організацій та установ :[навч. посібник для вищ. навч. закл./ В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін. – К. : Алерта, 2009. – 544 с.
4. Камінський А.Б. Економічний ризик та методи його вимірювання / А.Б. Камінський. – К.: Козаки, 2002. – 120с.
5. Кравченко ВА. Світовий досвід управління підприємницькими ризиками: історія та здобутки 20-го сторіччя / Володимир Кравченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [збірник наукових праць]. – В. 70. – Ч. II (у двох частинах). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – 2007. – 316 с. – С. 260 -263.
6. Лысенко Д. Управление рисками / Д. Лысенко // Аудит и налогообложение. – № 3. – 2010. – С. 2-8.

РОЗДІЛ 4

ОЦІНКА ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ

Ключові терміни: критерії оцінки ризику, метод експертних оцінок, метод Дельфі, моделювання задачі за допомогою «дерева рішень», методи визначення ймовірності.

Ключові питання розділу:

- 4.1. Критерії кількісної оцінки ризику
- 4.2. Методи оцінки підприємницького ризику
- 4.3. Об'єктивний і суб'єктивний методи визначення ймовірності небажаних подій

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- *знати й розуміти:* існуючі методи оцінки ризику та критерії кількісної оцінки, визначати основні методи оцінки підприємницького ризику;
- *уміти:* визначати критерії оцінки ризику, моделювання задачі за допомогою «дерева рішень», визначати об'єктивний і суб'єктивний методи визначення ймовірності небажаних подій

4.1. Критерії кількісної оцінки ризику

Якщо виходити з того, що підприємницький ризик – ймовірність невдачі, то в цьому випадку критерієм оцінки ризику є ймовірність того, що отриманий

результат виявиться менше необхідного значення (намічуваного, планованого, прогнозованого).

$$R = P (D_{12} - D), \text{ де}$$

R – критерій оцінки ризику;

P – імовірність;

D₁₂ – необхідне (плановане) значення результату;

D – отриманий результат.

Недоліком такого розрахунку є можливість оцінки тільки після одержання результату.

Критерем оцінки ризику є абсолютна величина, що визначається як добуток очікуваного збитку на імовірність того, що цей збиток відбудеться.

$$R = Y \cdot P (Y), \text{ де}$$

R – ступінь ризику;

P (Y) – імовірність збитку;

Y – очікуваний збиток.

При оцінці технічних нововведень американські економісти пропонують визначити ефективність реалізацій нововведень:

$$\mathcal{E} = \frac{\Pi \cdot C \cdot T \cdot P_T \cdot P_K}{E_3}, \text{ де}$$

Э – ефективність реалізацій нововведень;

Π – щорічний обсяг продажів нового виробу;

C – продажна ціна виробу;

T – життєвий цикл нововведення (передбачуваний термін виробництва нового виробу або період від його освоєння до зняття з виробництва);

P_T – імовірність технічного успіху (можливість практичного повторення дослідницьких ідей у новій продукції).

P_k – імовірність комерційного успіху (можливість збуту продукції на ринку й одержання очікуваних прибутків).

E_3 – витрати на реалізацію, включаючи витрати на розробку, освоєння виробництва і поточні виробничі витрати.

4.2. Методи оцінки підприємницького ризику

У загальному плані існують наступні методи оцінки підприємницького ризику:

- статистичний метод оцінки;
- метод експертних оцінок;
- використання аналогів;
- комбінований метод.

Кількісна оцінка підприємницького ризику за допомогою методів математичної статистики відбувається головними інструментами даного методу оцінки – дисперсією, стандартним відхиленням, коефіцієнтом варіації.

Перевагою даного методу оцінки підприємницького ризику є нескладність математичних розрахунків, а явним недоліком – необхідність великої кількості вихідних даних (чим більше масив, тим достовірніше оцінка ризику).

Крім статистичного методу існує метод експертної оцінки ризику, що може бути реалізований шляхом обробки думок досвідчених підприємців і фахівців.

Метод *експертних оцінок* відрізняється від статистичного лише методом збирання інформації для побудови кривої ризику. При цьому методи передбачають збирання та вивчення оцінок, зроблених різними спеціалістами (певного підприємства чи незалежними експертами), які стосуються

ймовірності виникнення різних розмірів втрат. Оцінки базуються на врахуванні всіх факторів фінансового ризику, а також на статистичних даних. Реалізація способу експертних оцінок значно ускладнюється, якщо кількість показників оцінки мала.

Зростання ризику при здійсненні проекту потребує більш точної оцінки критичних моментів його реалізації. Велика кількість вихідних показників, які часто конкурують між собою, передбачає використання експертних оцінок для конструювання критерію якості проекту. Тому система оцінки інвестицій в сучасних умовах внаслідок необхідності є “людино-алгоритмічною”, причому роль людини – експерта є визначною. Експертна оцінка – це виявлена за спеціальною методикою думка експертів стосовно певного питання. Постадійна оцінка ризиків заснована на тому, що ризики визначають для кожної стадії проекту окремо, а потім отримують сумарний результат по всьому проекту. У кожному проекті виділяють стадії: підготовчу (виконання всього комплексу робіт, які необхідні для початку реалізації проекту); будівельну (зведення необхідних будівель та споруд, закупка та монтаж обладнання); функціонування (виведення проекту на повну потужність та отримання прибутку). Усі розрахунки виконуються двічі – на момент складання проекту та після виявлення найбільш небезпечних його елементів.

Характер інвестиційного проекту передбачає використання думок експертів. Кожному експерту, який працює окремо, надається перелік потенційних ризиків по всім стадіям проекту і пропонується оцінити вірогідність настання ризиків у відповідності до наступної системи оцінок:

Кожному експертові, що працює окремо, надається перелік можливих ризиків і передбачається оцінити імовірність їхнього настання, заснованої, наприклад, на наступній системі оцінок:

0 – несуттєвий ризик;

25 – ризикова ситуація, імовірніше всього не наступить.

50 – про можливість ризикової ситуації не можна сказати нічого визначеного;

75 – ризикова ситуація, імовірноше всього, наступить;

100 – ризикова ситуація наступить напевно.

Потім оцінки експертів піддаються аналізу на їхню суперечливість і повинні задовольняти наступному правилу: максимально припустима різниця між оцінками двох експертів по будь-якому виду ризику не повинна перевищувати 50, що дозволяє усунути неприпустимі розходження в оцінках експертами імовірності настання окремого ризику.

$$\max |a_i - b_i| \leq 50 ,$$

де **a**, **b** – вектори оцінок кожного з двох експертів. При трьох експертах повинне бути зроблено три оцінки: для попарного порівняння думок 1го і 3го, 2го і 3го;

i – вид оцінюваного ризику.

Різновидом експертного методу є метод Дельфі, що характеризується анонімністю і керуванням зворотним зв'язком (після обробки результату узагальнений результат повідомляється кожному члену комісії).

Анонімність членів комісії забезпечується шляхом їх ізолювання один від одного, що не дає їм можливості обговорювати відповіді на поставлені питання. Мета такої ізоляції – уникнути “пасток” групового прийняття рішення, домінування думки лідера. Після обробки результату через керований зворотній зв'язок узагальнений результат повідомляється кожному члену комісії. Основна мета такої дії – дозволити ознайомитись з оцінками інших членів комісії, не підпадаючи під натиск через, хто конкретно дав цю оцінку. Після цього оцінка може бути повторена.

При експертній оцінці підприємницького ризику велику увагу слід приділяти підбору експертів, тому що саме від правильності їх оцінок залежить рішення про вибір того чи іншого підприємницького проекту.

Ще один важливий метод дослідження ризику – *моделювання задачі вибору за допомогою “дерева рішень”*. Цей метод передбачає графічну побудову варіантів рішень, які можуть бути прийняті. По гілках “дерева” співвідносять суб’єктивні та об’єктивні оцінки можливих подій. Прямуючи вздовж побудованих гілок та використовуючи спеціальні методики розрахунку ймовірностей, оцінюють кожен шлях і потім обирають менш ризикований. Однак, цей метод дуже трудомісткий. Крім того, у “дереві” враховуються тільки ті дії, які має намір здійснити підприємець, і тільки ті результати, які з його погляду можуть мати місце. При цьому зовсім не враховується вплив зовнішнього середовища на діяльність фірми, а підприємець не завжди може передбачити дії партнерів, конкурентів.

Метод аналогів використовується в тому випадку, якщо інші методи оцінки ризику неприйнятні. При його використанні застосовуються бази даних про ризик аналогічних проектів або угод.

Метод аналогів – полягає в тому, що при аналізі ступеня ризику напрямку підприємницької діяльності доцільно вживати дані про розвиток аналогічного напрямку в минулому. При цьому аналіз минулих чинників ризику, проводиться на підставі інформації, що одержана з самих різноманітних джерел. Після цього інформація обробляється з метою виявлення залежностей між запланованими результатами діяльності фірми і урахуванням потенційних ризиків.

Аналітичний метод складається з наступних взаємопов’язаних етапів:

- аналітична обробка одержаної інформації;
- побудова діаграм залежності вибраних результативних показників від величини вихідних параметрів;

- визначення критичних значень ключових параметрів;
- аналіз факторів, які впливають на ключові параметри, можливі напрямки їх ефективності та стабільності роботи фірми.

Перевага цього методу полягає в тому, що він поєднує можливості пофакторного аналізу параметрів, які впливають на ступінь ризику та імовірність його зниження.

Метод доцільності витрат ґрунтується на тому, що в процесі господарської діяльності витрати поділяються за елементами і за напрямками, тому що вони не мають однакового значення. Тобто ступінь ризику за окремими елементами витрат у середині одного й того ж напрямку діяльності різна. Тому визначення ступеня ризику за цим методом орієнтовано на ідентифікацію потенційних зон ризику. Такий підхід також доцільно проводити з позиції можливості визначення вузьких місць діяльності підприємства, з погляду їх ризикованості, а потім розробити шляхи їх ліквідації.

Теорія ігор — математичний апарат для вибору стратегії для ризику. Він дозволяє підприємцю або менеджеру краще розуміти конкретну ситуацію та мінімізувати ступінь ризику.

Комбінований метод являє собою об'єднання декількох окремих методів або їхніх окремих елементів. Прикладом може служити оцінка підприємницького ризику на основі розрахунку імовірності небажаного результату угоди. У даному випадку аналіз ризику відбувається за допомогою елементів статистичних, експертного методів, а також методу аналогів.

Порівняльну характеристику методів оцінки підприємницьких ризиків наведено у (табл. 1).

Таким чином, процес управління ризиками включає широкий спектр дій, які можуть бути представлені як послідовність таких етапів:

- усвідомлення і виявлення ризику, визначення причин його

виникнення і ризикових сфер;

- аналіз та оцінка ризику — кількісне визначення витрат, пов'язаних із видами ризику, які були виявлені на першому етапі;

- вибір методів (прийомів) управління ризиком та їх застосування, мінімізація витрат на здійснення вибраних методів;

- оцінка результатів, що включає здійснення постійного контролю рівня ризиків із застосуванням механізму зворотного зв'язку.

Таблиця 4.1 – Порівняльна характеристика методів оцінки підприємницьких ризиків

Методи	Сутність	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Побудова “дерева подій”	Графічний спосіб зображення спостережень за послідовністю окремих можливих ризиків з метою оцінки ймовірності кожної з проміжних подій, які призводять до збитків	Послідовно оцінюються наслідки кожної можливої вихідної події й обчислюється максимальна ймовірність кінцевої події	Значні витрати часу на проведення повного комплексу досліджень. Можлива недооцінка будь-якої ланки системи
“Подія-наслідок”	Критичний аналіз діяльності підприємства з огляду на можливі несправності або вихід із ладу устаткування.	Детальне виявлення можливих ризиків. Докладно аналізуються окремі частини або підсистеми складної системи.	При декомплектації системи можливе її деяке спрощення
Побудова “дерева відмов”	Визначення напрямків, завдяки яким окремі події можуть у результаті їхнього комбінованого впливу призвести до потенційно небезпечних ситуацій	Можливість описати складні процеси або системи, відобразити проаналізувати структуру системи з урахуванням усіх проміжних ланок	Великі витрати часу як на складання діаграми “дерева відмов”, так і на детальне вивчення проблеми
Аналіз доцільності витрат	Метод ґрунтується на тому, що витрати на кожний конкретний напрямок не мають однакового ступеня ризику. Стан за кожним напрямком витрат розподіляється на зони загальних втрат, де конкретні втрати не досягають рівня ступеня ризику	Можливість пошуку шляхів зниження ризику через статтю витрат із максимальним ризиком	Не аналізуються джерела походження ризику (ризик береться як цілісна величина), тобто ігноруються мультискладові ризику

1	2	3	4
Експертне оцінювання	Виділяється група ризиків і розглядається яким чином вони можуть вплинути на діяльність підприємства. Бальні оцінки визначаються штатні та запрошені фахівці	Дає змогу оцінити ти види ризику, ймовірність генерації яких іншими методами оцінити неможливо	Суб'єктивний характер отриманих результатів
Використання аналогів	При оцінці ступеня ризику певного напрямку діяльності використовуються дані стосовно розвитку аналогічних напрямів у минулому	За відсутності чіткої бази порівняння, яке відповідає сучасним вимогам, можна скористатися попереднім досвідом роботи	Ігнорування фактору постійного розвитку будь-якої діяльності

4.3. Об'єктивний і суб'єктивний методи визначення ймовірності небажаних подій

При оцінці ризику підприємця в першу чергу цікавить ймовірність небажаного результату.

Існує два методи визначення ймовірності небажаних подій: об'єктивний і суб'єктивний.

Об'єктивний метод заснований на обчисленні частоти, з якою той або інший результат був отриманий в аналогічних умовах. У цьому випадку розрахунок ймовірності проводиться на підставі фактичних даних за формулою:

$$P = \frac{n}{N} ;$$

де P – імовірність небажаного результату;

n – число подій з небажаним для підприємця результатом;

N – загальне число аналогічних подій як з успішним, так і з неуспішним результатом.

Але не завжди підприємець має інформацію для застосування об'єктивного методу оцінки імовірності небажаного результату. У цьому випадку фірма може звернутися за інформацією до консалтингової фірми або оцінити імовірність суб'єктивним способом.

Суб'єктивна ймовірність є припущенням щодо визначеного результату. Цей метод визначення імовірності небажаного результату заснований на судженні і на особистому досвіді підприємця. У даному випадку відповідно до минулого досвіду й інтуїції підприємцеві необхідно зробити цифрове припущення про імовірності подій.

При цьому необхідно враховувати два обмеження:

1. $P_i = 1$, тобто сума імовірностей усіх подій дорівнює **1**;
2. $0 \leq P < 1$, імовірність окремої події повинна бути більше або дорівнює

0 і менше 1.

Якщо підприємницьке рішення приймається групою осіб, імовірність небажаного результату може бути визначена експертним шляхом. Слід зазначити, що в тому випадку, якщо імовірність небажаного результату велика, підприємцеві варто обережно відноситися до даної угоди, тому що в даній ситуації великий ризик невдачі. У той же час ігнорування будь-яких варіантів, зв'язаних з будь-яким рівнем ризику, може в умовах ринкової економіки привести до втрати конкурентноздатності фірми.

Авторами Т.Бачкай, В.Рудашевский, К.Татеиси, що займаються дослідженнями в цій області, розроблена емпірична шкала ризику, що може бути рекомендована для використання в роботі підприємця. (табл. 4.2).

Однак необхідно знати, що пропонується шкала носить умовний характер і в будь-якому випадку остаточне рішення щодо припустимої для конкретної угоди імовірності небажаного результату залишається за підприємцем.

Таблиця 4.2.

Емпірична шкала припустимого рівня ризику.

N/ N	Імовірність небажаного результату (величина ризику)	Найменування градацій
1	0,0 – 0,1	Мінімальний ризик
2	0,1 – 0,3	Малий ризик
3	0,3 – 0,4	Середній ризик
4	0,4 – 0,6	Високий ризик
5	0,6 – 0,8	Максимальний ризик
6	0,8 – 1,0	Критичний ризик

Перші три градації імовірності небажаного результату відповідають “нормальному, розумному” ризику, при якому рекомендується приймати звичайні підприємницькі рішення. Рішення з великим рівнем ризику рекомендується приймати в особливих випадках (якщо при невдачі вони не призведуть фірму до банкрутства).

Контрольні питання:

1. Визначте критерії оцінки ризику
2. Які існуючі методи оцінки підприємницького ризику ви знаєте?
3. Що таке метод експертних оцінок?
4. Яким різновидом методу є метод Дельфі?
5. Моделювання задачі вибору за допомогою «дерева рішень»
6. Що таке метод аналогів?
7. Які два методи визначення ймовірності ви знаєте?

Література:

1. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1996.
2. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : [учебный курс] / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга. – 2003. – 511с.
3. Верченко П. І. Ризикологія: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц./П. І. Верченко, Г. І. Великоіваненко, Н. В. Демчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 176 с.
4. Вітлінський В.В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті: [підручник] / Вітлінський В. В., Наконечний С. І. – К. : ТОВ "Боирсфен-М", 1996. – 112с.
5. Вітлінський В. В. Економічний ризик та методи його вимірювання: [підручник] / Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Шарапов О. Д. – К.: КНЕУ, 2000. – 354 с.
6. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. – К.: „Демур”, 2008.

7. Гуменюк В. Я. Управління ризиками : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Гуменюк В. Я., Міщук Г. Ю., Олійник О. О. ; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне : НУВГП, 2010. – 158 с.
8. Лук'янова В.В. Економічний ризик : [навч. посіб.]. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 345 с.

РОЗДІЛ 5.

СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМ РИЗИКОМ

Ключові терміни: ризик-менеджмент, тактика, прогнозування в ризик-менеджменті, ціль ризикових вкладень капіталу, екстраверсія та інтроверсія, стратегія ризик-менеджменту

Ключові питання розділу:

- 5.1. Сутність ризик-менеджменту
- 5.2. Організація ризик-менеджменту
- 5.3. Стратегія ризик-менеджменту
- 5.4. Прийоми ризик-менеджменту

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- ***знати й розуміти:*** сутність ризик-менеджменту, поняття прогнозування в ризик-менеджменті, ціль ризикових вкладень капіталу;
- ***уміти:*** визначати вимірювання ступеню ризику, методи та прийоми ризик-менеджменту;

1. Сутність ризик-менеджменту

Ризик – це економічна, фінансова категорія. Тому на величину ризику можна впливати через фінансовий механізм за допомогою прийомів фінансового менеджменту й особливої стратегії.

У сукупності стратегія і прийоми утворюють своєрідний механізм керування ризиком, тобто ризик-менеджмент.

Таким чином, ризик-менеджмент являє собою частину фінансового менеджменту і є системою керування ризиком і фінансовими відносинами, що виникають у процесі цього керування.

Ризик-менеджмент включає стратегію і тактику керування. Під стратегією керування розуміються напрямки і спосіб використання засобів для досягнення поставленої мети.

Тактика – це конкретні методи і прийоми для досягнення поставленої мети в конкретних умовах.

Ризик-менеджмент як система керування складається з 2^х підсистем: керованої підсистеми (об'єкта керування) і керуючої підсистеми (суб'єкта керування).

Об'єктом керування в ризик – менеджменті є ризик, ризикові вкладення капіталу й економічні відносини між підприємцями, у процесі реалізації ризику.

Суб'єкт керування – це спеціальна група людей (фінансовий менеджер, фахівець зі страхування), що здійснюють функціонування об'єкта керування.

При цьому важлива роль належить інформації; той хто володіє інформацією – володіє ризиком.

Розрізняють два типи функцій ризик-менеджменту: функції об'єкта керування і суб'єкта керування.

До функцій об'єкта керування відноситься: організація дозволу ризику, ризикових вкладень капіталу, роботи зі зниження величини ризику, процесу страхування ризиків, економічних відносин і зв'язків між суб'єктами господарського процесу.

До функцій суб'єкта керування відносяться: прогнозування, організація, регулювання, координація, стимулювання і контроль.

Прогнозування в ризик-менеджменті являє собою розробку на перспективу змін фінансового стану об'єкта.

Організація – це об'єднання людей, що спільно реалізують програму ризикового вкладення капіталу на основі визначених правил.

Регулювання - це вплив на об'єкт керування, за допомогою якого досягається стійкий стан цього об'єкта у випадку виникнення відхилення від заданих параметрів.

Координація – це погодженість роботи всіх ланок системи керування ризиком, апарата керування і фахівців.

Стимулювання – це спонукання фінансових менеджерів до зацікавленості в результатах своєї праці.

Контроль – перевірка організації роботи зі зниження ступеня ризику, що припускає аналіз результатів заходів щодо зниження ступеня ризику.

5.2 Організація ризик-менеджменту

Як система керування, ризик-менеджмент включає процес вироблення мети ризику і ризикових вкладень капіталу, визначення імовірності настання події, виявлення ступеня і величини ризику, аналіз навколишнього оточення,

вибір стратегії керування ризиком, вибір способів зниження ризику, здійснення впливу на ризик.

Ціль ризику – це результат, який необхідно отримати (виграш, прибуток, доход і т.п.)

Ціль ризикових вкладень капіталу – одержання максимального прибутку. Для ухвалення рішення важливим моментом є одержання інформації про навколишнє оточення.

Для підприємця важливо знати дійсну вартість ризику, якому піддається його діяльність.

Під вартістю ризику варто розуміти фактичні збитки підприємця, витрати на зниження величини цих збитків або витрати з відшкодування таких збитків і їхніх наслідків.

На основі наявної інформації про навколишнє середовище, імовірність, ступені і величини ризику розробляються варіанти ризикового вкладення капіталу і проводиться оцінка їхньої оптимальності шляхом зіставлення очікуваного прибутку і величини ризику.

Підходи до вирішення управлінських задач можуть бути найрізноманітнішими, тому ризик-менеджмент має багатоваріантність.

Багатоваріантність ризик-менеджменту означає сполучення стандарту і неординарності фінансових комбінацій, гнучкість і неповторність тих або інших способів дії в конкретній господарській ситуації.

Ризик – менеджмент досить динамічний. Особливу роль у рішенні ризикових задач грають інтуїція менеджера (здатність без логічного обмірковування знаходити правильне рішення) і інсайт (усвідомлення рішення деякої проблеми).

У випадках, коли розрахувати ризик неможливо, прийняття ризикових рішень відбувається за допомогою евристики (сукупність логічних прийомів і методичних правил теоретичного дослідження і відшукування істини).

Ризик-менеджмент має свою систему евристичних правил і прийомів для ухвалення рішення в умовах ризику.

Основні правила ризик-менеджменту:

- не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал.
- треба думати про наслідки ризику.
- не можна ризикувати багатством заради малого.
- позитивне рішення приймається лише при відсутності сумніву.
- при наявності сумнівів приймаються негативні рішення.
- не можна думати, що завжди існує тільки одне рішення.

Реалізація першого правила означає, що перш, ніж прийняти рішення про ризикове вкладення капіталу, ризик-менеджер повинний:

- визначити максимально можливий обсяг збитку по даному ризику;
- зіставити його з обсягом вкладеного капіталу;
- зіставити його з усіма власними фінансовими ресурсами і визначити, чи не призведе втрата цього капіталу до банкрутства даного інвестора.

Обсяг збитку від вкладення капіталу може дорівнювати обсягові даного капіталу, бути менше або більше його.

При прямих інвестиціях обсяг збитку, як правило дорівнює обсягові венчурного капіталу.

При прямому збитку (пожежа, повінь, крадіжка) розмір збитку більше прямих втрат майна, тому що він включає ще додаткові грошові витрати на ліквідацію наслідків збитку і придбання нового майна.

При портфельних інвестиціях, тобто при покупці цінних паперів, які можна продати на вторинному ринку, обсяг збитку звичайно менше суми витраченого капіталу.

Співвідношення максимально можливого обсягу збитку й обсягу власних фінансових ресурсів інвестора являє собою ступінь ризику, що веде до банкрутства.

Вона вимірюється за допомогою коефіцієнта ризику:

$$K_p = \frac{Z_{\max}}{C_B} ;$$

де K_p – коефіцієнт ризику;

Z_{max} – максимально можлива сума збитку, грн.;

C_B – обсяг власних фінансових ресурсів з обліком точно відомих надходжень коштів, грн.

Дослідження ризикових заходів дозволили зробити висновок, що оптимальний коефіцієнт ризику складає 0,3, а коефіцієнт ризику, що веде до банкрутства інвестора 0,7 і більш.

Реалізація другого правила вимагає, щоб ризик-менеджер, знаючи максимально можливу величину збитку, визначив би, до чого вона може привести, яка імовірність ризику, і прийняв рішення про відмову від ризику (тобто від заходу), прийняття ризику на свою відповідальність або передачу ризику на відповідальність іншої особи.

Дія третього правила особливо яскраво виявляється при передачі ризику, тобто при страхуванні. У цьому випадку він означає, що менеджер повинний визначити і вибрати прийнятне для нього співвідношення між страховим внеском і страховою сумою.

Ризик не повинний бути прийнятий, тобто інвестор не повинний приймати на себе ризик, якщо розмір збитку відносно великий у порівнянні з економією на страховому внеску.

Реалізація інших правил означає, що в ситуації, в якій існує тільки одне рішення (позитивні або негативне), треба спочатку спробувати знайти інші рішення. Якщо ж аналіз показує, що інших рішень не має, то діють за правилом “у розрахунку на гірше”.

Варто мати на увазі існуючі при прийнятті і реалізації ризикових рішень психологічні особливості людини агресивність, нерішучість, сумніви, самотійність, екстраверсію, інтроверсію й ін.

Екстраверсія – це властивість особистості, що виявляється в її спрямованості на оточуючих людей, події. Вона виражається у високому рівні товариськості, живому емоційному відгуку на зовнішні явища.

Інтроверсія – це спрямованість особистості на внутрішній світ власних відчуттів, переживань, почуттів і думок.

Невід’ємними етапами організації ризик-менеджменту є також організація заходів щодо виявлення наміченої програми дії, контроль за її виконанням, аналіз і оцінка результатів виконання обраного варіанта ризикового рішення.

5.3 Стратегія ризик-менеджменту

Стратегія являє собою мистецтво планування, керівництва, заснованого на вірних прогнозах.

Стратегія ризик-менеджменту – це мистецтво керування ризиком у невизначеній господарській ситуації, засноване на прогнозуванні ризику і прийомів його зниження.

Стратегія ризик-менеджменту включає правила, на основі яких приймаються ризикові рішення і способи вибору варіантів рішення.

Це наступні правила:

1. Максимум виграшу.
2. Оптимальна імовірність результату.
3. Оптимальна мінливість результату.
4. Оптимальне сполучення виграшу і величини ризику.

Сутність першого правила полягає в тім, що з можливих варіантів ризикових вкладень капіталу вибирається варіант, що дає найбільшу ефективність результату (виграш, доход, прибуток) при мінімального або прийнятному для інвестора ризику.

Сутність правила оптимальної імовірності результату полягає в тому, що з можливих рішень убирається те, при якому імовірність результату є прийнятною для інвестора, тобто задовольняє фінансового менеджера.

На практиці застосування правила оптимальної імовірності результату звичайно сполучиться з правилом оптимальної коливності результату.

Сутність правила оптимальної мінливості результату полягає в тому, що з можливих рішень вибирається те, при якому імовірності виграшу і програшу для того самого ризикового вкладення капіталу мають невеликий розрив, тобто найменшу величину дисперсії, середнього квадратичного відхилення, варіації.

Сутність правила оптимального сполучення виграшу і величини ризику полягає у тому, що менеджер оцінює очікувані величини виграшу і ризику (програшу, збитку) і приймає рішення вкласти капітал у той захід, що дозволяє одержати очікуваний виграш і одночасно уникнути великого ризику.

Правила ухвалення рішення ризикового вкладення капіталу доповнюються способами вибору варіанта рішення.

Існують наступні способи вибору рішення:

1. Вибір варіанта рішення за умови, що відомі імовірності можливих господарських ситуацій.
2. Вибір варіанта рішення за умови, що імовірності можливих господарських ситуацій невідомі, але існують оцінки їхніх відносних значень.
3. Вибір варіанта рішення за умови, що імовірності можливих господарських ситуацій невідомі, але існують основні напрямки оцінки результатів вкладення капіталу.

5.4. Методи ризик-менеджменту

Прийоми ризик-менеджменту - це прийоми керування ризиком. Вони складаються з засобів дозволу ризиків і прийомів зниження ступеня ризику. Засобами дозволу ризиків є їх запобігання, утримання, передача, зниження ступеня. Запобігання ризику означає просте відхилення від заходу, зв'язаного з ризиком. Однак запобігання ризику для інвестора найчастіше означає відмову від прибутку.

Утримання ризику – це залишення ризику за інвестором, тобто на його відповідальності. Так, інвестор, вкладаючи венчурний капітал, заздалегідь впевнений, що він може за рахунок власних коштів покрити можливу втрату венчурного капіталу.

Передача ризику означає, що інвестор передає відповідальність за ризик комусь іншому, наприклад, страхової компанії. У даному випадку передача ризику відбувається шляхом страхування ризику.

Зниження ступеня ризику – це скорочення імовірності й обсягу втрат.

Для зниження ступеня ризику застосовуються різні прийоми:

- диверсифікація;
- придбання додаткової інформації про вибір і результати;
- лімітування;
- самострахування;
- страхування.

Диверсифікація – це процес розподілу капіталів інвесторів між різними об'єктами вкладення капіталу, що безпосередньо не зв'язані між собою, з метою зниження ступеня ризику і втрат доходів.

Інформація відіграє важливу роль у ризик-менеджменті і є коштовним товаром. Інвестор готовий заплатити за повну інформацію.

Вартість повної інформації розраховується як різниця між очікуваною вартістю якогось придбання або вкладення капіталу, коли існує повна інформація, і очікуваною вартістю, коли інформація неповна.

Лімітування – це встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажу, кредиту і т.п.

Самострахування означає, що підприємець створює страховий фонд на власному підприємстві (тобто сам страхує найбільш загрозливі ризики за рахунок власного страхового фонду), він не купує страховку в страховій компанії. Це децентралізована форма створення натуральних і грошових страхових (резервних) фондів підприємства.

Найбільш важливим і найпоширенішим прийомом зниження ступеня ризику є страхування ризику. Сутність страхування виражається в тому, що інвестор відмовляється від частини доходів, щоб уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за зниження ступеня ризику до нуля.

Контрольні питання:

1. Сутність ризик-менеджменту
2. Що таке тактика?
3. Що являє собою прогнозування в ризик-менеджменті?
4. Ціль ризикових вкладень капіталу
5. Основні правила ризик-менеджменту
6. Як вимірюється ступень ризику?
7. Поняття екстраверсія та інтроверсія
8. Що являє собою стратегія ризик-менеджменту?
9. Які методи ризик-менеджменту ви знаєте?

Література:

1. Перерва П. Г. Економіка та управління інноваційною діяльністю : навч. посіб. / П. Г. Перерва, М. І. Погорелов, І. М. Посохов, С. А. Мехович. – Харків : НТУ «ХП», 2011. – 628 с.
2. Покровский А.К. Риск-менеджмент на предприятиях промышленности и транспорта : учебное пособие / А. К. Покровский. – М. : Кнорус, 2011. – 160 с.
3. Ризик у ринковій економіці: навчальний посібник / Андреева Г.Є., Петровська Г.Е. – Харків: Бурун Книга, 2005. – с.
4. Розвиток класифікації методів управління ризиками корпорації / Теорія та практика управління економічним розвитком: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції ВСВЕ (Київ, 22-24 листопада 2012 року). – В 3 т. – Т.1. – Донецьк: ООО «Фирма «Друк-Инфо», 2012. – 374 [281-283] с.

5. Лук'янова В.В. Економічний ризик : [навч. посіб.]. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 345 с.
6. Матвійчук А. В. Економічні ризики в інвестиційній діяльності: Монографія. – Вінниця, 2002. – С. 36.

РОЗДІЛ 6

СТРАХУВАННЯ – ОСНОВНИЙ ПРИЙОМ РИЗИК – МЕНЕДЖМЕНТУ

Ключові терміни: страхування, страховий інтерес, страховий фонд, договір страхування, організаційна структура страхування, страховий внесок, актуарні розрахунки, страхування відповідальності.

Ключові питання розділу:

- 6.1. Сутність і види страхування
- 6.2. Організаційна структура страхування
- 6.3. Системи страхової відповідальності і їх застосування
- 6.4. Актуарні розрахунки. Їхня сутність і задачі
- 6.5. Особисте і майнове страхування
- 6.6. Страхування відповідальності
- 6.7. Перестраховання

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- **знати й розуміти:** суть страхування, поняття страхового інтересу та страхового фонду, договір страхування;
- **уміти:** визначати актуарні розрахунки, їх сутність і задачі, визначати об'єктивні і суб'єктивні ризикові обставини;

6.1. Сутність і види страхування

Страхування – це відношення з захисту майнових інтересів власників підприємств і громадян при настанні визначених подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, формованих зі страхових внесків (страхових премій).

Страхування являє собою економічну категорію, більш точніше – фінансову категорію. Його сутність полягає в розподілі збитку між всіма учасниками страхування. Страхування є одним з елементів виробничих відносин, тому що воно зв'язано з відшкодуванням матеріальних втрат, що є основою для безперервності процесу відтворення.

У процесі страхування беруть участь два суб'єкти: страхувальник і страхувана особа-підприємець або підприємство, що страхується.

Страхувальник (у практиці міжнародного страхування – полівласник) – це компанія або громадянин, що сплачує страхові внески і вступає у конкретні страхові відношення зі страховиком. Страхувальником визнається особа, що уклала зі страховою особою договори страхування або є страхувальником у силу закону.

Страховиком є страхова компанія, створена для здійснення страхової діяльності, що здійснює страхування, створює і витрачає страховий фонд. Страховик - підприємство будь-якої організаційно-правової форми. Створеної для здійснення страхової діяльності, що має ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Страхування, як категорія розподілу, виражає визначені виробничі відносини, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням страхового фонду.

Страховий фонд - резерв грошових або матеріальних засобів, сформований за рахунок внесків страхувальників, що знаходиться в оперативно – організаційному керуванні в страховика. До страхового фонду відносять державний резервний фонд (державний централізований страховий

фонд), фонд страховика, резервний фонд підприємця (фонд комерційного ризику, страховий фонд), утворені в процесі самострахування. Створення страхового фонду обумовлено страховими інтересами.

Страховий інтерес – це міра матеріальної зацікавленості в страхуванні.

Страховий інтерес буває повним і частковим. **Повний інтерес** 100% інтерес страхувальника у страхуванні об'єкту.

Частковий інтерес – інтерес у частині загального інтересу по майну, що знаходиться під ризиком. Розрізняють інтереси страхувальника і страховика.

До інтересів страхувальника відносяться інтерес власника майна, інтерес, який мається на увазі.

Інтерес власника майна полягає не тільки в самому майні, але й у відповідальності за збитки, що можуть виникнути в зв'язку з володінням майном, тобто втрата прибутку.

Інтерес, який мається на увазі являє собою умову страхування, відповідно до якого страхувальник необов'язково повинен мати страховий інтерес у страхуемому майні, але, щоб пред'явити претензію за договором, йому необхідно мати інтерес у застрахованому майні під час настання страхового випадку.

Інтерес страховика – це відповідальність страховика, що обговорена в умовах страхування.

Між страхувальником і страховиком виникають страхові відносини, що включають у собі дві групи відносин: сплату внесків у страховий фонд і виплату страхового відшкодування (страхової суми).

Страхування виконує чотири функції: ризикову, попереджувальну, ощадну, контрольну.

Зміст ризикової функції страхування виражається у відшкодуванні ризику; вона є головною.

Призначенням попереджувальної функції страхування є фінансування за рахунок засобів страхового фонду заходів щодо зменшення страхового ризику.

Зміст ощадної функції страхування полягає в тому, що за допомогою страхування зберігаються грошові суми на дожиття.

Зміст контрольної функції страхування виражається в контролі за строго цільовим формуванням і використанням коштів страхового фонду.

Об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України.

Об'єкти страхування служать основною ознакою класифікації страхування.

Класифікація страхування являє собою систему розподілу страхування на галузі, види, різновиди, форми, системи страхових відносин.

Галузь страхування – це ланка класифікації страхування, що характеризує страхування життя і здоров'я людини, матеріальних цінностей, зобов'язань перед третіми особами. Виходячи з об'єктів страхування розрізняють три галузі страхування: особисте, майнове, страхування відповідальності.

Вид страхування являє собою частину галузі страхування. Він характеризується страхуванням однорідних майнових інтересів. Так, особисте страхування включає наступні види: страхування життя, страхування від нещасних випадків і хвороб, медичне страхування.

Майнове страхування включає наступні види: страхування засобів наземного транспорту, повітряного, водного транспорту, страхування вантажів, інших видів майна, страхування фінансових ризиків.

Страхування відповідальності включає наступні види:

- Страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів;
- Страхування відповідальності власників автотранспортних засобів;
- Страхування інших видів відповідальності.

Вид страхування включає окремі різновиди – це страхування однорідних об'єктів у визначеному обсязі страхової відповідальності.

Різновидами особистого страхування є страхування дітей, страхування одруження, змішане страхування життя, страхування додаткової пенсії, страхування на випадок смерті і втрати здоров'я й ін.

Різновидами майнового страхування є страхування будівель, основних і оборотних фондів, тварин, домашнього майна, засобів транспорту, врожаю й ін.

Різновидами страхування відповідальності є страхування на випадок заподіяння шкоди в процесі господарської і професійної діяльності, страхування від збитків унаслідок перерв у виробництві й ін.

Страхування може здійснюватися в обов'язковій і добровільній формах.

Обов'язковим страхуванням є страхування, здійснюване згідно закону, а добровільні – здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком.

Договір страхування – це двостороння угода між страхувальником і страховиком. Факт укладання договору страхування засвідчується переданим страховиком страхувальникові страховим полісом або сертифікатом з додатком правил страхування.

Крім страхування виділяють ще сострахування, подвійне страхування, перестрахування, самострахування.

Сострахування представляє вид страхування, при якому два і більше страховики беруть участь визначеними частками в страхуванні ризику, видаючи спільний або роздільні договори страхування кожний на своїй частині страхової.

Подвійне страхування – це страхування в декількох страховиків того самого інтересу та тих самих небезпек, коли загальна страхова сума перевищує страхову вартість.

Перестраховання – це страхування одним страховиком на визначених договором умовах ризику виконання усіх або частини своїх зобов'язань перед страхувальником в іншого страховика (перестраховальника).

Самостраховання – це створення страхового (резервного) фонду безпосередньо самим підприємством, у добровільному порядку.

Страхові компанії можуть створювати страхові пули (англ. POOL) – це об'єднання страховиків для спільного страхування визначених ризиків (як правило маловідомих нових ризиків).

6.2. Організаційна структура страхування

Як економічна категорія страхування включає наступні елементи: ризикові обставини, ситуація ризику, вартість (оцінка) об'єкта страхування, страхова подія, страхова сума, страховий внесок, страховий випадок, збиток (збиток) страхувальника, страхова виплата.

Усі вони утворюють організаційну структуру страхування.

Стан об'єкта страхування залежить від цілого ряду факторів. Страховик враховує тільки істотні фактори. Процес спостереження й обліку факторів називається реєстрацією ризику.

Фактори, якими визначається реєстрація ризику для даної ризикової сукупності, називається ризиковими обставинами. Будь який ризик можна представити у виді сукупності ризикових обставин.

Виділяють об'єктивні і суб'єктивні ризикові обставини:

Об'єктивні – відображають об'єктивний підхід до дійсності і не залежить від волі і свідомості людей (прояв стихійних сил природи).

Суб'єктивні ризикові обставини зображають підхід до пізнання дійсності, зв'язаної з волею і свідомістю людей (порушення техніки безпеки, інтенсивний рух транспорту й ін.)

Оцінка вартості ризику являє собою визначення імовірності настання події, на випадок якої необхідно приводити страхування, його наслідків, виражених у грошовій формі.

У процесі складання договору страхування оцінюється дійсна вартість об'єкта страхування, тобто страхова вартість об'єкта страхування (страхова оцінка).

Страхова оцінка в майновому страхуванні є вихідним показником для всіх наступних розрахунків: визначення страхової суми, страхового внеску, страхового відшкодування.

За основу для визначення страхової оцінки часто береться балансова вартість майна з урахуванням зносу (амортизації). Страхова оцінка основних засобів громадських організацій визначається виходячи з первісної (відбудовної) вартості, тобто без обліку амортизації.

Страхова вартість об'єкта є основою для розрахунку страхової суми.

Страховою сумою є визначена договором страхування або встановлена законом грошова сума, виходячи з якої встановлюються розміри страхового внеску і страхової виплати.

Зі страхової суми страхувальник платить страховикові страховий внесок (“ страховий платіж ”, за кордоном “ страхова премія ”).

Страховий внесок – це плата за страхування, що страхувальник зобов'язаний внести страховикові відповідно до договору страхування або закону.

Страховий тариф являє собою ставку страхового внеску з одиниці страхової суми або об'єкта страхування в цілому і згідно обов'язковому страхуванню встановлюється в законодавчому порядку.

Об'ємний показник, тобто показник, до якого прив'язаний страховий тариф, являє собою одиницю страхової суми або об'єкт страхування в цілому.

Знижки зі страхового внеску представляються страховиком страхувальникові і є формою заохочення страхувальника, що акуратно виконує свого обов'язку.

Надбавка являє собою частину страхового тарифу, не зв'язану безпосередньо з формуванням фонду, призначеного для виплат страхового відшкодування. Надбавки можуть бути за ризик, за розстрочку тощо.

Ризикова надбавка використовується для створення страхового фонду на випадок виплат страхового відшкодування при високих збитках, що перевищують середній рівень збитку.

Середній, за ряд років рівень виплат страхового відшкодування складає нетто – ставку. Фактичні суми виплат по роках відхиляються від цього середнього рівня в ту або іншу сторону.

Збільшення нетто – ставки на величину цього ймовірного відхилення складає ризик надбавки.

Надбавка за розстрочку - частина тарифу по довгострокових видах страхування життя, що компенсує втрати страхової компанії за надання страхувальникові розстрочки при сплаті внесків. Надбавка за розстрочку дорівнює різниці між одноразовим внеском і сумою річних внесків.

Страховий внесок по своїй економічній сутності - частина прибутку страхувальника, що використовується їм для гарантії його інтересів від несприятливих взаємодій подій. У математичному змісті страховий внесок може бути виражений як середня величина, тобто як частина, що приходить на один поліс страхового портфеля від усіх зобов'язань страховика.

Розрізняють наступні види страхового внеску: ризиковий, ощадний, нетто – ставка, достатній і бруто – ставка.

Ризиковий внесок представляє чисту нетто – премію, тобто частина страхового внеску, для покриття ризику.

Ощадний внесок – це накопичувальний внесок, при договорі страхування життя.

Нетто – ставка – частина страхового внеску, необхідна для покриття страхових платежів за визначений період часу згідно даного виду страхування. При планомірному розвитку ризику розмір нетто – ставки дорівнює ризиковому внескові. Нетто – ставка виражає ціну страхового ризику (пожежі, повені тощо).

Достатній внесок представляє внесок у розмірі, достатньому не тільки для покриття страхових платежів, але і для покриття витрат страховика. Достатній внесок дорівнює сумі нетто-ставки і навантаження, включеного у витрати страховика, тобто достатній внесок представляє брутто – ставку без прибутку страховика.

Брутто – ставка є тарифною ставкою страховика і складається з нетто ставки і навантаження.

Навантаження – це частина ставки, призначене для покриття витрат страховика з організації процесу страхування.

Страховий внесок з характеру ризику підрозділяється на натуральний і постійний.

Натуральний внесок призначений для покриття ризику за визначений період і дорівнює ризиковому внескові, але з часом може збільшуватися або зменшуватися в залежності від характеру ризику.

Постійний внесок не міняється з часом. Т.к. не змінюється в часі і ризик, що відбиває страховий внесок.

За формою сплати страховий внесок підрозділяється на одноразовий, поточний, річний і розстрочений.

У залежності від послідовності сплати виділяють перший і наступний розстрочений страховий внесок.

За часом сплати страхові внески підрозділяються на авансові платежі і попередні внески.

Авансовими є платежі, що сплачуються страхувальником, страховикові заздалегідь до настання терміну їхньої сплати, зазначеного в договорі.

Попередній внесок – це внесок ощадного характеру, що надійшов страховикові.

У залежності від того, як страхові внески зображено у балансі страховика, вони підрозділяються на перехідні платежі, результативні і ефективні внески.

Перехідні платежі – частина страхового внеску, що перерозподіляється на наступний рік після календарного року.

Результативний внесок – це різниця між річною нетто – ставкою і перехідними платежами поточного року, віднесеними на наступний рік.

Ефективний внесок – це вся сума наявних страхових платежів, якими володіє страховик у даному поточному році.

Виділяють також цільмеровський і перестраховальний внесок.

Цільмеровський або резервний внесок – це сума нетто – ставки і витрат по висновку договорів страхування даного виду за рік.

Перестраховальний внесок – це внесок, що страховик передає перестраховальникові за умовами укладеного між ними договору перестраховання.

6.3. Системи страхової відповідальності і їхнє застосування

Система страхової відповідальності обумовлює співвідношення між страховою сумою застрахованого майна і фактичним збитком, тобто ступінь відшкодування виниклого збитку.

Застосовуються наступні системи страхової відповідальності:

1. дійсної вартості;
2. пропорційної відповідальності;
3. першого ризику;
4. дробової частини;

5. відбудовної вартості;
6. граничної відповідальності.

При страхуванні по дійсній вартості майна сума страхового відшкодування визначається як фактична вартість майна на день укладання договору. Страхове відшкодування дорівнює величині збитку.

Страховання по системі пропорційної відповідальності означає неповне страхування вартості об'єкта. Величина страхового відшкодування по цій системі визначається по формулі:

$$B = \frac{C \cdot Z}{Ц} ,$$

де **В** – величина страхового відшкодування, грн.;

С – страхова сума за договором, грн.;

З – фактична сума збитку, грн.;

Ц – вартісна оцінка об'єкта страхування, грн.

Страховання по системі першого ризику передбачає виплату страхового відшкодування у розмірі збитку, але в межах страхової суми. По цій системі страхування весь збиток у межах страхової суми (перший ризик) компенсується цілком.

Збиток понад страхову суму (другий ризик) не відшкодовується.

При страхуванні по системі дробової частини встановлюються дві страхові суми: страхова сума і показна вартість.

По показаній вартості страхувальник звичайно одержує покриття ризику, виражене натуральним дробом або у відсотках.

Відповідальність страховика обмежена розмірами дробової частини, тому страхова сума буде менше показної вартості і її дробової частини. Страхове відшкодування дорівнює збиткові, але не може бути вище страхової суми.

У випадку, коли показна вартість дорівнює дійсній вартості об'єкта, страхування по системі “ дробової частини ” відповідає страхуванню по системі першого ризику.

У випадку, коли показна вартість менше дійсної, страхове відшкодування розраховується по формулі:

$$B = \frac{П \cdot У}{Ц} ,$$

де **В** – страхове відшкодування;

П – показана вартість, грн.

Ц – вартісна оцінка об'єкта страхування, грн.

У – фактична сума збитку, грн.

Страхування по відбудовній вартості означає, що страхове відшкодування за об'єкт дорівнює ціні нового майна. Знос майна не враховується.

Страхування по системі граничної відповідальності означає наявність визначеної межі суми страхового відшкодування. При цій системі величина збитку, що відшкодовується, визначається як різниця між задалегідь установленою межею і досягнутим рівнем доходу. Звичайно використовується при страхуванні великих ризиків, страхуванні доходів. Якщо в результаті страхового випадку рівень доходу страхувальника буде менше встановленої межі, то відшкодуванню підлягає різниця між межею і фактично отриманим доходом.

У договір страхування можуть бути внесені різні застереження й умови, що зветься “клаузула” (лат. Clausula – висновок). Однією з них є “франшиза”.

Розмір франшизи означає частину збитку, не підлягаючому відшкодуванню з боку страховика. Ця частина збитку визначається договором страхування.

Франшиза буває двох видів: умовна і безумовна.

Під умовною або інтегральною (що невіднімається) франшизою розуміється звільнення відповідальності страховика за збиток, що не перевищує встановленої суми, і його повне покриття, якщо розмір збитку перевищує франшизу.

Умовна франшиза вноситься в договір страхування за допомогою запису “вільно від X відсотків” (де $x = 1, 2, 3, \dots$ і т.д. – величина відсотка від страхової суми). Якщо збиток перевищує установлену франшизу, то страховик зобов’язаний виплатити страхове відшкодування цілком, не звертаючи уваги на застереження.

Безумовна або ексцедентная (що віднімається) франшиза означає, що дана франшиза застосовується в беззастережному порядку без всяких умов. Збиток у всіх випадках відшкодовується за винятком установленої франшизи.

Безумовна франшиза оформляється в договорі страхування наступним записом: “вільно від перших x відсотків” (де $x = 1, 2, 3, \dots$ і т.д. – відсотки віднімаються завжди із суми страхового відшкодування незалежно від величини збитку).

При безумовній франшизі страхове відшкодування дорівнює величині збитку за мінусом величини безумовної франшизи.

6.4. Актуарні розрахунки. Їхня сутність і задачі

Вартість послуг, що надаються страховиком страхувальникові, визначається за допомогою актуарних розрахунків (англ. actuari, лат. actuarius – скорописець, рахівник).

АктUARні розрахунки – це система статистичних і економіко-математич-них методів розрахунку тарифних ставок і визначення фінансових взаємин страховика і страхувальника.

Форма, по якій вробиться розрахунок собівартості і вартості послуг, що надаються страховиком страхувальникові, називається **актуарною калькуляцією**.

Задачами актуарних розрахунків є:

- вивчення ризиків у рамках страхової сукупності; визначення імовірності настання страхового випадку, частоти і ступеню ваги збитку, обґрунтування необхідних резервних фондів страховика і джерел їхнього формування; дослідження норми вкладення капіталу (процентної ставки) і визначення залежності між процентною ставкою і величиною бруто - ставки.
- актуарні розрахунки класифікують по галузях страхування, по тимчасовій ознаці, по ієрархічній ознаці.

По галузях страхування актуарні розрахунки підрозділяються на розрахунки по особистому, майновому страхуванню і страхуванню відповідальності.

По тимчасовій ознаці актуарні розрахунки поділяються на звітні (які виробляються по вже зроблених операціях страховика, тобто по наявним звітним даним) і планові (які виробляються при введенні нового виду страхування, по якому відсутні які – або достовірні спостереження ризику).

По ієрархічній ознаці актуарні розрахунки можуть бути загальними для всієї території України; регіональними, тобто зробленими для окремих регіонів (область, край, місто, район), і індивідуальними, виконаними для конкретного страхового суспільства.

При актуарних розрахунках використовуються показники страхової статистики, що представляє собою систематичне вивчення найбільш масових і типових страхових операцій на основі статистичних методів обробки показників страхової справи.

Основними показниками страхової статистики є наступне:

n – число об'єктів страхування;

L – число страхових подій;

m – число постраждалих об'єктів у результаті страхового випадку;

P – сума зібраних страхових внесків;

B – сума виплаченого страхового відшкодування;

C – страхова сума всіх об'єктів страхування;

C_m – страхова сума, що приходить на ушкоджений об'єкт страхової сукупності.

Для практичних цілей страхування застосовується аналіз зазначених вище показників.

У процесі аналізу розраховують наступні показники: частоту страхових подій, коефіцієнт кумуляції ризику, коефіцієнт збитковості, середню страхову суму на один об'єкт страхування, середню суму на один потерпілий об'єкт, вагу ризику, збитковість страхової суми, норму збитковості, частоту збитку, вагу збитку.

Частота страхових подій ($Ч_c$) характеризується кількістю страхових подій у розрахунку на один об'єкт страхування:

$$Ч_c = \frac{L}{n} ,$$

де $Ч_c$ – частота страхових подій;

L – число страхових подій;

n – число об'єктів страхування.

$Ч_c < 1$ означає, що одна страхова подія спричинила за собою кілька страхових випадків.

Коефіцієнт кумуляції (лат.cumulatio – збільшення, скупчення) ризику (K_k), являє собою відношення числа постраждалих об'єктів до числа страхових подій:

$$K_k = \frac{m}{L},$$

де K_k – коефіцієнт кумуляції ризику

m – число постраждалих об'єктів у результаті страхового випадку;

L – число страхових подій.

Кумуляція являє собою скупчення застрахованих об'єктів на обмеженому просторі (на одному складі, судні).

Коефіцієнт кумуляції ризику показує середнє число об'єктів, що постраждали від страхової події, або скільки застрахованих об'єктів можна наздогнати страховою подією.

Мінімальне значення K_k дорівнює 1. $K_k > 1$ означає, що в міру зростання K_k зростає число страхових випадків на одну страхова подія.

Коефіцієнт збитковості (K_z) або збитку являє собою відношення суми виплаченого страхового відшкодування до страхової суми постраждалих об'єктів страхування:

$$K_z = \frac{B}{C_m},$$

де K_z – коефіцієнт збитковості;

B – сума виплаченого страхового відшкодування;

C_m – страхова сума, що приходить на ушкоджений об'єкт страхової сукупності.

K_3 може бути менше або дорівнює 1 – ($K_3 \leq 1$). Він не може бути більше 1, інакше це означало б, що всі застраховані об'єкти знищені більш одного разу.

Середня страхова сума на один об'єкт (договір) страхування (\bar{C}) являє собою відношення загальної страхової суми всіх об'єктів страхування до числа всіх об'єктів страхування:

$$\bar{C} = \frac{C}{n},$$

де C – середня страхова сума на один об'єкт (договір) страхування

C – страхова сума всіх об'єктів страхування;

n – число об'єктів страхування;

Середня страхова сума на один потерпілий об'єкт (\bar{C}_m) являє собою відношення страхової суми всіх постраждалих об'єктів до числа цих об'єктів:

$$\bar{C}_m = \frac{C_m}{m}.$$

де C_m – середня страхова сума на один потерпілий об'єкт

C_m – страхова сума всіх об'єктів страхування;

m – число постраждалих об'єктів у результаті страхового випадку;

Вага ризику (T_p) являє собою відношення середньої страхової суми на один потерпілий об'єкт до середньої страхової суми на один об'єкт страхування:

$$T_p = \frac{\bar{C}_m}{C} = \frac{C_m}{m} \cdot \frac{C}{n} = \frac{C_m \cdot n}{mC}.$$

де C_m – середня страхова сума на один потерпілий об'єкт

C – страхова сума всіх об'єктів страхування;

C_m – страхова сума всіх об'єктів страхування;

m – число постраждалих об'єктів у результаті страхового випадку;

n – число об'єктів страхування.

Показник ваги ризику використовується при оцінці і переоцінці частоти прояву страхової події.

Збитковість страхової суми або імовірність збитку (Z), являє собою відношення виплаченого страхового відшкодування до страхової суми всіх об'єктів страхування:

$$Z = \frac{B}{C} .$$

де Z – збитковість страхової суми або імовірність збитку;

B – сума виплаченого страхового відшкодування;

C – страхова сума всіх об'єктів страхування.

Показник збитковості страхової суми завжди менше 1. Інше неможливо, тому що воно означало б недострахування.

Норма збитковості або коефіцієнт виплат (H_z) являє собою процентне відношення суми виплаченого страхового відшкодування до суми зібраних страхових внесків:

$$H_z = \frac{B}{P} \cdot 100 .$$

де H_z – Норма збитковості або коефіцієнт виплат;

B – сума виплаченого страхового відшкодування;

P – сума зібраних страхових внесків.

На практиці обчислюють нетто-норму і брутто-норму збитковості. Норма збитковості може бути менше, дорівнює або більше 100 %.

Частота збитку ($Чз$) обчислюється множенням частоти страхових подій на коефіцієнт кумуляції:

$$Чз = Ч_c \cdot K_k = \frac{L}{n} \cdot \frac{m}{L} = \frac{m}{n} \text{ або } Чз = \frac{m}{n} \cdot 100 \text{ .}$$

де $Чз$ – частота збитку;

$Ч_c$ – частота страхових подій;

K_k – коефіцієнт кумуляції ризику

L – число страхових подій;

n – число об'єктів страхування.

m – число постраждалих об'єктів у результаті страхового випадку;

L – число страхових подій.

$Чз$ виражає частоту настання страхового випадку і виражається звичайно у відсотках або промілле до числа об'єктів страхування.

Промилле (лат. promille – на тисячу) – тисячна частка будь якого числа, що означає 1/10 %.

Частота збитку завжди менше 100 %, тому що якщо частота збитку, рівна 100 %, то це означає, що настання даної події не ймовірно, вірогідно для всіх об'єктів.

Вага збитку ($Тз$) або розмір збитку являє собою добуток коефіцієнта збитковості і ваги ризику:

$$Тз = K_з T_p = \frac{B}{C_m} \cdot \frac{C_m n}{mc} = \frac{Bn}{mc} \text{ .}$$

де $Тз$ – вага збитку;

$K_з$ – коефіцієнт збитковості;

C_m – страхова сума всіх об'єктів страхування;

m – число постраждалих об'єктів у результаті страхового випадку;

n – число об'єктів страхування;

B – сума виплаченого страхового відшкодування;

Tz – вага ризику.

Tz показує середню арифметичну величину збитку ушкоджених об'єктів страхування стосовно середньої страхової суми всіх об'єктів.

Вага збитку вказує на те, яка частина страхової суми знищена; з ростом страхового кошика вага збитку знижується.

У процесі актуарних розрахунків встановлюється розмір тарифної ставки, що визначає, скільки грошей кожен страхувальник повинний внести в загальний страховий фонд з одиниці страхової суми.

При розрахунку нетто-ставки виходять з умови:

$$\Pi = \text{У} ,$$

де **Π** – страхові платежі, що відповідають нетто-ставкам, грн;

З – страхове відшкодування, грн.

Таким чином, страхова компанія повинна зібрати таку суму страхових внесків, яку повинна потім виплатити страхувальникам.

Перевищення доходів над витратами страховика виражається в коефіцієнті фінансової стійкості страхового фонду:

$$K_{\phi} = \frac{D + Z}{I} ,$$

де **D** – сума доходів страховика за тарифний період, грн;

З – сума засобів у запасних фондах, грн;

I – сума витрат страховика за тарифний період, грн.

Чим вище даний коефіцієнт, тим стійкіше страховий фонд.

6.5. Особисте і майнове страхування

Особисте страхування – це галузь страхування, за допомогою якої здійснюється страховий захист сімейних доходів громадян або зміцнення досягнутого ними сімейного добробуту.

Об'єкти особистого страхування виступають життя, здоров'я і працездатність людини, а конкретними подіями, на випадок яких воно виробляється, є дожиття до остаточного терміну страхування, обумовленого віку або події, настання смерті страхувальника або застрахованого або втрата ними здоров'я в період страхування від нещасних випадків.

Особисте страхування включає страхування життя, страхування від нещасних випадків і хвороб, медичне страхування.

Різновидами особистого страхування є змішане страхування життя, страхування дітей, страхування до одруження, страхування додаткової пенсії.

Майнове страхування – це галузь страхування, у якій об'єктом страхових відносин виступає майно в різних видах і майнові інтереси. Економічним призначенням майнового страхування є відшкодування збитку, що виник унаслідок страхового випадку.

Майнове страхування включає страхування наземного, повітряного, водного транспорту, страхування вантажів, інших видів майна, страхування фінансових ризиків.

Майнове страхування буває добровільним і обов'язковим.

В даний час широко стало розвиватися страхування підприємницьких ризиків. До страхування цих ризиків відносяться:

- страхування недоодержання прибутку або доходів (втраченої вигоди);
- страхування на випадок неплатежу по рахунках продавця продукції;
- страхування на випадок зниження заздалегідь обговореного рівня рентабельності, страхування від простоїв устаткування, перерв у торгівлі, валютних ризиків тощо.

6.6. Страхування відповідальності

Страхування відповідальності – це галузь страхування, де об'єктом виступає відповідальність перед третіми фізичними або юридичними особами внаслідок якоїсь дії або бездіяльності страхувальника.

Метою страхування відповідальності є страховий захист інтересів можливих причинителів шкоди, що у кожному страховому випадку знаходять своє конкретне грошове вираження.

У страхування відповідальності входять страхування кредитів, відповідальності власників автотранспортних засобів і інших видів відповідальності. В даний час з'явилися нові види страхування професійної відповідальності – відповідальності нотаріуса, юриста, лікаря, аудитора, митного брокера (посередника), підприємця.

Відповідальність підприємця включає широкий спектр ризиків від його відповідальності перед своїми працівниками (від банкрутства) до ризику за екологічне забруднення, за заподіяння збитку природі і жителям району від неправильної технології своєї діяльності.

До страхування кредитів відносяться: добровільне страхування ризиків непогашення кредиту і добровільне страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів.

При страхуванні кредитів враховується ступінь кредитного ризику, що визначається кредитоспроможністю позичальника. При аналізі кредитоспроможності позичальника використовують показники норми прибутку на вкладений капітал, ліквідність.

Ліквідність підприємства можна визначити за допомогою коефіцієнта абсолютної ліквідності, що являє собою відношення коштів, готових для платежів і розрахунків, до короткострокових зобов'язань:

$$K_{л} = \frac{Д + Б}{К + З} ,$$

де Д – грошові кошти (у касі, на розрахунковому і валютному рахунку, у розрахунках, у шляху, інші), грн;

Б – цінні папери і короткострокові вкладення, грн.;

К – короткострокові кредити і позикові засоби, грн.;

З – кредиторська заборгованість та інші пасиви, грн.;

Чим вище цей коефіцієнт, тим надійніше позичальник.

Прийнято розрізняти: кредитоспроможний стан (ліквідність підприємства) при КЛ 1,5; обмежено кредитоспроможний стан при від 1 до 1,5; некредитоспроможний – при КЛ < 1,0.

6.7. Перестраховування

Перестраховування – це система економічних відносин, відповідно до якої страховик, приймаючи на себе страхування ризику, частину відповідальності по ньому передає іншим страховикам з метою створення збалансованого страхового портфеля.

У договорі перестраховування беруть участь дві сторони: страхове суспільство, що передає ризик, і страхове суспільство, що приймає ризик на свою відповідальність.

Переданий ризик називається перестраховальним ризиком, а процес передачі ризику називається **цедуванням** ризику або **перестраховальною цессією** (лат.cessio – передача комусь своїх прав на або що (ризик)).

Розрізняють активне і пасивне перестраховування.

Активне – полягає в прийнятті іноземних ризиків для покриття або продажу страхових гарантій.

Пасивне – означає передачу своїх ризиків іноземним перестраховальникам або придбання страхових гарантій.

У перестраховуванні можуть створюватися пули. Перестраховальний пул являє собою об'єднання страхових суспільств для перестрахованого захисту.

Перестраховальний пул діє як посередник, розподіляючи передані в перестраховування ризики між своїми членами.

Контрольні питання:

1. Що являє собою страхування?
2. Поняття страховий інтерес та страховий фонд.
3. Що таке договір страхування?
4. Організаційна структура страхування.
5. Що являє собою страховий внесок?
6. Які системи страхової відповідальності вам відомі?
7. Що таке актуарні розрахунки?
8. Об'єкти особистого страхування.
9. Страхування відповідальності.

Література:

1. Верченко П. І. Ризикологія: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц./П. І. Верченко, Г. І. Великоіваненко, Н. В. Демчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 176 с.
2. Лук'янова В.В. Діагностика ризику діяльності підприємства: [монографія] / В.В. Лук'янова. – Хмельницький : ПП В.В. Ковальський, 2007. – 312 с.
3. Машина Н.І. Економічний ризик та методи його вимірювання : [навч. посібник] / Н.І. Машина. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188с.
4. Перерва П. Г. Економіка та управління інноваційною діяльністю : навч. посіб. / П. Г. Перерва, М. І. Погорелов, І. М. Посохов, С. А. Мехович. – Харків : НТУ «ХП», 2011. – 628 с.

5. Покровский А.К. Риск-менеджмент на предприятиях промышленности и транспорта : учебное пособие / А. К. Покровский. – М. : Кнорус, 2011. – 160 с.
6. Ризик у ринковій економіці: навчальний посібник / Андреева Г.Є., Петровська Г.Е. – Харків: Бурун Книга, 2005. – с.

РОЗДІЛ 7

АНАЛІЗ РИЗИКУ

Ключові терміни рівняння беззбитковості, методи кількісного аналізу ризику, метод експертних оцінок, маржа безпеки

Ключові питання розділу:

7.1 Рівняння беззбитковості: Виторг = Витрати й основні параметри моделі беззбитковості

7.2 Марж безпеки або запас фінансової міцності підприємства

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- **знати й розуміти:** сутність рівня беззбитковості, метод кількісного аналізу ризику та метод експертних оцінок;
- **уміти:** визначати розрахунки та аналізувати обсяги реалізації продуктів, запас фінансової міцності підприємства.

7.1 Рівняння беззбитковості: Виторг = Витрати й основні параметри моделі беззбитковості

У практичній діяльності при аналізі ризику задовольняються аналізом нижньої межі прибутку, а саме – визначенням точки беззбитковості і того обсягу виробництва і збуту, що забезпечує беззбиткову роботу. Якщо запланований обсяг збуту істотно вище, тоді ризик втрат невеликий.

Аналітичним представленням моделі беззбитковості служить рівняння беззбитковості: **Виторг = Витрати**.

З цього рівняння виводяться основні параметри моделі:

- критичний (беззбитковий) обсяг виробництва = поріг рентабельності;
- критичне значення ціни реалізації;
- критичне значення постійних витрат;
- перемінних витрат.

По кожному з досліджуваних параметрів розраховується маржа безпеки або запас фінансової міцності підприємства – процентне співвідношення планової або фактичної і критичної величини параметра. По параметру обсяг виробництва запас фінансової міцності показує, на скільки відсотків при зміні ситуації на ринку може впасти обсяг виробництва.

Щоб вивести формулу беззбитковості поточні витрати **Д** розділяють на постійні **F** і перемінні **V**: $K = v \cdot x + F$,

де **v** – питомі перемінні витрати ($V = v \cdot x$);

x – натуральний обсяг виробництва і збуту, шт.

Виторг від реалізації виробу **U** – це добуток ціни виробу **P** і кількості виробів **x**: $U = p \cdot x$.

Тому що в точці беззбитковості справедлива умова:

$$K=U \text{ або } p \cdot x = v \cdot x + F,$$

то критичний (беззбитковий) обсяг виробництва $X^X = F / (p - r)$.

Чим вище частка постійних витрат, тим більше критичний обсяг виробництва. При зниженні ціни необхідно збільшувати обсяг збуту.

Очевидно, що зі скороченням збуту зростає ризик отримання збитку.

На сьогодні найбільш розповсюдженими методами кількісного аналізу ризику, є:

- статистичний;
- аналіз доцільності витрат;
- метод експертних оцінок;
- аналітичний;
- використання аналогів.

Статистичний метод. Статистичний метод з визначення ризику використовується для обчислення очікуваної тривалості кожної роботи і проекту в цілому. Статистичний метод широко застосовується в тих випадках, коли при проведенні кількісного аналізу фірма має у своєму розпорядженні значний обсяг аналітико-статистичної інформації з необхідних елементів аналізованої системи.

Суть цього методу полягає в тому, що для розрахунку ймовірностей виникнення збитків аналізуються всі статистичні дані, що стосуються результативності здійснення фірмою розглянутих операцій.

Аналіз доцільності витрат. Суть методу аналізу доцільності витрат ґрунтується на тому, що в процесі діяльності фірм витрати з кожного конкретного напрямку, а також з окремих елементів мають неоднаковий ступінь ризику. Визначення ступеня ризику шляхом аналізу доцільності витрат орієнтовано на ідентифікацію потенційних зон ризику. Такий підхід раціональний тим, що дає можливість виявити «вузькі» місця в діяльності підприємства з погляду ризикованості, а потім розробити шляхи їх ліквідації.

Перевитрата витрат може бути викликана одним з чотирьох основних факторів або їх комбінацією:

- первісною недооцінкою вартості;
- зміною меж проектування;

- різницею у продуктивності;
- збільшенням первісної вартості.

Ці основні фактори можуть бути деталізовані. На базі типового переліку можна скласти докладний контрольний перелік для конкретного проекту чи його елементів.

Мається на увазі можливість звести до мінімуму капітал, що піддається ризику шляхом розбивки процесу затвердження асигнувань проекту на стадії (області) затвердження. Стадії затвердження повинні бути пов'язані з проектними фазами і ґрунтуватися на додатковій інформації про проект за ступенем його розробки. На кожній стадії затвердження, маючи аналіз коштів, що піддаються ризику, інвестор може прийняти рішення про припинення інвестицій.

Деякі вчені-економісти пропонують визначати три показники фінансової стійкості фірми, з метою визначення ступеня ризику фінансових коштів.

Такими показниками є:

- надлишок (+) чи недолік (-) власних коштів (tE^c);
- надлишок (+) чи недолік (-) власних, середньострокових і довгострокових позикових джерел формування запасів і витрат ($\pm E^a$)
- надлишок (+) чи недолік (-) загальної величини основних джерел для формування запасів і витрат ($1-E^1$).

Ці показники відповідають показникам забезпеченості запасів і витрат джерелом їх формування.

Метод експертних оцінок. Метод визначення ступеня ризику шляхом експертних оцінок носить більш суб'єктивний характер (порівнянне з іншими методами). Ця суб'єктивність є наслідком того, що група експертів, яка займається аналізом ризику, висловлює власні суб'єктивні судження як про минулу ситуацію, так і про перспективи її розвитку.

Найчастіше цей метод застосовується при недостатній кількості інформації або при визначенні ступеня ризику такого напряму діяльності, що не має аналогів.

В узагальненому вигляді суть даного методу полягає в тому, що підприємство виділяє певну групу ризиків і розглядає, яким чином вони впливають на його діяльність. Цей розгляд зводиться до бальних оцінок за ймовірності виникнення того чи іншого виду ризику, а також ступеня його впливу на діяльність підприємства.

У ході опитування, проведеного серед підприємств, визначено вплив факторів на ступінь ризику. За ступенем впливу на показник рівня ризику фактори розташувалися в такий спосіб: на першому місці — вартість проекту, на другому — обсяги послуг, потім — терміни виконання послуг тощо.

У більшості випадків реалізації проектів виникають перерви чи зміни у виконанні робіт призводять до підвищення витрат і до виділення додаткового часу на їх виконання, що згодом викликає додаткові витрати, заборгованість.

На основі аналізу можна побудувати модель, що дозволяє аналізувати наслідки нагромадження ризикових ситуацій.

У цій моделі ризику поділені на 3 категорії, що впливають на обсяг робіт, терміни і вартість їх виконання. Ці категорії ризиків представлені в 3 матрицях. Модель досліджує комбінований вплив цих ризиків на фінансове положення учасників проекту у формі одержання прибутку, збільшенні позик та ін. Матриця обсягів робіт містить варіантний ряд робіт із проекту, що можуть мінятися залежно від застосування умов реалізації проекту. Матриця тривалості робіт містить варіантний ряд даних про тривалість робіт із проекту залежно від зміни умов.

Матриця вартості містить імовірні позиви підрядника, що можуть виникати через зміни в обсягах робіт і затримок їх виконання з урахуванням умов контракту, інформаційних процесів тощо.

Блок розрахунку критичного шляху визначає можливі затримки в завершенні окремих робіт, фронтів робіт і проекту в цілому.

Метод дозволяє розділити цей складний комплекс ризиків на керовані складові і зробити висновки про ймовірність прояву і ступеня наслідків досліджуваних ризиків.

Аналітичний метод. Аналіз економічної літератури, присвячений проблемам оцінки ступеня ризику за допомогою використання аналітичного методу, показав, що його варто звести до декількох взаємозалежних етапів.

На першому етапі здійснюється підготовка до аналітичної обробки інформації, що містить у собі:

1) визначення ключового параметра, щодо якого проводиться оцінка конкретного напрямку діяльності суб'єкта;

2) добір факторів, що впливають на діяльність організації, а отже, і на ключовий параметр;

3) розрахунок значень ключового параметра на всіх етапах конкретного процесу;

4) сформовані в такий спосіб послідовності витрат і надходжень дають можливість визначити не тільки загальну економічну ефективність досліджуваного напрямку діяльності, а й виявити її значення на кожній зі стадій.

На другому етапі будуються діаграми залежності обраних результуючих показників від величини вихідних параметрів. Зіставляючи між собою отримані діаграми, можна виділити ті основні показники, що найбільше впливають на даний вид (чи групу видів) діяльності підприємства.

На третьому етапі визначаються критичні значення ключових параметрів. Найпростіше при цьому може бути розрахована критична точка чи точка беззбитковості, що показує мінімально припустимий обсяг послуг для покриття витрат підприємства.

Під час четвертого етапу (на підставі отриманих критичних значень ключових параметрів і факторів) аналізується чи впливають на них можливі

шляхи підвищення ефективності й стабільності роботи підприємства, а отже, і шляху зниження ступеня ризику, що визначається одним з попередніх методів.

Аналіз чутливості моделі. Аналіз чутливості моделі складається з таких кроків:

- вибір основного ключового показника, тобто параметра, щодо якого і проводиться оцінка чутливості. Такими показниками можуть служити: внутрішня норма прибутковості – g_g , або чистий приведений дохід – W ;
- вибір факторів (рівень інфляції, ступінь стану економіки тощо);
- розрахунок значень ключового показника на різних етапах здійснення проекту: пошук, проектування, будівництво, монтаж і налагодження устаткування, процес повернення вкладених коштів.

Сформована таким чином послідовність витрат і надходжень дає можливість визначити фінансові потоки для кожного моменту часу, тобто визначити показники ефективності.

Спочатку будуються діаграми, що відображають залежність обраних результуючих показників від величини вихідних параметрів. Зіставляючи між собою отримані діаграми, можна визначити «ключові» показники, які найбільше впливають на оцінку проекту.

Потім визначаються критичні (для проекту) значення ключових параметрів. Найпростіше може розраховуватись «точка беззбитковості», що виражає мінімально припустимий обсяг послуг, при якому проект не приносить прибутку, але й не виявляється збитковим.

Якщо проект фінансується за рахунок кредитів, то критичним значенням буде та мінімальна величина ставки, за якої проект зможе погасити заборгованість. Надалі може бути отриманий варіант припустимих значень, у межах якого проект виявляється ефективним (щодо прибутковості) з фінансової й економічної точок зору.

Аналіз чутливості дозволяє фахівцям з проектного аналізу враховувати ризик і невизначеність. Якщо проект виявиться чутливим до зміни обсягу

виробництва продукції проекту, то варто приділити більше уваги програмі навчання персоналу і менеджменту, а також інші заходи для підвищення продуктивності.

Разом з тим аналіз чутливості має два серйозних недоліки. Він не є всеосяжним, тому що не розрахований для обліку всіх можливих обставин.

Крім того він не уточнює ймовірність здійснення альтернативних проектів.

Метод аналогій. При аналізі ризику нового проекту дуже корисними можуть виявитися дані про наслідки впливу несприятливих факторів ризику на інші проекти.

Суть методу використання аналогів полягає у тому, що при аналізі ступеня ризику визначеного напряму діяльності суб'єкта доцільно використовувати дані про розвиток таких самих аналогічних напрямів у минулому.

Аналіз минулих факторів ризику здійснюється на підставі інформації, отриманої з різних джерел. Отримані в такий спосіб дані обробляються з метою виявлення залежностей між планованими результатами діяльності й обліком потенційних ризиків.

Доцільність використання цього методу полягає в тому, що якщо необхідно виявити ступінь ризику з будь-якого інноваційного напряму діяльності підприємства, коли відсутня суворі база для порівняння, краще знати минулий досвід, навіть якщо він не відповідає сучасним умовам.

При використанні методу аналогій слід дотримуватися певної обережності. Навіть у правильних випадках невдалого завершення проектів дуже важко створити передумови для майбутнього аналізу, тобто підготувати вичерпний і реалістичний набір можливих сценаріїв зривів проектів. Справа в тому, що для більшості негативних наслідків характерні певні особливості.

7.2. Маржа безпеки або запас фінансової міцності підприємства.

Розрахувавши обсяги реалізації "крапки беззбитковості" і використання їх в аналізі діяльності підприємства, можна оцінити запас фінансової міцності підприємств за допомогою обсягів реалізованого продукту (послуг).

Оскільки підприємство починає отримувати прибуток після досягнення крапки беззбитковості, то з цього моменту обсяг реалізації продукту (послуг) забезпечує підприємству фінансову стійкість, тому що продаж понад обсяг "крапки беззбитковості" означає отримання прибутку, який є елементом самофінансування. Досягнення обсягів беззбитковості необхідне для профілактики банкрутства, а продаж більше "крапки беззбитковості" забезпечує підприємству фінансову безпеку.

Розрахунки та аналіз обсягів реалізації продукту на основі теорії "директ-костинг" необхідні підприємству для:

- визначення критичного обсягу програми комплектування продукту і надання послуг туристам;
- планування обсягів реалізації, які забезпечать одержання цільового прибутку;
- виявлення участі кожної реалізованої послуги в покритті витрат підприємства;
- оцінки фінансової стійкості і розробки стратегії її зміцнення;
- оптимізації співвідношення постійних і змінних витрат, пов'язаних з формуванням і реалізацією продукту (послуг);
- коригування діючої або вибору нової базової економічної стратегії діяльності.

Планування й аналіз на основі теорії "директ-костинг" особливо важливі при:

- відкритті нової справи (підприємства) або впровадженні нового продукту (послуги);
- диверсифікації діяльності, продукту або послуг підприємства;
- розробці стратегії стабілізації і розвитку діяльності;
- визначенні діапазону фінансової безпеки як одного з показників ризику.

Чим менше значення резерву безпеки, тим вищий ризик потрапляння в зону збитковості.

Різниця між запланованим і беззбитковим обсягом реалізації товарів, робіт, послуг називається "запасом фінансової стійкості (міцності, безпеки)" підприємства. Для аналізу фінансової безпеки підприємства використовуються фактичні дані про реалізацію і про обсяг реалізації, що забезпечує беззбитковість.

Запас фінансової міцності визначається тим, що обсяг реалізації понад критичний рівень забезпечує одержання прибутку, який є основним внутрішнім джерелом фінансової стабільності підприємства.

Контрольні питання:

1. Що таке рівняння беззбитковості?
2. Методи кількісного аналізу ризику.
3. Що таке метод експертних оцінок.
4. Що таке маржа безпеки.
5. Разрахунки та аналіз обсягів реалізації продуктів.

Література:

1. Вітлінський В.В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті: [підручник] / Вітлінський В. В., Наконечний С. І. – К. : ТОВ "Боирсфен-М", 1996. – 112с.
2. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : [навч. посібник] / Л.І. Донець. – К.:ЦУЛ, 2006. – 312 с.
3. Ілляшенко С.М. Економічний ризик. Видання 2-ге, доп. і перероб., Київ, 2004. – 217с.
4. Камінський А.Б. Економічний ризик та методи його вимірювання / А.Б. Камінський. – К.: Козаки, 2002. – 120с.
5. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків : [монографія] / М.С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
6. Клименко С.М. Обґрунтування господарських рішень і оцінка ризиків: [навч. посіб. для самостійного вивчення дисципліни.] /С.М.Клименко, О.С.Дуброва. – К.: КНЕУ, 2006. – 188 с.
7. Новодворський Я. Сучасні тенденції діяльності хедж-фондів як лідерів глобального інвестиційного середовища // Економіка України. – 2006. – № 12. – С. 62-67.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

ДО ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

Тема 1. Сутність, зміст і види ризиків

1.1. Мета занять за даною темою

Розглянути ризик як історичну категорію. Зрозуміти його суть і зміст; становлення ризику як економічної категорії. Вивчити класифікаційну систему ризиків, тому що ефективність організації управління ризиком багато в чому визначається класифікацією ризику.

1.2. Методичні вказівки до підготовки та організації самостійної роботи студентів

При підготовці необхідно вивчити теоретичні питання ризику як історичної категорії, становлення його як економічної категорії.

Через те, що кожному ризикові відповідає своя система прийомів управління ризиком, необхідно, насамперед, вивчити класифікаційну систему ризиків.

1.3. Заняття № 1 за темою 1

1.3.1. Контрольні питання і завдання.

1. Об'єктивне існування ризику.
2. Походження і поняття терміну “ризик”.
3. Об'єктивні і суб'єктивні чинники виникнення ризику.
4. Об'єкт і суб'єкт ризику.
5. Класифікаційна система ризиків.

1.3.2. Скласти схему системи ризиків.

1.3.3. Виконати тестові завдання.

1. Яку функцію ризику характеризує виконання ним ролі каталізатору в прийнятті рішень, пов'язаних з реалізацією інноваційних проектів?

- 1) стимулюючу;
- 2) захисну;
- 3) регулюючу;
- 4) нормативну.

2. Виникнення інтернальних ефектів в результаті впливу ризику пов'язано з:

- 1) можливістю одержання незапланованих додаткових витрат;
- 2) можливістю одержання незапланованих додаткових доходів;
- 3) можливістю одержання незапланованих додаткових витрат або доходів.

3. У якому випадку ймовірність негативного впливу ризиків максимальна?

- 1) дія в розрахунку на щасливий випадок;
- 2) дії на основі чітко розробленої стратегії оцінки та управління ризиками.

4. Чи правильно перераховані причини виникнення невизначеності: спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха; випадковість; наявність протидіючих тенденцій, зіткнення суперечливих інтересів; імовірнісний характер НТП; неповнота, недостатність інформації про об'єкт, процес, явище?

- 1) так;

2) ні.

5. Чи є альтернативність вибору рішення обов'язковою умовою ризикової ситуації?

1) так;

2) ні.

6. Які види втрат можуть виникнути в результаті впливу ризику?

1) матеріальні;

2) трудові;

3) фінансові;

4) часу;

5) спеціальні;

6) всі перераховані.

7. В цілому ризик як економічна категорія являє собою:

1) можливість, ймовірність відхилення від мети, неспівпадання фактичного результату з наміченим в умовах об'єктивно існуючої невизначеності;

2) ймовірність втрати частини ресурсів, недоотримання доходів або отримання додаткових витрат;

3) втрати, збитки, одержувані в результаті здійснення певної фінансової і виробничої політики.

8. При негативному відношенні до ризику підприємець вибере:

1) середній прибуток;

- 2) певний гарантований дохід;
- 3) ризиковий результат з великим доходом.

9. При якому відношенні підприємця до ризику збільшення загальної корисності перевищує приріст пов'язаний з ризиком доходу?

- 1) схильності до ризику;
- 2) негативному відношенні до ризику;
- 3) нейтральному відношенні до ризику.

10. З якими категоріями пов'язана об'єктивна основа ризику?

- 1) невизначеність зовнішнього середовища;
- 2) відношення підприємця до ризику;
- 3) очікувана корисність доходу;
- 4) імовірність отримання певного результату.

Тема 2. Ризик в інвестуванні капіталу

2.1. Мета заняття за даною темою.

Мета заняття за даною темою – надати студентам практичні навички вибору ефективного варіанта вкладення капіталу.

2.2. Методичні вказівки до підготовки та організації самостійної роботи студентів.

При підготовці необхідно вивчити теоретичні проблеми про місце ризику в інвестуванні капіталу. Мова йде про венчурний капітал (ризикові інвестиції) і фірми венчурного капіталу. Необхідно знати, якими критеріями може виражатися ступінь ризику при венчурному капіталі.

2.3. Заняття № 1 за темою 2

2.3.1. Контрольні питання і завдання.

1. Відношення підприємців і громадян до ступеня ризику.
2. Венчурний капітал.
3. Фірми венчурного капіталу.
4. Засновницький прибуток – основна форма доходу на венчурний капітал.
5. Категорії оцінки ступеня ризику при венчурному капіталі: капіталовіддача (або швидкість обігу капіталу); рентабельність капіталу (або норма прибутку на вкладений капітал).
6. Рентабельність зробленого і реалізованого товару.

2.3.2. Виконати тестові завдання.

1. Який термін позначає наступне визначення: «скоординовані дії з керівництва і управління організацією стосовно ризику»?

- 1) система менеджменту ризику;
- 2) менеджмент ризику;
- 3) аналіз ризику.

2. Яка із зазначених сфер діяльності пов'язана з областю застосування ризик-менеджменту?

- 1) економіка;
- 2) медицина;
- 3) право;
- 4) теорія катастроф;
- 5) всі перераховані вище.

3. Прийняття постачальником рішення про зміну умов договору (строків, цін, обсягів, вимог до якості продукції, що поставляється) виступає в якості причини або фактора впливу ризику недоотримання вихідних матеріалів через зрив укладених договорів про поставку?

- 1) причина ризику;
- 2) фактор ризику.

4. Виділіть основні фактори ризику незатребуваності продукції.

- 1) зміна соціально-економічної ситуації;
- 2) демографічний фактор;
- 3) платоспроможність споживача;
- 4) відсутність розвиненої системи страхування фінансових операцій.

5. До яких факторів ризику відносяться: законодавство, що регулює підприємницьку діяльність; дії органів державного та місцевого управління; податкова система; взаємовідносини з партнерами; конкуренція підприємців?

- 1) зовнішні чинники непрямой дії;
- 2) зовнішні фактори прямого впливу;
- 3) внутрішні фактори.

6. Фактори ризику – це:

- 1) умови, що сприяють прояву причин ризику;
- 2) джерела виникнення ризику;
- 3) виникнення специфічного набору обставин, при яких відбувається дане явище.

7. Які ризики пов'язані з імовірністю втрат, що виникають при інвестуванні підприємством коштів у виробництво нових товарів і послуг, а також при розробці, освоєнні та впровадженні технологічних, організаційних та інших нововведень?

- 1) інноваційні;
- 2) фінансові;
- 3) комерційні.

8. Що означає категорія спекулятивного ризику?

- 1) можливість отримання лише негативного або нульового результату;
- 2) можливість отримання тільки позитивного результату;
- 3) можливість отримання як втрат, так і додаткового прибутку.

9. Які з перерахованих видів ризику відносяться до чистих?

- 1) природні;
- 2) екологічні;
- 3) транспортні;
- 4) біржові.

10. Які види ризику виділяють в залежності від ступеня їх впливу?

- 1) допустимий або мінімальний ризик (втрати менше очікуваного прибутку); критичний ризик I ступеня (втрати рівні очікуваному прибутку) і критичний ризик II ступеня (при даному рівні втрат не окупаються витрати на виробництво продукції); катастрофічний ризик (загроза банкрутства);

- 2) ризик що страхується і не страхується;
- 3) ризик втрати часу, ризик втрати грошей.

11. До якого виду ризику по тривалості дії у часі відноситься ризик не реалізації виготовленої продукції?

- 1) короткочасний ризик;
- 2) постійний ризик.

12. Перерахуйте основні положення неокласичної теорії ризику.

- 1) ризик – математичне очікування втрат;
- 2) вплив ризику пов'язаний з отриманням як збитків, так і додаткового прибутку;
- 3) ризик обумовлений невизначеністю економічної ситуації;
- 4) вплив ризику багато в чому залежить від вибору, зробленого підприємцем, від прийнятого ним рішення;
- д) у загальній структурі доходу підприємця необхідно передбачати плату за ризик.

13. У більшості випадків з ростом величини прибутку вплив ризику:

- 1) знижується;
- 2) зростає;
- 3) не змінюється.

14. У чому полягає основна мета ризик-менеджменту?

- 1) зниження небезпеки прийняття помилкового рішення;

- 2) зменшення можливих негативних наслідків небажаного розвитку подій у ході реалізації прийнятих рішень;
- 3) розробка стратегії діяльності підприємства;
- 4) визначення місії організації.

15. Які функції виконуються на координаційному рівні функціональної структури ризик-менеджменту?

- 1) контроль ризику функціонування підприємства;
- 2) управління ризиком при підготовці рішень;
- 3) координація процесу правління ризиком.

16. Чи вірно перераховані основні задачі ризик-менеджменту: вибір стратегії управління; розробка адаптивного до ризику режиму діяльності підприємства (організації); організація реалізації адаптивного режиму; створення підсистеми управління ризиком на підприємстві; розробка методології оцінки і управління ризиками; контроль реалізації адаптивного режиму; оцінка впливу ризиків; вибір і реалізація методів управління ризиками?

- 1) так;
- 2) ні.

17. Яка процедура реалізується при виконанні функції «управління ризиком при підготовці рішень»

- 1) визначаються терміни проведення робіт, форма і обсяг представлення результатів;
- 2) аналіз ризику в ході підготовки стратегічних, тактичних і оперативних рішень

- 3) розробка заходів щодо зниження негативних наслідків впливу ризику;
- 4) затвердження плану антиризикових заходів.

18. У протоколі ризику описується:

- 1) фінальний вплив ризику і вся супутня інформація, розглянута в ході аналітичної роботи;
- 2) нормативно-довідкова інформація;
- 3) можливості прояву факторів ризику.

19. Блок «Аналіз факторів і впливу ризику» алгоритму управління ризиком в системі управління підприємством включає:

- 1) оформлення протоколу ризику;
- 2) створення списку потенційно можливих небажаних фінальних подій, до яких може призвести реалізація рішення;
- 3) визначення набору вихідних ситуацій – факторів ризику та комбінацій факторів ризику (профіль ризику);
- 4) вибір показників ризику;
- 5) вибір методів управління ризиками.

20. Перерахуйте основні виконавчі групи в системі організації управління ризиком на підприємстві:

- 1) планування та координація;
- 2) планування антиризикових заходів;
- 3) управління в кризових ситуаціях;
- 4) перспективний методичний розвиток;
- 5) моніторинг і аналіз ризику.

21. Який з перерахованих процесів є початковим при побудові системи моніторингу програм РМ (проектного менеджменту)?

- 1) створення системи вимірювання і відстеження стану параметрів контролю системи РМ;
- 2) вибір показників для оцінки стану і реалізації програм РМ;
- 3) порівняння реального стану параметрів програм з їх бажаним станом.

22. Що є основою прийняття рішення?

- 1) переваги особи, що приймає рішення;
- 2) оперативні директиви, розпорядження;
- 3) перелік альтернативних рішень.

23. Прийняття рішення входить у процес:

- 1) обґрунтування рішення;
- 2) розробки рішення?

2.3.3. Приклади аудиторних і домашніх задач.

Задача № 1

Існує два варіанти вкладення однієї і тієї ж суми капіталу. При першому варіанті капітал робить за рік 20 оборотів, рентабельність виробленого і реалізованого товару – 20 %. За другим варіантом капітал робить за рік 26 оборотів, рентабельність виробленого і реалізованого товару – 18 %. Вибрати ефективний варіант вкладення капіталу за критерієм максимальної норми прибутку на капітал.

Задача № 2

За критерієм максимальної норми прибутку на капітал вибрати ефективний варіант вкладення капіталу. Мається два варіанти вкладення однієї і тієї ж суми капіталу. При варіанті А капіталовіддача дорівнює 22 оборотам, рентабельність виробничого і реалізованого товару 22 %. При варіанті В капіталовіддача складає 28 оборотам, рентабельність виробничого і реалізованого товару 19 %.

Тема 3. Способи оцінки ступеню ризику

3.1. Мета занять за даною темою:

Ціль – придбання студентами практичних навичок визначення величини ризику (ступінь ризику) двома критеріями – середнім очікуванням значенням і варіацією (мінливістю) можливого результату.

3.2. Методичні вказівки до підготовки та організації самостійної роботи студентів.

Вивчення теоретичних питань визначення ступеня ризику, фактора випадковості, який визначає міру об'єктивної можливості випадкової події, тобто його ймовірність.

Необхідно керуватися тим, що стосовно до економічних задач, методи теорії ймовірності зводять до визначення значень імовірності настання подій і до вибору з можливих подій самої кращої події (виходячи із найбільшої величини математичного очікування). Після вивчення цих питань вимірюють величину ризику (ступінь ризику) двома критеріями – середнім очікуваним значенням і коливанням (мінливістю) можливого результату.

3.3. Заняття №1 за темою 3 “Ймовірність результату. Об’єктивний і суб’єктивний методи визначення ймовірності”

3.3.1. Контрольні запитання і завдання.

1. Поняття ступеня ризику.

2. Випадковість і випадкові події.
3. Математичне очікування події і його визначення.
4. Об'єктивний і суб'єктивний методи визначення ймовірності.

3.3.2. Приклади аудиторних і домашніх задач.

Задача № 3

Існує два варіанти вкладення капіталу. Установлено, що при вкладенні капіталу в захід А одержання прибутку в сумі 25000 грн. має ймовірність – 0,6, а в заході В одержання прибутку в сумі 30000 грн. має ймовірність – 0,4. Визначити очікуване одержання прибутку від вкладення капіталу (тобто математичне очікування).

Задача № 4

Відомо, що при вкладенні капіталу в підприємство А з 120 випадків прибуток 12500 грн. був в 48 випадках, прибуток 20000 грн. – у 42 випадках, прибуток 12000 грн. – у 30 випадках. При вкладенні капіталу у підприємство В прибуток 15000 грн. був отриманий у 24 випадках, з 80, прибуток 20000 грн. – у 40 випадках, прибуток 27500 грн. – у 16 випадках. Визначити очікуване значення прибутку по підприємствах А и В.

Задача № 5

Відомо, що при вкладенні капіталу в захід А з 120 випадків прибуток у 25000 грн. був отриманий в 48 випадках, прибуток у 20000 грн. – у 36 випадках і прибуток у 30000 грн. – у 36 випадках. При вкладенні капіталу в захід У з 100 випадків прибуток у 40000 грн. був отриманий в 30 випадках, прибуток у 30000 грн. – у 50 випадках, прибуток у 15000 грн. – у 20 випадках.

Розрахувати ймовірності й очікуване значення прибутку при вкладенні капіталу у захід А и В.

3.4. Заняття № 2 за темою 3 “Визначення величини ризику (ступеня ризику)”

3.4.1. Контрольні запитання і завдання.

1. Два критерії виміру величини ризику (ступеня ризику):
 - середнє очікуване значення;
 - коливання (мінливість) можливого результату.
2. Абсолютні оцінки ризику – дисперсія і стандартне відхилення.
3. Відносна оцінка ризику – коефіцієнт варіації.

3.4.2. Приклади аудиторних і домашніх задач.

Задача № 6

На підставі вихідних даних, приведених у задачі № 5 визначити міру коливання і можливого результату шляхом розрахунку дисперсії, середньо квадратичного відхилення, коефіцієнта варіації. Зробити відповідні висновки.

Задача № 7

Досліджуються два інвестиційних проекти А та В. У результаті вкладення в проект А в 20 випадках прибуток склав 26000 грн., у 30 випадках прибуток склав 30000 грн. і в 10 випадках прибуток склав 20000 грн. У результаті вкладення засобів у захід В у 30 випадках прибуток склав 35000 грн., у 50 – 30 тис. грн., у 20–25 тис. грн. і в 10 випадках прибуток склав 15 тис. грн. Визначити середній прибуток по кожному інвестиційному проекту, ступінь ризику проекту і відносну оцінку ризику.

Зробіть висновок, який проект буде найкращим.

Тема 4. Оцінка підприємницьких ризиків

4.1. Мета занять за даною темою

За допомогою статистичного методу оцінки ризику (тобто на основі розрахунку дисперсії, стандартного відхилення і коефіцієнта варіації) навчитися оцінювати ризик конкретної угоди (і підприємницької фірми в цілому).

4.2. Методичні вказівки до підготовки та організації самостійної роботи студентів.

Вивчення теоретичних питань до підходу оцінки підприємницьких ризиків: визначення критерію кількісної оцінки ризику, оцінка критерію ризику Л.А. Растришним (абсолютна величина як добуток очікуваного збитку на імовірність того, що цей збиток відбудеться).

4.3. Заняття № 1 за темою 4 “Статистичний метод оцінки підприємницьких ризиків”

4.3.1. Контрольні запитання і завдання.

1. Визначення критерію кількісної оцінки ризику.
2. Визначення критерію кількісної оцінки ризику як абсолютної величини.
3. Статистичний метод оцінки ризику.
4. Переваги і недоліки даного методу оцінки підприємницького ризику.

4.3.2. Виконати тестові завдання.

1. При проведенні якісної оцінки ризиків:
 - 1) формується система ризиків підприємства (організації);
 - 2) визначаються значення показників, що характеризують вплив ризиків;
 - 3) встановлюються фактори та причини впливу ризиків.

2. Априорна оцінка ризиків ґрунтується на:

- 1) теоретичних положеннях і відображає вимоги до майбутніх наслідків певних рішень, подій;
- 2) фактичних звітних даних за минулий період часу.

3. Які з перерахованих позицій вивчаються при виявленні внутрішніх факторів ризику?

- 1) інфраструктура ринку, нормативно-правова база, рівень підприємницької активності в регіоні;
- 2) тенденції зміни кон'юнктури ринку, структури споживання;
- 3) стан матеріально-технічної бази підприємства (організації);
- 4) рівень відповідності використовуваних технологій (виробничих, інформаційних) сучасним інноваційним розробкам, досягненням у галузі науки і техніки.

4. Які причини відносяться до внутрішніх причин ризику?

- 1) невідповідність продукції, послуг вимогам до їх якості;
- 2) прийняття необґрунтованих оперативних, стратегічних рішень;
- 3) поява більш вигідних пропозицій для суб'єкта пропозицій (укласти більш рентабельний договір або договір з найбільш прийнятними термінами, більш привабливі умови роботи і т. п.);
- 4) зміна особистих відносин між керівниками.

5. Чи можуть охарактеризувати вплив ризиків зміни наступних показників: збільшення собівартості, витрат через втрачені можливості (погіршення виробничих умов, використання недосконалих технологій,

зокрема інформаційних), зниження норми прибутку на вкладений капітал, зменшення рентабельності продукції, виробництва, втрати прибутку?

- 1) так;
- 2) ні.

6. Застосування методу експрес-аналізу для проведення оцінки ризику ґрунтується на:

- 1) проведенні фінансового аналізу і розрахунку коефіцієнтів платоспроможності і фінансової стійкості;
- 2) аналізі та оцінці думок експертів;
- 3) розрахунку коефіцієнта варіації.

7. На підставі наведеної формули:

(Виручка від реалізації продукції – Змінні витрати) / Прибуток
визначається:

- 1) сила впливу фінансового важеля;
- 2) сила впливу операційного важеля.

8. Який з перерахованих показників характеризує вплив ризику, пов'язаного з можливістю зміни прибутку при зниженні чи зростанні обсягів виробництва (реалізації) продукції?

- 1) точка беззбитковості;
- 2) сила впливу операційного важеля;
- 3) сила впливу фінансового важеля.

9. Охарактеризуйте ризик, імовірність впливу якого складає 0,45.

- 1) середній;
- 2) малий;
- 3) високий;
- 4) максимальний.

10. За допомогою яких показників згідно моделі Марковіца вимірюється мінливість показників, можливого результату?

- 1) дисперсія;
- 2) середньоквадратичне відхилення;
- 3) коефіцієнт варіації;
- 4) математичне очікування;
- 5) величина втрат (збитків) в результаті впливу ризику;
- 6) VaR.

11. При яких значеннях коефіцієнта варіації ризик вважається прийнятним?

- 1) від 0,1 до 0,25;
- 2) від 0,25 до 0,5;
- 3) до 0,25;
- 4) до 0,1.

12. Використання якого методу експертної оцінки ризиків дозволяє зменшити або виключити явище зміни ризику, а також вплив думки певних авторитетних учасників на думки інших експертів?

- 1) метод мозкової атаки;
- 2) метод Дельфі;

3) відкрите обговорення питань з наступним закритим голосуванням.

13. Сутність методу VaR полягає у визначенні:

- 1) верхньої оцінки капіталу, який може бути втрачений в результаті несприятливого збігу обставин;
- 2) варіантів, сценаріїв розвитку подій при різних умовах;
- 3) можливості відхилення від запланованих результатів.

14. Методика Risk Metrics найбільш застосовна, коли:

- 1) капітал інвестований в два і більше видів активів (наприклад, в різні цінні папери);
- 2) прибутковість вкладень залежить і визначається декількома параметрами;
- 3) прибутковість вкладень визначається одним параметром;
- 4) капітал інвестований в один вид активів.

15. Який з методів формалізованої оцінки невизначеності застосовується в найбільш складних для прогнозування проектах?

- 1) метод Монте-Карло;
- 2) метод «дерево рішень»;
- 3) аналіз сценаріїв розвитку подій.

4.3.3. Приклади аудиторних і домашніх задач.

Задача № 8

Оцінити ризик за господарськими контрактами. Товариству з обмеженою відповідальністю необхідно оцінити ризик того, що покупець

оплатить товар у термін згідно договору постачання продукції. Вихідні дані наведені в таблиці 2. Угоди з даними партнерами ТОВ полягали протягом 10 місяців.

Таблиця 2

Термін оплати рахунку покупцем

Місяці		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Строк оплати, днів	Фірма А	70	39	58	75	80	120	70	42	50	80
	Фірма В	50	63	32	89	61	45	31	51	55	50

Даний приклад може бути вирішений у два етапи (дві задачі).

На першому – перед фірмою ставиться задача: визначити термін оплати рахунку в аналізованому місяці та імовірності оплати рахунку (Задача 9).

Задача № 9

Розрахувати коефіцієнт ризику і вибрати найменш ризиковий варіант вкладення капіталу.

Таблиця 3

Вибір оптимального варіанту вкладення капіталу за коефіцієнтом ризику

Показники	Варіант вкладення капіталу	
	перший	другий
Власні засоби, тис. грн.	10000	60000
Максимально можлива сума збитку, тис. грн.	6000	24000
Коефіцієнт ризику		

4.4. Заняття № 2 за темою 4 “Існуючі методи оцінки підприємницьких ризиків”

4.4.1. Контрольні питання і завдання

1. Метод експертної оцінки ризику.
2. Метод Дельфі.
3. Моделювання задачі вибору за допомогою "Дерева рішень".
4. Метод аналогій.
5. Комбінований метод.

4.4.2. Виконати тестові завдання.

1. Які з перерахованих положень відображають сутність концепції прийняттого ризику?

- 1) для досягнення мети визначається рішення, що забезпечує рівень ризику, який відповідає певному балансу між очікуваною вигодою і загрозою втрат;
- 2) завжди існує ризик не реалізувати намічений план;
- 3) при раціональній та ефективній організації діяльності можливо повністю усунути потенційні причини, які можуть призвести до небажаного розвитку подій і в результаті – до відхилення від обраної мети;
- 4) всі перераховані вище.

2. У якому випадку можливе пасивне управління ризиком?

- 1) коли ресурси є в достатній кількості, є в запасі, відповідають необхідним вимогам;
- 2) коли ресурси закінчуються і їх запас вичерпаний.

3. Для зниження негативного впливу яких видів ризиків найбільш застосовний факторинг?

- 1) ризик несплати або несвоєчасної оплати за відвантажену продукцію / надані послуги;
- 2) ризик поломки або відмови в роботі обладнання;
- 3) ризик погіршення фінансового становища підприємства (організації);
- 4) екологічний ризик.

4. У чому полягає сутність методів дисипації ризиків?

- 1) у розподілі ризику, поділі відповідальності за наслідки його дії з іншими економічними суб'єктами;
- 2) у створенні резервів грошових коштів, матеріальних ресурсів;
- 3) у встановленні системи обмежень, у тому числі втрат, прибутку.

5. Як ви вважаєте, використання страхування і резервування коштів в якості методів управління ризиками спрямоване в основному на компенсацію негативних наслідків – втрат, що сталися в результаті настання несприятливих, ризикових подій?

- 1) так;
- 2) ні.

6. Які з перерахованих методів відносяться до аутсорсингу?

- 1) факторинг;
- 2) компенсація ризиків;
- 3) лімітування;

- 4) використання послуг бухгалтерської, охоронної фірми;
- 5) запровадження зовнішнього кризового управління.

7. При якому варіанті хеджування постачальник вільний від зобов'язань поставки?

3

- 1) опціон;
- 2) форвардний контракт;
- 3) ф'ючерсний контракт.

8. За допомогою якого ліміту встановлюється сума максимальних збитків за даним видом активу, пасиву або з портфелю в цілому?

- 1) stop out;
- 2) stop loss;
- 3) take profit;
- 4) take out.

9. Перерахуйте основні умови реалізації методів ухилення від ризиків?

- 1) наявність альтернативних варіантів вирішення проблем;
- 2) мінімальна ймовірність виникнення і негативного впливу інших видів ризику, їх більш високого рівня у порівнянні з даним видом ризику;
- 3) створення резервів необхідних ресурсів;
- 4) укладення форвардних і ф'ючерсних контрактів.

10. Які з перерахованих методів відносяться до видів вертикальної інтеграції підприємств (організацій)?

- 1) франчайзинг;

- 2) створення асоціацій, міжзаводських органів управління;
- 3) створення спільних фінансових органів (банків, холдингів);
- 4) цільова пролонгація.

11. Який з варіантів розрахунків найбільш застосовний для оцінки ефективності реалізації заходів з управління ризиками?

- 1) $V \text{ факт} - V \text{ баз}$;
- 2) $V \text{ факт} / V \text{ баз}$.

12. Для компенсації впливу яких видів ризику в якості методу управління ризиком найбільш застосовне хеджування?

- 1) ризик не реалізації продукції;
- 2) ризик зупинки (зниження обсягів) виробництва через відсутність сировини / матеріалів;
- 3) ризик недопоставки / несвоєчасної поставки сировини, матеріалів через порушення умов транспортування;
- 4) ризик втраченої вигоди.

13. Які з перерахованих методів ви рекомендуєте використовувати в якості методів управління ризиком зниження обсягів (зупинки) виробництва, якщо основною причиною підвищення негативного впливу даного виду ризику є зниження попиту на певний вид продукції, зміна споживчих переваг?

- 1) диверсифікація;
- 2) лімітування (в якості показника ліміту розглядається крапка безбитковості);
- 3) резервування коштів;

4) факторинг.

14. Які значення перерахованих показників можуть розглядатися в якості базисних при визначенні ефективності заходів з управління ризиками?

- 1) нормативні, рекомендовані величини (наприклад, рекомендовані значення коефіцієнтів платоспроможності, фінансової стійкості підприємства);
- 2) прийнятний рівень впливу ризиків;
- 3) середні величини (наприклад, середнє значення показника по галузі);
- 4) встановлені лімітні значення показників (наприклад, VaR).

4.4.3. Приклади аудиторних і домашніх задач.

Задача № 10

Три експерти дали наступні висновки по одному з ризиків: А – 25; У – 25; З – 50. Виконати аналіз оцінок експертів на їхню суперечливість.

$$\max_i |a_i - b_i| \leq 50$$

.

Задача № 11

Початкові інвестиції в проект А складають 110000 грн. Передбачається одержувати наступні грошові потоки від даного проекту.

Таблиця 4

Вихідні дані

Роки	Грошовий потік, грн.
1	30000
2	40000

3	20000
4	40000
5	50000

Розрахуйте чисту сьогоднішню вартість проекту і визначите чи доцільно його інвестувати, якщо ставка дисконту дорівнює 12%.

Тема 5. Система управління підприємницьким ризиком

5.1. Мета занять за даною темою.

Знати сутність усіх правил у стратегії ризик-менеджменту, тому що на їх основі приймаються ризикові рішення і способи вибору варіанту рішення.

5.2. Методичні вказівки до підготовки та організації самостійної роботи студентів.

Вивчення теоретичного матеріалу, що розкриває сутність кожного правила в стратегії ризик-менеджменту. Знаючи суть правила, приймається ризиковане рішення.

5.3. Заняття № 1 за темою 5

5.3.1. Контрольні питання і завдання.

1. Основні правила в стратегії ризик-менеджменту:
 - максимум виграшу;
 - оптимальна ймовірність результату;
 - оптимальне коливання результату;
 - оптимальне сполучення виграшу і величини ризику.
2. Сутність правила максимуму виграшу.
3. Сутність правила оптимальної імовірності результату.
4. Сутність правила оптимального коливання результату.

5. Сутність правила оптимального сполучення виграшу і величини ризику.
6. Засоби дозволу ризиків – їх запобігання, утримання, передача, зниження ступеня.
7. Прийоми зниження ризику: диверсифікованість, придбання додаткової інформації про вибір і результати; лімітування, самострахування, страхування.

5.3.2. Приклади аудиторних і домашніх задач.

Задача № 12

Власник вантажу, який варто перевезти морським транспортом, знає, що в результаті можливої загибелі корабля він втрачає вантаж вартістю 100 млн. грн. Йому так само відомо, що імовірність аварії корабля – 0,05; Страховий тариф при страхуванні вантажу складає 3% від страхової суми. Власник вантажу повинен вибрати: страхувати, або не страхувати свій вантаж?

Задача № 13

Існує два варіанти ризикового вкладення капіталу. Згідно першого варіанту очікується отримати прибуток 1 млн. грн. при імовірності – 0,9. Згідно другого варіанту очікується отримати прибуток 1,8 млн. грн. при імовірності – 0,7. Менеджер повинний вибрати варіант, вважаючи, що він задовольняє його інтересам.

Задача № 14

Існує два варіанти ризикового вкладення капіталу. У першому варіанті з імовірністю – 0,6 можна одержати доход 1 млн. грн. і з імовірністю – 0,4 (1-0,6) одержати збиток – 0,6 млн. грн. В другому варіанті з імовірністю – 0,8

можна одержати дохід 2 млн. грн. і з імовірністю – 0,2 (1-08) одержати збиток – 1,5 млн. грн. Установити, який з варіантів є більш дохідним.

Тема 6 . Страхування – основний прийом ризик-менеджменту

6.1. Мета занять за даною темою

Вивчення страхування – основного прийому ризик–менеджменту – дає можливість придбати практичні навички розрахунку страхового внеску, страхового відшкодування, страхової суми, визначити розмір тарифної ставки, застосовувати в практичній діяльності методики страхування валютних ризиків, кредитних ризиків тощо.

6.2.Методичні вказівки з організації самостійної роботи студентів

Вивчення теоретичного матеріалу щодо сутності, змісту страхування, що є основним прийомом ризик–менеджменту.

Вивчення організаційної структури страхування, страхування, як економічної категорії, що включає наступні елементи:

- ризикові обставини;
- ситуацію ризику;
- оцінку об'єкта страхування;
- страхову подія;
- страхову сума;
- страховий внесок;
- страховий випадок;
- збиток страхувальника;
- страхову виплата.

Взаємозв'язок між цими елементами утворить організаційну структуру страхування.

6.3. Завдання № 1 за темою 6.

6.3.1.Контрольні питання і завдання

1. Поняття страхового внеску.
2. Види страхового внеску.
3. Розподіл страхового внеску за характером ризику: натуральний і постійний.
4. Розрахунок страхового внеску.
5. Два види збитків – прямий і непрямий.
6. Суть страхового відшкодування.
7. Страхова статистика та її показники.

6.3.2. Приклади аудиторних і домашніх задач.

Задача № 15

Вибухом зруйнований цех. Балансова вартість цеху з урахуванням зносу 100 тис. грн. У цеху на момент вибуху знаходилася продукція на 20 тис. грн. Для розчищення території залучалися люди і техніка. Вартість витрат склала 1 тис. грн. Сума від здачі металобрухту дорівнює 2 тис. грн. Цех не працював 1 місяць. Втрата прибутку за цей період – 150 тис. грн. Витрати на відновлення цеху рівні – 125 тис. грн.

Визначити суму прямого і непрямого збитку.

Задача № 16

Вартість об'єкта страхування 10 млн. грн., страхова сума 5 млн. грн. Збиток страхувальника в результаті ушкодження об'єкта 4 млн. грн.

Визначити розмір страхового відшкодування.

Задача № 17

Автомобіль застрахований за системою першого ризику на суму 50 тис. грн. Збиток, нанесений автомобілеві в результаті аварії, складає 30 тис. грн.

Визначити величину страхового відшкодування.

Задача № 18

Вибрати найменш збитковий регіон за критеріями страхування – частота страхових подій, коефіцієнт кумуляції ризику, збитковість страхової суми, вага ризику.

У регіоні А число застрахованих об'єктів (n) 30000 одиниць; страхова сума застрахованих об'єктів (с) 150 млрд. грн; число постраждалих об'єктів (m) 10000 одиниць; число страхових випадків (L) 8400 одиниць; страхове відшкодування (В) 2 млрд. грн.

Тема 7. Аналіз ризику

7.1. Мета занять за даною темою.

Придбання практичних навичок аналізу нижньої межі прибутку, а саме визначення крапки беззбитковості і того обсягу виробництва і збуту, що забезпечує беззбиткову роботу.

7.2. Методичні вказівки до підготовки та організації самостійної роботи студентів.

Вивчення теоретичних проблем моделі беззбитковості для одержання рівняння беззбитковості.

Виторг = витрати

Висновок з цього рівняння основних параметрів моделі:

- критичний (беззбитковий) обсяг виробництва = поріг рентабельності;
- критичне значення ціни реалізації;
- критичне значення постійних витрат;
- критичне значення перемінних витрат.

Після цього за кожним з досліджуваних параметрів нараховується маржа безпеки або запас фінансової міцності підприємства.

7.3. Заняття № 1 за темою 7

7.3.1. Контрольні питання і завдання.

1. Основні параметри моделі.
2. Визначення маржі безпеки.
3. Постійні і перемінні поточні витрати.
4. Виторг від реалізації виробу.
 5. Критичний (беззбитковий) обсяг виробництва.
 6. Критичний рівень постійних і перемінних витрат.
 7. Критичне значення ціни реалізації.

7.3.2 Виконати тестові завдання

1. Які показники рекомендується розглядати в якості критеріїв ефективності та оптимальності діяльності підприємства (організації) при формуванні системи антикризового управління?

- 1) прибутку;
- 2) рентабельності;
- 3) обсягів виробництва;
- 4) витрат;
- 5) частки ринку.

2. Які з перерахованих показників відносяться до кількісних факторів можливого банкрутства підприємства (організації)?

- 1) невелика величина показника відношення руху грошових коштів до загальних зобов'язань;
- 2) невисока величина показника відношення боргових зобов'язань до акціонерного капіталу та показника відношення боргових зобов'язань до загальної суми активів;
- 3) незначний дохід на інвестиції;

- 4) висока величина відношення нерозподіленого прибутку до загальної суми активів;
- 5) зниження ціни акцій компанії, ціни облігацій та прибутку;
- 6) зниження розміру дивідендних платежів;
- 7) невисокий показник відношення постійних витрат до загальних витрат.

3. Що мається на увазі під реструктуризацією підприємства?

- 1) складний процес розробки і реалізації проекту кардинальної зміни стану існуючої організації, її структури, який може бути реалізований у формі злиття, поглинання, поділу, горизонтальної та вертикальної інтеграції, зміни профілю підприємства;
- 2) процес суттєвих змін в організації, який зачіпає всі значущі аспекти її діяльності: продукт, асортимент, фактори виробництва, систему загального менеджменту. Дані зміни можуть не змінювати структуру підприємства (організації).

4. Після якої фази циклічного розвитку соціально-економічної системи настає криза «стиснення»?

- 1) депресія;
- 2) пожвавлення «експансія»;
- 3) підйом «вершина експансії».

5. Для підприємств яких галузей характерна найбільш висока ступінь імовірності скорочення обсягів виробництва в період кризи соціально-економічної системи?

- 1) підприємства галузей, орієнтованих на випуск засобів виробництва;

2) підприємства галузей, що виробляють предмети повсякденного попиту.

6. Які фактори сприяють виникненню дефіциту власного оборотного капіталу підприємства (організації)?

- 1) розширення господарської діяльності, при якому темпи зростання запасів, витрат і дебіторської заборгованості не перевищують темпи зростання обсягу витрат;
- 2) створення наднормативних залишків незавершеного будівництва та виробництва, виробничих запасів, готової продукції;
- 3) низький рівень організації виробництва, маркетингової діяльності;
- 4) несплата, неповна або несвоєчасна оплата продукції / послуг підприємства (організації).

7. Які з перерахованих методів є універсальними і застосовуються в період роботи аналітичної групи з виявлення факторів і причин виникнення кризових ситуацій?

- 1) «ручне управління»;
- 2) «стиснення в часі» (скорочення термінів надання внутрішньої звітності);
- 3) деталізація звітності;
- 4) реорганізація або реструктуризація підприємства (організації);
- 5) збільшення надходження грошових коштів в організацію;
- 6) скорочення витрат.

8. При якому з варіантів передбачається зупинка виробництва, звільнення працівників і реалізація активів?

- 1) конкурсне виробництво;

2) зовнішнє управління.

9. У якому випадку може бути проведено взаємозалік заборгованостей?

- 1) якщо підприємство-боржник має у своєму розпорядженні вільні фінансові кошти;
- 2) якщо підприємство укладає договір з банком на надання йому порівняно недорогого, але забезпеченого заставою кредиту;
- 3) якщо відбувається переоформлення нічим не забезпечених вимог кредиторів до боржників, у вимоги, забезпечені заставою;
- 4) якщо підприємства мають один до одного зустрічні вимоги.

10. У яких випадках виплати кредиторської заборгованості є першочерговими?

- 1) сума зобов'язань складає 80% всієї заборгованості;
- 2) кредитори володіють заставними вимогами;
- 3) затримка платежу може призвести до припинення постачань сировини;
- 4) затримка платежу може призвести до зупинки побічного виробництва.

7.3.3. Приклади аудиторних і домашніх задач.

Задача № 19

Для даного проекту проаналізувати збитковість у п'ятому періоді після початку виробництва. Виторг від реалізації в цьому кварталі запланований у розмірі 9163 тис. грн., і можна допустити, що намічено реалізувати 9163 умовних штук або 9163 умовних комплектів товарів за ціною 1 тис. грн. Постійні витрати п'ятого періоду складають 2196,5 тис. грн., перемінні – 4790 тис. грн.

8. Тестові завдання до модульного контролю

1. Вибрати правильне твердження:

- а) страхування на всю суму збитку знижує моральний ризик;
- б) принцип торгівлі «Нехай остерігається продавець» знижує асиметрію інформації;
- в) ціна може виступати сигналом про якість товару;
- г) за час аукціону усувається асиметрія інформації.

2. Моральний ризик – це:

- а) прояв асиметрії інформації;
- б) ризик, пов'язаний з діями однієї з сторін, що бере участь в угоді;
- в) ризик втрати частини прибутку, отриманого від реалізації продукції;
- г) поведінка індивіда, свідомо збільшує вірогідність можливого збитку в надії, що збитки будуть повністю покриті страховою компанією;
- д) все перераховане вірно.

3. До зовнішніх факторів ризику відносять:

- а) політичні фактори;
- б) соціально-економічні фактори;
- в) природні фактори;
- г) фактори ризику у сфері управління.

4. До внутрішніх факторів відносять:

- а) фактори ризику у сфері обігу;
- б) фактори ризику у сфері управління;
- в) фактори ризику у виробничій діяльності підприємства;
- г) науково-технічні фактори.

5. Хто вперше проаналізував ризики з асиметричною інформацією:

- а) Джордж Акерлоф;
- б) Майкл Спенс;
- в) Джозеф Стігліц;
- г) всі відповіді вірні.

6. За рівнем втрат розрізняють ризик:

- а) допустимий, критичний, катастрофічний;
- б) виробничий, комерційний, управлінський;
- в) фінансовий, процентний, кредитний;
- г) поточний, контрактний.

7. До числа видів ризику в залежності від природи виникнення відносяться:

- а) суб'єктивний;
- б) ризик, що страхується;
- в) допустимий;
- г) фінансовий.

8. До числа видів ризику в залежності від масштабу відносяться:

- а) локальний;

- б) інвестиційний;
- в) комерційний;
- г) виробничий.

9. До числа видів ризику в залежності від видів діяльності не відноситься:

- а) виробничий;
- б) комерційний;
- в) зовнішній;
- г) фінансовий.

10. До числа видів ризику в залежності від ступеня допустимості відноситься:

- а) галузевий;
- б) об'єктивний;
- в) катастрофічний;
- г) внутрішній.

11. До числа видів ризику в залежності від масштабу не відноситься:

- а) регіональний;
- б) національний;
- в) міжнародний;
- г) виробничий.

12. До числа видів ризику в залежності від видів діяльності відноситься:

- а) внутрішній;

- б) комерційний;
- в) галузевий;
- г) допустимий.

13. До числа видів ризику в залежності від ступеня допустимості не відноситься:

- а) допустимий;
- б) критичний;
- в) катастрофічний;
- г) внутрішній.

14. Хто вперше вивів функцію корисності:

- а) Джон фон Нейман;
- б) Оскар Моргенштерн;
- в) Йозеф Шумпетер;
- г) Дж. Кейнс.

15. До методів вимірювання ризиків не відноситься:

- а) статистичний;
- б) експертний;
- в) діалектичний;
- г) комбінований.

16. Комбінований метод вимірювання ризиків передбачає поєднання:

- а) статистичного і експертного методів;
- б) методів аналізу і синтезу;
- в) методів індукції та дедукції;

г) немає правильної відповіді.

17. До числа видів ризику в залежності від масштабу не відноситься:

- а) регіональний;
- б) національний;
- в) міжнародний;
- г) виробничий.

18. Який ризик веде до банкрутства фірми:

- а) допустимий;
- б) критичний;
- в) катастрофічний;
- г) інвестиційний.

19. Передача ризику спеціалізованій організації характеризує:

- а) утримання ризику;
- б) страхування ризику;
- в) резервування;
- г) лімітування.

20. Формування фонду грошових коштів для покриття можливих втрат характеризує:

- а) фондування;
- б) резервування;
- в) страхування;
- г) диверсифікацію.

21. Розподіл ризику – метод, при якому:

- а) ризик ймовірного збитку поділяється між учасниками таким чином, що можливі втрати кожного відносно невеликі;
- б) споживач розподіляє свій ризик між всіма іншими споживачами;
- в) група індивідів приймає на себе ризик кожного з членів цієї спільноти;
- г) все перераховане вірно.

22. Процес, спрямований на зниження ризику за основним інструментом шляхом відкриття протилежної позиції по тому ж інструменту, називається:

- а) диверсифікацією;
- б) хеджуванням;
- в) страхуванням;
- г) оптимізацією доходу.

23. З двох проектів більш ризиковий той, у якого більше:

- а) математичне очікування;
- б) дисперсія;
- в) стандартне відхилення;
- г) вірні пункти б та в.

24. Мінімальна заробітна плата може бути встановлена:

- а) законодавчо;
- б) постановою уряду;
- в) рішенням уряду за рекомендацією верховної, місцевих рад або

комісій з питань заробітної плати;

г) керівництвом фірми.

25. Типи підприємницької стратегії:

а) корпоративна;

б) ділова;

в) функціональна;

г) всі відповіді вірні.

26. Принцип «довічного найму на роботу» поширений:

а) у Великобританії;

б) США;

в) Індії;

г) Франції;

д) Японії;

е) Італії;

ж) Іспанії.

27. У яких країнах відбувається особливо інтенсивний «витік мізків»:

а) Пакистан;

б) Індія;

в) Росія;

г) Алжир;

д) Кіпр;

е) Еквадор;

ж) Тайвань?

28. Підвищення рівня процентних ставок всередині країни призведе:

- а) до імпорту капіталу з-за кордону;
- б) експорту капіталу за кордон;
- в) міграції робочої сили;
- г) немає правильної відповіді.

29. Ви берете в оренду обладнання на 3 роки з різноманітними варіантами оплати. Якщо ставка відсотка становить 10%, то вам найбільш вигідно:

- а) заплатити наприкінці останнього року 30 тис. у.о.;
- б) платити в кінці кожного року по 10 тис. у.о.;
- в) заплатити в кінці другого і третього року по 15 тис. у.о.;
- г) заплатити на початку терміну оренди 30 тис. у.о.

30. Вам пропонують здати ділянку землі в оренду на 3 роки з різними варіантами оплати. Вибрати вигідний для вас варіант оплати, якщо ставка відсотка складає 5%:

- а) отримати на початку терміну оренди 30 тис. у.о.;
- б) отримати в кінці останнього року 30 тис. у.о.;
- в) отримати в кінці кожного року по 10 тис. у.о.;
- г) отримати в кінці другого і третього року по 15 тис. у.о.

31. Ризик у підприємстві – це:

- а) непередбачуваність поведінки партнерів;
- б) стихійне лихо;
- в) імовірність збитків або недоотримання доходу порівняно з прогнозом;

г) всі відповіді вірні.

32. Уявіть собі, що вас зробили відповідальним за управління ризиком в компанії, якій належить кілька майданчиків для катання на роликових ковзанах. Вам необхідно розробити для ради директорів план заходів з управління ризиком та відповісти на питання:

- а) які ризики можна усунути;
- б) які ризики і яким чином можна обмежити;
- в) чи можна визнати будь-які види ризиків;
- г) які види страхування потребує компанія.

33. Ви – директор підприємства, що випускає товар, що має великий попит. Є два шляхи збільшення виробництва:

- а) побудувати додатковий цех, де продукція буде вироблятися за звичною технологією з повною гарантією успіху;
- б) на тих же площах розгорнути нову, незвичайну, але більш продуктивну технологію, яка гарантуватиме обов'язкове пониження обсягів виробництва в перший час.

34. Імовірність можливого зростання цін на ресурси відноситься:

- а) до виробничого ризику;
- б) комерційного ризику;
- в) кредитного ризику;
- г) процентного ризику.

35. Варіантами відносин фірми до ризику є:

- а) утримання, передача, уникнення, ковзання;
- б) зміст, передача, ліквідація;
- в) зміст, передача, уникнення;
- г) утримання, передача, уникнення.

36. ... ризик призводить до банкрутства фірми:

- а) допустимий;
- б) критичний;
- в) катастрофічний;
- г) інвестиційний.

37. Зовнішнє управління і санація входять до числа ... процедур щодо банкрута:

- а) ліцензійних;
- б) управлінських;
- в) реорганізаційних;
- г) ліквідаційних.

38. Лізинг – це:

- а) міжнародний приватний кредит;
- б) міжнародний довгостроковий кредит;
- в) торгівля машинами та устаткуванням;
- г) вексельний кредит.

39. При ... лізингу договір може бути розірваний в любий час:

- а) фінансовому;

- б) оперативно-фінансовому;
- в) оперативному;
- г) немає правильної відповіді.

40. ... кредит – це форма кредиту, при якому позичальниками є фізичні особи, а кредиторами – кредитні установи та торговельні організації:

- а) іпотечний;
- б) цивільний;
- в) споживчий;
- г) комерційний.

41. Значення ... кредиту полягає в тому, що він сприяє модернізації виробництва та широкому впровадженню досягнень науково-технічного прогресу:

- а) лізингового;
- б) державного;
- в) споживчого;
- г) іпотечного.

42. Реакцією на збільшений ризик несподіваної інфляції є:

- а) призначення банками премії за ризик на надані ними позики;
- б) спроби уряду індексувати пенсії і допомогу з малозабезпеченості;
- в) прагнення банків продавати покупцям нерухомості заставні зі змінною ставкою;
- г) збільшення попиту на нерухомість.

43. У чому полягає усвідомлення інвестором реального ризику при прийнятті інвестиційних рішень:

- а) інвестор повинен усвідомлювати, що інвестиції в цінні папери пов'язані з ризиком отримання збитків;
- б) інвестор повинен оцінити реальний дохід, який він може отримати за даним цінним паперам;
- в) інвестор повинен оцінити прийнятну для нього ступень мінливості ціни отримання очікуваного доходу з інвестицій?

44. До якого типу ризиків у діяльності кредитних союзів відноситься ризик неплатоспроможності позичальника:

- а) до ризиків активних операцій;
- б) до ризиків пасивних операцій;
- в) до змішаних ризиків;
- г) до ринкового ризику?

45. Інвестиційний компонент сукупних витрат зростає:

- а) при дешевих кредитах;
- б) великих іноземних кредитах;
- в) системі державних позик;
- г) дорогих кредитах;
- д) переливанні капіталу з однієї сфери діяльності в іншу;
- е) великій частці нелегального капіталу.

46. Інвестиційний ризик включає в себе:

- а) капітальний ризик;

- б) селективний ризик;
- в) країнові ризики;
- г) інфляційний ризик;
- д) підприємницький ризик.

47. Зростанню портфельних інвестицій в українську економіку заважають насамперед:

- а) фінансова нестабільність;
- б) комерційний ризик;
- в) високі ціни;
- г) трансакційні витрати;
- д) негнучка юридична система;
- е) слаборозвинена банківська система;
- ж) недостатня підтримка з боку держави.

48. Зменшення інвестиційного ризику досягається насамперед:

- а) лізингом;
- б) факторингом;
- в) диверсифікацією;
- г) дисконтом;
- д) депозитом;
- е) овердрафтом.

49. Яке з наступних тверджень з точки зору вибору інвестицій є справедливим:

- а) чим більше очікуваний ризик, пов'язаний з інвестицією, тим більше високу винагороду очікує інвестор;

- б) чим менше термін інвестування, тим більше високу винагороду очікує інвестор;
- в) чим більше термін інвестування, тим більше високу винагороду очікує інвестор;
- г) чим менше очікуваний ризик, пов'язаний з інвестицією, тим більшу винагороду очікує інвестор?

9. Глосарій

Авансові платежі – це платежі, що сплачуються страхувальником, страховикові заздалегідь до настання терміну їх сплати, зазначеного в договорі.

Актуарні розрахунки – це система статистичних і економіко-математичних методів розрахунку тарифних ставок і визначення фінансових взаємин страховика і страхувальника.

Актуарна калькуляція – форма, по якій здійснюється розрахунок собівартості і вартості послуг, що надаються страховиком страхувальникові.

Алгоритм аналізу ризику:

- виявлення ризику аналізованих проектів, а також його можливих наслідків;
- виявлення внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають рівень ризику;
- аналіз виявлених факторів з точки зору ступеня їх впливу на рівень ризику;
- оцінка варіантів ризикованих рішень з наступних двох точок зору:
 - 1) визначення можливості їх реалізації при наявності ризику (чи можна це зробити?);
 - 2) визначення економічної доцільності їх реалізації при наявності ризику (що це дасть?);
- встановлення припустимого рівня ризику (якою сумою можна ризикнути і при якій імовірності втрат можна йти на ризик);
- аналіз окремих етапів робіт з обраного рівня ризику;
- розробка заходів щодо зниження рівня ризику;
- вибір найбільш прийнятних варіантів рішень.

Аналіз ризику за допомогою дерева рішень. Для аналізу ризику будують структури, що нагадують дерево. Існує два основних різновиди даного метода.

- *Застосування дерева рішень для багатфакторної оцінки ризику проекту.* У цьому випадку гілками дерева є фактори ризику. У відповідність гілкам ставлять оцінки ступеня впливу конкретних факторів ризику на загальний ризик аналізованого проекту. Рухаючись від вихідної точки (кореня) до вершин дерева і враховуючи оцінки факторів, можна оцінити ступінь ризику проекту внаслідок впливу різних комбінацій факторів ризику, а також загальну оцінку (інтегральний результат і очікуване значення результату).

- *Застосування дерева рішень для визначення оптимального алгоритму дій (з погляду результативності і ризику) у ситуації неповної визначеності.* Гілками дерева є альтернативні варіанти рішень (рішення) та їх можливі наслідки (події). Гілкам відповідають об'єктивні або суб'єктивні оцінки можливості реалізації конкретних подій та оцінки впливу на них певних рішень чи дій. Рухаючись уздовж гілок дерева, можна різними шляхами досягти будь-якої його кінцевої точки. При цьому, за допомогою відомих правил комбінування оцінок, можна оцінити кожен варіант шляху і вибрати оптимальний.

Для оцінки найчастіше застосовують імовірності, коефіцієнти упевненості, шанси. Існують формули для перерахунку одних в інші. Оцінки визначають на основі аналізу результатів діяльності у аналогічних умовах, або на основі суб'єктивних думок експертів.

Аналіз чутливості проекту – метод кількісної оцінки ризику. Суть методу полягає у виявленні чутливості оціночних показників проекту до змін значень вхідних параметрів. За допомогою даного методу шукають відповіді на наступні запитання:

- Наскільки може відхилитися значення одного або кількох вхідних параметрів від заданих значень (наприклад, наскільки можуть бути знижені ціни

або обсяг збуту продукції) за умови, що оціночний показник не вийде за припустимі межі (наприклад, чистий приведений дохід буде не менше нуля)?

• Наскільки зміниться значення оціночного показника при заданому відхиленні одного або кількох вхідних параметрів від заздалегідь встановлених їх значень?

Аналітичний метод кількісної оцінки ризику. Оцінка ризику виконується за допомогою показників, які застосовуються при аналізі ефективності інвестиційних і інноваційних проектів: період окупності (*PP*), внутрішня норма прибутковості (*IKK*), індекс доходності (*PI*), чистий приведений дохід (*MPV*). Порівнюючи значення перерахованих показників альтернативних проектів, визначають найбільш (найменш) ризикований. Більш ризикованим вважається проект з більшим значенням *PP*. З двох альтернативних аналогічних проектів менш ризикованим буде проект із більшим значенням *MPV*, як такий, що має більший запас міцності.

Асиметрія інформації – нерівний ступінь поінформованості суб'єктів ринкових угод.

Безризикові активи – ті, що забезпечують грошові надходження в заздалегідь встановлених розмірах. Такими є депозитні рахунки в солідних банках (з певним елементом умовності), державні облігації тощо.

Бета-коефіцієнт. Відображає мінливість доходу (прибутку) конкретного активу (акції) щодо доходу (прибутку) повністю диверсифікованого портфеля, яким є весь ринок активів (цінних паперів). Застосовується для характеристики систематичного ризику економіки певної країни або певного ринку. Вважається, що показник β для активу, динаміка доходів якого збігається з динамікою ринку в цілому, дорівнює 1 ($\beta = 1$). При цьому динаміка ринку може бути визначена за будь-яким фондовим індексом.

Біржові ризики являють собою небезпеку утрат від біржових угод.

Брутто – ставка є тарифною ставкою страховика і складається з нетто ставки і навантаження.

Валютні ризики – являють собою небезпек валютних втрат, зв'язаних зі зміною курсу однієї іноземної валюти стосовно іншої.

Варіація можливого результату – ступінь відхилення очікуваного значення від середньої величини.

Вартість ризику – фактичні збитки підприємця, витрати на зниження величини цих збитків або витрати по відшкодуванню таких збитків і їхніх наслідків.

Венчурний капітал або ризикові інвестиції являють собою інвестиції у формі випуску нових акцій, вироблених у нових сферах діяльності, зв'язаних з великим ризиком.

Відносний ризик – величина ризику, яка припадає на одиницю результату. Розраховується як частка від ділення середньоквадратичного відхилення на очікуване значення результату (у статистиці йому відповідає коефіцієнт варіації) щоб перевірити - чи компенсується підвищений ризик однієї з альтернатив її підвищеним результатом.

Винагорода за ризик – різниця між ризикованим і гарантованим (безризиковим) результатами, які забезпечують однакову користь.

Випадковість – це те, що в схожих умовах відбувається неоднаково, і тому її заздалегідь не можна передбачати і за прогнозувати. Однак у світі випадків діють визначені закономірності (теорія імовірності); випадкові події стають предметом теорії імовірності тільки тоді, коли з ними зв'язуються визначені числові характеристики – їхньої імовірності.

Виробничі ризики зв'язані зі збитком і зупинки виробництва унаслідок впливу різних факторів.

Галузь страхування – це ланка класифікації страхування, що характеризує страхування життя і здоров'я людини, матеріальних цінностей, зобов'язань перед третіми особами. Виходячи з об'єктів страхування розрізняють три галузі страхування: особисте, майнове, страхування відповідальності.

Гравець – готовий йти на будь-який ризик (ва-банк).

Гранична вартість інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих рішень визначається як різниця між вираженими у вартісній формі очікуваними результатами певної дії або рішення, що виконується або приймається в умовах повної поінформованості, і очікуваними результатами тієї ж дії або рішення в умовах неповної поінформованості.

Дефляційний – це ризик того, що при росту дефляції відбувається падіння рівня цін, погіршення економічних умов підприємництва і зниження доходів.

Диверсифікація – метод зниження ризику шляхом розподілу коштів між кількома ризиковими (а також безризиковими) активами, або об'єднання кількох видів діяльності, таким чином, що підвищення ризику для одного, як правило, означає зниження ризику для іншого, зменшуючи таким чином загальний ризик.

Диверсифікованість – це процес розподілу інвестуємих засобів між різними об'єктами вкладення капіталу, що безпосередньо не зв'язані між собою, з метою зниження ступеня ризику і втрат доходів.

Договір страхування – це двостороння угода між страхувальником і страховиком. Факт укладання договору страхування засвідчується переданим страховиком страхувальникові страховим свідченням (полісом, сертифікатом) з додатком правил страхування.

Екологічні ризики – це ризики, зв'язані з забрудненням навколишнього середовища.

Екологічний ризик інновацій – це загроза втрати ресурсів (зниження доходів чи збільшення витрат) суб'єктів інноваційного процесу внаслідок його екодеструктивного впливу.

Економічна безпека підприємства – стан ефективного використання його ресурсів і існуючих ринкових можливостей, який дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечує його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.

Експертна оцінка ризику – виконується на основі суб'єктивних суджень експертів - визнаних фахівців у конкретних видах діяльності. Експертами

можуть бути керівники і провідні фахівці підприємства, а також залучені сторонні особи (науковці, фахівці-аналітики тощо). Це єдиний метод, який дозволяє оцінювати ризик різних видів діяльності в умовах дефіциту інформації.

Ефективний внесок – це вся сума наявних страхових платежів, якими володіє страховик у даному поточному році.

Ефективний внесок – це сума результативного внеску і перехідних платежів, резервованих у поточному році і перехідних на наступний рік.

Інтроверсія – це спрямованість особистості на внутрішній світ власних відчуттів, переживань, почуттів і думок.

Інвестор – це той, хто при вкладенні капіталу, здебільшого чужого, думає насамперед про мінімізацію ризику. Він – посередник у фінансуванні капіталовкладень.

Індивідуальний – внесок для окремого об'єкта страхування.

Інтерес страховика – це відповідальність страховика, обговорена в умовах страхування.

Інфляційний ризик – це ризик того, що при зрості інфляції одержувані грошові доходи знецінюються з погляду реальної купівельної спроможності швидше, ніж зростають.

Кількісний аналіз ризику – передбачає чисельне визначення величини окремих ризиків, а також ризику конкретного виду діяльності (проекту) у цілому.

Класифікація ризиків:

- *за сферами прояву* – економічний, політичний, екологічний, соціальний, технологічний ризик і т. д.;

- *за видами діяльності* – ресурсний, виробничий, фінансовий, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий (комерційний), транспортний і т. д.;

- *за масштабами прояву (впливу)* – крайній (у масштабах країни), регіональний, галузевий, ризик окремих суб'єктів господарювання;

- *за джерелами виникнення* – систематичний або ринковий (властивий

усім суб'єктам ринку, викликаний процесами, що відбуваються в ринковому середовищі в цілому); несистематичний (ризик окремих суб'єктів господарювання, залежить від особливостей їхньої діяльності);

- *за поведінкою відносно ризику* – ризик активної діяльності, ризик пасивного очікування;

- *за відношенням джерел ризику до підприємства* – внутрішній ризик, зовнішній ризик.

- *за природою самого ризику* – господарський ризик, ризик, пов'язаний із природою людини, ризик, пов'язаний з дією природних факторів, ризик форс-мажорних обставин тощо;

- *за ступенем обґрунтованості рішень або дій* – виправданий і невиправданий ризику.

Коефіцієнт ризику - кількісна міра ризику, що характеризує рівень втрат. Він може розраховуватися як:

- відношення всього капіталу підприємства до суми його активів;
- відношення розміру втрат до величини власних коштів підприємства;
- відношення очікуваного значення втрат до очікуваного значення доходу або прибутку і т.д.

Комерційні ризики являють собою небезпеку втрат у процесі фінансово-господарської діяльності.

Конкурентний внесок дозволяє страховикові залучати максимально можливе число потенційних страхувальників.

Контроль – перевірка організації роботи зі зниження ступеня ризику, що припускає аналіз результатів заходів щодо зниження ступеня ризику.

Координація – це погодженість роботи всіх ланок системи керування ризиком, апарата керування і фахівців.

Корисність – ступінь задоволення конкретного суб'єкта конкретним товаром (виробом або послугою) або дією.

Кредитний ризик – це небезпека несплати позичальником основного боргу і відсотків, що приєднуються кредитором.

Крива байдужності – лінія, всі точки якої показують співвідношення ризику і прибутку, що однаковою мірою задовольняють конкретного суб'єкта.

Лімітування – це встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажу, кредиту і т.п.

Майнове страхування – це галузь страхування, у якій об'єктом страхових відносин виступає майно в різних видах і майнові інтереси. Включає наступні види: страхування засобів наземного транспорту, повітряного, водного транспорту, страхування вантажів, інших видів майна, страхування фінансових ризиків.

Майнові ризики зв'язані з імовірністю втрат майна підприємця через крадіжку, диверсії, недбалості, перенапруги технічної і технологічної систем.

Моральний ризик – викликаний свідомою поведінкою клієнта страхової компанії, який збільшує ймовірність негативного результату у надії, що його можливі збитки будуть цілком (або навіть з надлишком) покриті страховою компанією. Цей вид ризику властивий страховим компаніям.

Навантаження – це частина ставки, призначене для покриття витрат страховика по організації процесу страхування.

Натуральний внесок призначений для покриття ризику за визначений проміжок і в даний відрізок дорівнює ризиковому внескові, але з часом може збільшуватися або зменшуватися в залежності від характеру ризику.

Невизначеність – неможливість оцінки майбутнього розвитку подій як з погляду ймовірності їх реалізації, так і з погляду виду їх прояву.

Необхідний внесок відображає величину страхового внеску, що буде достатнім і дозволить страховикові зробити виплати страхових сум і відшкодувань.

Нетто-ставка – частина страхового внеску, необхідна для покриття страхових платежів за визначений проміжок у даному виді страхування. При планомірному розвитку ризику розмір нетто-ставки дорівнює ризиковому внескові. Нетто-ставка виражає ціну страхового ризику (пожежі, повені і т.п.).

Нейтральним до ризику вважається суб'єкт, який при даному очікуваному результаті байдужий до вибору між гарантованою і ризиковою альтернативами.

Норма віддачі (прибутковість) активу розраховується як відношення загального обсягу грошових надходжень від активу (як у формі прямих, так і прихованих виплат) до його ціни.

Нормативний метод кількісної оцінки ризику. Оцінка ризику виконується за допомогою системи фінансових коефіцієнтів (коефіцієнти ліквідності, заборгованості, маневреності тощо) шляхом порівняння їх значень, розрахованих для конкретного проекту чи підприємства, з нормативами. Більше відхилення свідчить про більший ризик.

Об'єднання ризиків – метод зниження ризику шляхом об'єднання незалежних ризиків кількох осіб, проектів або видів діяльності таким чином, що загальний ризик зменшується.

Об'єктивна ймовірність – визначається на основі існуючих даних про аналогічні проекти, що виконувалися в порівнянних умовах. Вона обчислюється як частота, з якою відбуваються ті чи інші явища.

Об'єктом керування в ризик-менеджменті є ризик, ризикові вкладення капіталу й економічні відносини між підприємцями у процесі реалізації ризику.

Організація – це об'єднання людей, що спільно реалізують програму ризикового вкладення капіталу на основі визначених правил.

Опціон – спекулятивний вид угоди. Він надає право, але не зобов'язує, продати або купити конкретний товар у визначений термін. Наприклад, з точки зору продавця, якщо ціни піднялися, що йому вигідно, угода здійснюється, якщо ж ціни не змінилися або навіть упали, то спекулянт (у даному випадку продавець) сплачує комісійні але угода не виконується, оскільки це йому не вигідно.

Оцінка ризику методом аналогій – виконується на основі даних про ризику аналогічних проектів, які виконувалися в узгоджених умовах.

Оцінка фінансової стійкості – метод кількісної оцінки ризику. Оцінка фінансової стійкості підприємства (проекту) і, відповідно, ризику, виконується на основі аналізу достатності обігових коштів (власних або запозичених) для здійснення конкретного виду діяльності (реалізації конкретного проекту). Виділяють два різновиди методів: фіксація фінансового становища підприємства за станом на конкретну дату, наприклад, на 01.01.2012 р. (*оцінка фінансової стійкості*); зіставлення фінансової стійкості підприємства до і після впровадження проекту, що аналізується, і на цій основі прийняття рішення про доцільність його фінансування (*оцінка доцільності витрат*).

Очікуване значення результату – середньозважене за ймовірностями усіх можливих результатів.

Ощадний внесок – це накопичувальний внесок, стягнутий при висновку договорів страхування життя.

Перестраховальний внесок – це внесок, що страховик передає перестраховальнику за умовами укладеного між ними договору перестраховання.

Перестраховання – це система економічних відносин, відповідно до якої страховик, приймаючи на себе страхування ризику, частина відповідальності по ньому передає іншим страховикам з метою створення збалансованого страхового портфелю.

Перехідні платежі – частина страхового внеску, що розподіляється на наступний рік після календарного року.

Підприємницький ризик – це ризик, що виникає при будь-яких видах діяльності, зв'язаних з виробництвом продукції, товарів, послуг, їхньою реалізацією, товарно-грошовими і фінансовими операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проектів.

Підприємець – це суб'єкт, який вкладає свій власний капітал при визначеному ризику.

Плата за ризик – сума, яку готовий заплатити, щоб уникнути ризику, не схильний до ризику суб'єкт (супротивник ризику).

Подвійне страхування – це страхування в декількох страховиків того самого інтересу про тих самих небезпек, коли загальна страхова сума перевищує страхову вартість.

Політичні ризики зв'язані з політичною ситуацією в країні і діяльністю держави.

Попередній внесок – це внесок ощадного характеру, що надійшов страховикові.

Постійний внесок не міняється з часом. Т.к. не змінюється в часі і ризик, що відбиває страховий внесок.

Прийоми ризик-менеджменту являють собою прийоми керування ризиком. Вони складаються з засобів дозволу ризиків і прийомів зниження ступеня ризику. Засобами дозволу ризиків є запобігання їхній, утримання, передача, зниження ступеня.

Прогнозування в ризик-менеджменті являє собою розробку на перспективу змін фінансового стану об'єкта.

Резервування. Метод зниження ризику, що базується на створенні резерву коштів на покриття непередбачених витрат, розмір якого визначається шляхом зіставлення очікуваного значення можливих утрат (додаткових витрат) і витрат на їхнє запобігання, зниження або компенсацію.

Результативний внесок – це різниця між річною нетто – ставкою і перехідними платежами поточного року, віднесеними на наступний рік.

Рівні проектного ризику:

- *ризик власне проекту* - виникає відносно проекту, коли в інвестиційному портфелі інвестора знаходиться тільки він, і в портфелі власника акцій інвестиційної компанії знаходяться акції тільки цієї компанії;

- *корпоративний (внутрігіньофірмовий) ризик проекту* – додає ризик окремого проекту до ризиків портфеля інвестицій інвестора (інвестиційної компанії) у цілому. При цьому не враховується ефект диверсифікованості портфеля інвестицій (акцій);

- *систематичний ризик ((β -ризик)* – оцінюється з позицій інвестора, що

має акції інших інвестиційних компаній.

Ризик – можливість або загроза відхилення результатів конкретних рішень чи дій від очікуваних.

Ризик банкрутства – це небезпека в результаті неправильного вибору вкладення капіталу, повної втрати підприємцем власного капіталу і нездатності його розраховуватися по узятим на себе зобов'язанням.

Ризик втраченої вигоди – це ризик появи непрямого (побічного) фінансового збитку (неодержаний прибуток) у результаті нездійснення якого-небудь заходу (страхування, інвестування, хеджировання).

Ризик господарський – загроза втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи появи додаткових витрат у результаті здійснення конкретних видів господарської діяльності.

Ризик зниження прибутковості – може виникнути в результаті зменшення розміру відсотків і дивідендів по портфельних інвестиціях, по внесках і кредитах.

Ризики ліквідності – зв'язані з можливістю втрат при реалізації цінних паперів або інших товарів через зміну оцінки їхньої якості і споживчої вартості.

Ризик маркетинговий – загроза понесення збитків або недоотримання прибутків у результаті реалізації конкретних рішень чи видів виробничо-збутової діяльності, що спираються на рекомендації маркетингу.

Ризик некоректного відбору – властивий страховим компаніям, які приймають на себе ризик клієнтів. Полягає в тім, що переважно страхуються люди або організації "особливо ризикові", які не є типовими представниками. Це призводить до того, що ризики високого ступеня витісняють з ринку страхування ризики низьких ступенів, і страхові компанії вимушені піднімати ціни, чим відштовхують звичайних клієнтів. Таким чином, спіраль "висока ціна – небезпечні клієнти" підсилить несприятливий відбір, який завершиться тим, що страхування стане доступне лише за цінами максимального ризику.

Ризиковими вважаються активи, розміри грошових надходжень від яких

точно визначити неможливо, їх можна оцінити тільки з певною ймовірністю. До них належать акції, нерухомість або устаткування, яке здається в оренду тощо.

Розкид результатів – характеризує мінливість можливих результатів, тобто ступінь відхилення фактичних результатів від їх очікуваного значення. Більша різниця (позитивна чи негативна) свідчить про більший ризик. Для оцінки розкиду результатів найчастіше використовують середнє лінійне відхилення, дисперсію, середньоквадратичне (стандартне) відхилення.

Розподіл ризику – метод зниження ризику, при якому ймовірний збиток поділяється між кількома особами таким чином, що можливі втрати кожної з них (так само як і прибуток) відносно незначні.

Самострахування – це створення страхового (резервного) фонду безпосередньо самим суб'єктом в обов'язковому (АТ, СП, кооператив) або добровільному (товариств) порядку.

Селективні ризики (вибір) – це ризик неправильного вибору видів вкладення капіталу, виду цінних паперів для інвестування в порівнянні з іншими видами цінних паперів при формуванні інвестиційного портфеля.

Середній внесок – це середньоарифметична величина внеску, розрахована для всієї страхової сукупності.

Середньо очікуване значення – це те значення величини події, що зв'язано з невизначеною ситуацією; воно є середньозваженим для всіх можливих результатів, де імовірність кожного результату використовується як частота або ваги відповідного значення, вона вимірює результат, що ми очікуємо в середньому.

Складові економічної безпеки підприємства:

- *фінансова* – характеризує фінансову стійкість підприємства;
- *інтелектуальна* – характеризує інтелектуальний потенціал працівників підприємства;
- *кадрова* – характеризує кадрову забезпеченість підприємства;
- *технологічна* – характеризує технологічний потенціал та ступінь його захищеності;

- *правова* – характеризує правову захищеність інтересів підприємства і його працівників;
- *силова* – характеризує охорону інтересів підприємства і його працівників від фізичних і моральних негативних впливів;
- *ринкова* – відображає ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, які складаються в ринковому середовищі;
- *інтерфейсна* – характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства;
- *екологічна* – характеризує екологічну захищеність навколишнього середовища і самого підприємства;
- *інформаційна* – рівень даної складової економічної безпеки визначається часткою неповної, неточної і суперечливої інформації, яка використовується в процесі прийняття управлінських рішень.

Спекулянт – готовий йти на визначений, заздалегідь розрахований ризик.

Спекулятивні ризики виражаються в можливості одержання як позитивного, так і негативного результату.

Справедливий внесок зображає еквівалентність зобов'язань сторін за договором страхування.

Статистичний метод кількісної оцінки ризику – базується на аналізі коливань оціночного показника, який характеризує результативність дій підприємства за певний період часу. Як оціночний показник звичайно використовують величину втрат, що були допущені в минулих періодах господарської діяльності, наприклад, недоодержання доходу або прибутку. Цей метод доцільно застосовувати якщо дотримуються наступні три умови:

- 1) наявність достовірних статистичних даних не менш ніж за 3-5 попередніх періодів господарювання;
- 2) наявність чітко вираженої тенденції зміни ризику в минулому і сьогодні;
- 3) виявлені у ретроспективі тенденції змін оціночного показника

зберігаються в прогнозованому періоді (це може бути при аналогічних умовах в аналізованому і прогнозованому періодах часу).

Стимулювання – це спонукання фінансових менеджерів до зацікавленості в результатах своєї праці.

Стратегія ризик-менеджменту – це мистецтво керування ризиком у невизначеній господарській ситуації, засноване на прогнозуванні ризику і прийомів його зниження.

Страховий внесок – це плата за страхування, що страхувальник зобов'язаний внести страховикові відповідно до договору страхування або законом. Страховий внесок за характером ризику підрозділяється на натуральний і постійний.

Страховий інтерес – це міра матеріальної зацікавленості в страхуванні.

Страховий фонд являє собою резерв грошових або матеріальних засобів, формований за рахунок внесків страхувальників, що знаходиться в оперативно – організаційному керуванні в страховика. До страхового фонду відносять державний резервний фонд (державний централізований страховий фонд), фонд страховика, резервний фонд підприємця (фонд комерційного ризику, страховий фонд), утворені в процесі самострахування. Створення страхового фонду обумовлено страховими інтересами.

Страховик це підприємиць, створений для здійснення страхової діяльності; він проводить страхування і володіє створенням і витратою страхового фонду. Страховиком визнається суб'єкт, підприємиць будь-якої організаційно-правової форми, створеної для здійснення страхової діяльності. Отримавший ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Страховальник (у практиці міжнародного страхування – полівласник) – це суб'єкт або громадянин, який платить страхові внески і зі страховиком, що вступаючий у конкретні страхові відношення. Страховальником визнається особа, що уклала зі страховиком договори страхування або виявляється страхувальником силою закону.

Страховання – метод зниження ризику шляхом перетворення випадкових збитків у відносно невеликі постійні або разові виплати (див. *плата за ризик*); це відношення по захисту майнових інтересів суб'єктів, і громадян при настанні визначених подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, формованих зі страхових внесків, що сплачуються ними, (страхових премій).

Страховання відповідальності – це галузь страхування, де об'єктом виступає відповідальність перед третіми фізичними або юридичними особами (тобто громадянами і суб'єктами, унаслідок будь якої дії або бездіяльності страхувальника.

Ступінь ризику – це імовірність появи випадкових втрат, а також розмір можливих від них збитку.

Суб'єкт керування – це спеціальна група людей (фінансовий менеджер, фахівець зі страхування), що здійснюють функціонування об'єкта керування. При цьому важлива роль належить інформації; той хто володіє інформацією – володіє ризиком.

Суб'єктивна ймовірність – визначається на основі суб'єктивних думок експертів (фахівців у аналізованих видах діяльності).

Супротивником ризику вважається суб'єкт, який при даному очікуваному результаті віддасть перевагу безризиковій альтернативі над ризикованою.

Схильним до ризику вважається суб'єкт, який при даному очікуваному результаті віддасть перевагу пов'язаній з ризиком альтернативі над безризиковою.

Тактика – це конкретні методи і прийоми для досягнення поставленої мети в конкретних умовах.

Торговельні ризики зв'язані зі збитком через затримку платежу в період транспортування товару, не постачання товару.

Транспортні ризики зв'язані з перевезеннями вантажів різними видами транспорту.

Утримання ризику – це залишення ризику за інвестором, тобто на його відповідальності.

Фактори ризику:

об'єктивні (зовнішні), у тому числі:

- *прямої дії* – законодавчі і нормативно-правові акти, що регулюють господарську і підприємницьку діяльність; бюджетна, фінансово-кредитна і податкова системи; дії органів влади; дії економічних контрагентів (постачальників, споживачів, торговельних і збутових посередників і т.д.); конкуренція; дії криміналітету та ін.;

- *опосередкованої дії* – політична, економічна, демографічна, соціальна, екологічна ситуації та їх зміни; стихійні лиха; міжнародні економічні зв'язки і торгівля; НТП та ін.;

суб'єктивні – стратегія розвитку; маркетинг; виробничі потужності; використовувані технології; кадри і мотивація їхньої діяльності; якість продукції; система управління; місце розташування і т. д.

Фінансові втрати – це прямий грошовий збиток, зв'язаний з непередбаченими платежами, виплатою штрафів, сплатою додаткових податків, утратою коштів і цінних паперів. Крім того, фінансові втрати можуть бути при недоодержанні грошей з передбачених джерел, при не поверненні боргів, несплаті покупцем поставленої йому продукції, зменшенні виторгу внаслідок зниження цін на реалізовані продукцію і послуги.

Фінансові ризики підрозділяються на два види – ризики, зв'язані з купівельною спроможністю грошей, і, зв'язані з вкладенням капіталу (інвестиційні).

Ф'ючерс – це контракт про постачання (придбання) у визначений в майбутньому термін певної кількості товару за існуючою нині ціною. Різновидом ф'ючерсного контракту є **угода з премією** або **опціон**, відповідно до якого одна сторона здобуває право купити або продати що-небудь у майбутньому за заздалегідь узгодженою ціною зі сплатою комісійних (премії).

Ціль ризикових вкладень капіталу – одержання максимального прибутку. Для ухвалення рішення важливим моментом є одержання інформації про навколишнє оточення.

Ціль ризику – це результат, якому необхідно одержати (виграш, прибуток, доход і т.п.)

Цильмеровський або резервний внесок – це сума нетто-ставки і витрат по висновку договорів страхування даного виду за рік.

Частковий інтерес – інтерес до будь якої частини майна, що знаходиться під ризиком. Розрізняють інтереси страхувальника і страховика.

Чисті ризики означають можливість одержання негативного або нульового результату.

Хеджування – діяльність, спрямована на зниження цінових ризиків шляхом укладання ф'ючерсних угод. Особи, що використовують ф'ючерсні угоди (ф'ючерсні ринки) для зниження ризику, називаються *хеджерами*.

Екстраверсія – це властивість особистості, що виявляється в її спрямованості на оточуючих людей, події. Вона виражається у високому рівні товариськості, живому емоційному відгуку на зовнішні явища.

Якісний аналіз ризику – передбачає виявлення можливих видів ризику (ідентифікацію), загроз, які вони становлять, а також визначення факторів ризику, що впливають на результати прийнятих рішень і виконуваних робіт.

Рекомендована література

5. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1996.
6. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками: [учебный курс] / И. А. Бланк – К. : Ника-Центр, 2006. – 448 с.
7. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : [учебный курс] / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга. – 2003. – 511с.
8. Богоявленский С.Б. Управление риском в социально-экономических системах: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 144 с.
9. Борисова Г.М. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві / Г.М. Борисова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №7. – С.116-121.
10. Бунцев И.А. Системное управление рисками в телекоммуникациях (состояние проблемы, методы, модели, реализации). / И.А. Бунцев, В.С. Канев // Вестник СибГУТИ. – 2009. – № 1. – С. 26-52.
11. Ван Хорн, Джеймс, К., Вахович, мл., Джон, М. Основы финансового менеджмента, 11-е издание: Пер. с англ. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2003. – 992 с.
12. Вербицька Г.Л. Управління економічним ризиком / Г.Л. Вербицька // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 34-40.
13. Верченко П. І. Ризикологія: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц./П. І. Верченко, Г. І. Великоіваненко, Н. В. Демчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 176 с.
14. Виленский П.Л., Ливши В.Н., Орлова Е.Р., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов / П.Л. Виленский, В.Н. Ливши, Е.Р. Орлова, С.А. Смоляк. – [2-е изд., перераб. и доп.]. - М.: Дело, 2002. – 888 с.

15. Вишняков Я. Д. Общая теория рисков : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. "Менеджмент организаций" / Я. Д. Вишняков, Н. Н. Радаев. – М. : Академия, 2007. – 363 с.
16. Вітлінський В.В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті: [підручник] / Вітлінський В. В., Наконечний С. І. – К. : ТОВ "Боирсфен-М", 1996. – 112с.
17. Вітлінський В. В. Економічний ризик та методи його вимірювання: [підручник] / Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Шарапов О. Д. – К.: КНЕУ, 2000. – 354 с.
18. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. – К.: „Демур”, 2008.
19. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
20. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. – К.: КНЕУ, 2004. – 245 с.
21. Власов Е.В. Управление операционными рисками финансовых организаций на основе метода адаптируемого ввода и обработки данных. / Е.В. Власов // Вестник Уфимского государственного авиационного технического университета. – 2009. – Т. 12. № 1. – С. 123-126.
22. Внукова Н. М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики: [монографія] / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 182 с.
23. Вяткин В.Н. Риск-менеджмент / В.Н.Вяткин, И.В.Вяткин, В.А.Гамза. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2003. – 512 с.
24. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Фінансовий менеджмент : [навчальний посібник. – Луцьк : “Надстир’я”, 2007. – 409 с.

- 25.Грабовой П.Г. Риски в современном бизнесе / П.Г. Грабовой. - М.: Аланс, 1994. – 240 с.
- 26.Гуменюк В. Я. Управління ризиками : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Гуменюк В. Я., Міщук Г. Ю., Олійник О. О. ; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне : НУВГП, 2010. – 158 с.
- 27.Давыдова Г.В., Беликов А.Ю. Методика количественной оценки риска банкротства предприятий / Г.В. Давыдова, А.Ю. Беликов // Управление риском. – № 3.– 2005. – С. 13-20.
- 28.Данько Н. И. Обоснование хозяйственных решений и оценка рисков : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по специальности 6.030504-Экономика предприятия / Н. И. Данько, Г. В. Довгаль ; Нар. укр. акад. – Х. : Изд-во НУА, 2010. – 192 с.
- 29.Демкин И.В. Особенности формирования рациональной программы управления инновационным риском / И.В. Демкин // Известия Иркутской государственной экономической академии. – 2009. – № 1. – С. 79-82.
- 30.Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : [навч. посібник] / Л.І. Донець. – К.:ЦУЛ, 2006. – 312 с.
- 31.Дубров А.М. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе / А.М. Дубров и др. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 224 с.
- 32.Дюжев В. Г., Погорелова Т. О., Посохов І. М. Економіка підприємства: (Практикум); Учебний посібник. – Харків: НТУ «ХП», 2008. – 158 с.
- 33.Економічна безпека підприємств, організацій та установ :[навч. посібник для вищ. навч. закл./ В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін. – К. : Алерта, 2009. – 544 с.
- 34.Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : [навч. посіб.] / І.Ю. Івченко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
- 35.Ілляшенко С.М. Економічний ризик. Видання 2-ге, доп. і перероб., Київ, 2004. – 217с.

36. Кабушкин С. Н. Управление банковским кредитным риском : учеб. пособие / С. Н. Кабушкин. – 4 изд., стер. – Минск : Новое знание, 2007. – 336 с.
37. Камінський А.Б. Економічний ризик та методи його вимірювання / А.Б. Камінський. – К.: Козаки, 2002. – 120с.
38. Качалов Р.М. Комплексное управление хозяйственным риском / Р.М. Качалов // Имущественные отношения в Российской Федерации. – 2006. – № 11. – С. 3-10.
39. Киселева И.А. Моделирование рискованных ситуаций: Учебно-практическое пособие / И.А. Киселева. – М.: МЭСИ, 2007. – 102 с.
40. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків : [монографія] / М.С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
41. Клейнер Г. Риски промышленных предприятий / Г. Клейнер // Российский экономический журнал. – 2005. – № 5-6 – С.85-92.
42. Клейнер Г.Б., Тамбовцев В.Л., Качалов Р.М. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. / Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов; под общ. ред. С.А.Панова. – М.: ОАО "Изд-во "Экономика", 2000. – 288 с.
43. Клименко С.М. Обґрунтування господарських рішень і оцінка ризиків: [навч. посіб. для самостійного вивчення дисципліни.] /С.М.Клименко, О.С.Дуброва. – К.: КНЕУ, 2006. – 188 с.
44. Кравченко В. Розробка сучасного стандарту з управління ризиками – важливий чинник підвищення ефективності підприємницької діяльності в Україні / Володимир Кравченко // Теоретичні та прикладні питання економіки : [зб. наук. пр.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. - Вип. 17. – 330 с. – с. 159 – 166.
45. Кравченко В.А. Стан управління підприємницькими ризиками: українська специфіка / Володимир Кравченко // Проблеми системного підходу в економіці. – 2007. – № 3.

46. Кравченко ВА. Світовий досвід управління підприємницькими ризиками: історія та здобутки 20-го сторіччя / Володимир Кравченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [збірник наукових праць]. – В. 70. – Ч. II (у двох частинах). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – 2007. – 316 с. – С. 260 -263.
47. Кравченко ВА. Функціональний та інтегральний підходи до управління підприємницькими ризиками: теорія та практика / Володимир Кравченко // Проблеми системного підходу в економіці. – 2008. – № 2.
48. Лапуста М. Г. Риски в предпринимательской деятельности: [учеб. пособие] / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова и др. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 223 с.
49. Лапуста М.Г., Шаршукова Л.Г. Риски в предпринимательской деятельности. – М.: “ИНФРА-М”, 2008. – с.
50. Лук’янова В.В. Діагностика ризику діяльності підприємства: [монографія] / В.В. Лук’янова. – Хмельницький : ПП В.В. Ковальський, 2007. – 312 с.
51. Лысенко Д. Управление рисками / Д. Лысенко // Аудит и налогообложение. – № 3. – 2010. – С. 2-8.
52. Машина Н.І. Економічний ризик та методи його вимірювання : [навч. посібник] / Н.І. Машина. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188с.
53. Перерва П. Г. Економіка та управління інноваційною діяльністю : навч. посіб. / П. Г. Перерва, М. І. Погорелов, І. М. Посохов, С. А. Мехович. – Харків : НТУ «ХПІ», 2011. – 628 с.
54. Покровский А.К. Риск-менеджмент на предприятиях промышленности и транспорта : учебное пособие / А. К. Покровский. – М. : Кнорус, 2011. – 160 с.
55. Ризик у ринковій економіці: навчальний посібник / Андреева Г.Є., Петровська Г.Е. – Харків: Бурун Книга, 2005. – с.

56. Розвиток класифікації методів управління ризиками корпорації / Теорія та практика управління економічним розвитком: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції ВСВЕ (Київ, 22-24 листопада 2012 року). – В 3 т. – Т.1. – Донецьк: ООО «Фирма «Друк-Инфо», 2012. – 374 [281-283] с.

Додаткова література:

1. Лук'янова В.В. Економічний ризик : [навч. посіб.]. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 345 с.
2. Матвійчук А. В. Економічні ризики в інвестиційній діяльності: Монографія. – Вінниця, 2002. – С. 36.
3. Назаров Я.А. Управление финансовыми рисками как метод обеспечения экономической устойчивости фирмы / Я.А. Назаров // Известия Саратовского университета. Серия: Экономика. Управление. Право. – 2008. – Т. 8. № 1. – С. 41-46.
4. Найт Фрэнк Хейнеман Риск, неопределенность, прибыль / Найт Фрэнк Хейнеман. – М.: Дело, 2003. – 225 с.
5. Нерсисян Т. Управление рисками в системе управления предприятием / Т. Нерсисян // Управление риском, издательство ООО "Анкил", 2007. – № 2. – С. 19-23.
6. Нерсисян Т.Я. Современное предпринимательство: возможности риск-менеджмента / Т.Я. Нерсисян. – М.: Анкил, 2009. – 168 с.
7. Новодворський Я. Сучасні тенденції діяльності хедж-фондів як лідерів глобального інвестиційного середовища // Економіка України. – 2006. – № 12. – С. 62-67.
8. Нортон Д., Каплан Р. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты / Д. Нортон, Р. Каплан. – М., ЗАО "Олимп-Бизнес", 2003. – 304 с.

9. Останкова Л. А., Шевченко Н. Ю. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с.
10. Пасічник В.Г., Аніліна О.В. Економічне обґрунтування господарських рішень. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 144с.
11. Разработка сбалансированной системы показателей. Практическое руководство с примерами / под ред. А.М. Гершуна, Ю.С. Нефедьевой. – [2-е изд., расшир.]– М.: ЗАО "Олимп – Бизнес", 2005. – 128 с.
12. Ризики аудиторської діяльності: методика виявлення й оцінювання: монографія / А.Г. Загородній, Л.М. Пилипенко. – Львів: ЗУКЦ, 2010. – 232 с.
13. Ризикологія в ЗЕД. Вітлінський В.В. Підручник. К.: – КНЕУ, 2008. – 432 с.
14. Рогов М. А. Риск-менеджмент : [монографія] / Михаил Анатольевич Рогов. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 120 с.
15. Садеков АА., Цурик В.В. Управление предприятием в условиях кризиса: Монография / АА. Садеков, В.В. Цурик. – Донецк: ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.
16. Сараєва І.М. Системне моделювання процесу ідентифікації підприємницьких ризиків / І.М. Сараєва. – Одеса: Фенікс, 2008. – 147 с.
17. Скрипник А. В. Економічний ризик та ризик в оподаткуванні : навч.посіб. / А. В. Скрипник. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2007. – 112 с.
18. Снегов Д.В. Управление кредитными рисками и методы их оценки / Д.В. Снегов // Север и рынок: формирование экономического порядка. – 2007. –Т. 2. № 18. – С. 198-205.
19. Старостіна А. О. Кравченко В. А. Ризик-менеджмент: теорія та практика: навч. посіб. – К., Видавництво «Кондор», 2009. – 220 с.
20. Сухов А.В. Анализ основных аспектов и методов оценки эффективности управления кредитным риском портфеля однородности

ссуд / А.В. Сухов // Транспортное дело России. – 2008. – № 4. – С. 51-53.

21. Тактаров Г. А. Финансовая среда предпринимательства и предпринимательские риски : учеб. пособие для студ., обучающихся по спец. "Финансы и кредит" / Г. А. Тактаров, Е. М. Григорьева. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 256 с.
22. Тепман Л. Н. Корпоративное управление / Л. Н. Тепман. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 240 с.
23. Управление рисками в инновационной деятельности: учеб. Пособие для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / В. М. Грачева, С. Ю. Ляпина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 351 с.
24. Хохлов Н.В. Управление риском / Н.В. Хохлов. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 239с.
25. Чернова Г. В. Практика управления рисками на уровне предприятия : [учебное пособие] / Г.В.Чернова. – СПб: Ин-т страхования, 2000. – 170 с.
26. Чорноморченко Н.В Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків. [навчально-методичний посібник] / Н.В. Чорноморченко. – Львів: «Магнолія 2006», 2010. – 257 с.
27. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции / Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. – [пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 1028 с.
28. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : [навч. посібник] / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – [перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
29. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций / А. С. Шапкин, В. А. Шапкин. – М: Дашков и Ко, 2010.– 544 с.

